

נ"א (18) **ב 3**
בשיטת הספירה לפי האלף-בית העברי - 51.

נאמן, אבא ושרה - ראו אבא ושרה (נאמן)

נאמן, מיכאל - ראו מיכאל מאיר (נאמן)

נאסר, ג'ורג' (1906-1977) (26) **ב 2**
מפעילי ההסתדרות ומנהיג פועלים בעירו, יפו. בפרוץ המרד הערבי (1936) נאלץ לברוח מיפו כי נשקפה סכנה לחיי. עשה לקירוב לבבות בין יהודים וערבים. ב-1947 ברח ללבנון, והוחזר משם למשגב עם ביזמת ההגנה*.

נבטים (26) **ב 2**
מושב בנגב הצפוני, ממזרח לבאר שבע. תחילה היה כאן קיבוץ, שנותק במלחמת העצמאות אך החזיק מעמד בזכות אספקה שהוצנחה אליו. הקיבוץ התפרק, ובמקומו הוקם המושב ב-1949 בידי חיילים משוחררים; ב-1955 הובאו למקום עולים מקוצ'ין (הודו).

נג'ארה, ישראל (1555-1625) (22) **א 1**
רב, מקובל ומשורר עברי שחי ופעל בארץ-ישראל. נולד בדמשק, שבה שימש אביו כרב. חיבר פיוטי קודש וחול בעברית ובארמית ויצא לנדודים. היה בצפת, עבר לעזה - שבה שימש כרב עד מותו. כתב ספרי שירה רבים, ואסופה מפזמוניו נקראה *זמירות ישראל*. אחדים מפיוטיו נכללו בסידור התפילה; הידוע שבהם הוא "יה ריבון עֵלָם ועלמיא". בבתי כנסת של עדות המזרח קוראים ב"כתובה לחג השבועות" שחיבר לחג זה.

נגבה (19) **ד 2**
קיבוץ בדרום מישור החוף, ממזרח לאשקלון. הוקם ב-1939 במתכונת יישובי חומה ומגדל בידי חניכי השומר הצעיר שעלו מפולין. שמו מבטא מגמה - אל הנגב - גם מפני שהיה, בעת הקמתו, היישוב העברי הדרומי ביותר. מגניו עמדו בגבורה מול גלי התקפות של הצבא המצרי במלחמת העצמאות, עד שסולק הפולש.

נדב (19) **ד 3**
מלך ישראל, בנו של ירבעם בן נבט שקרע את שבטי ישראל מעל ממלכת יהודה. בשעה שצבאו צר על גבתון, קשר עליו בעשא בן אחיה, הרגו ומלך תחתיו; בכך בא הקץ על ראשוני המלכים הנפרדים בישראל.

נ"ה (18) **א 3**
בשיטת הספירה לפי האלף־בית העברי - 55.

נהלל (15) **ג 2**
מושב העובדים הראשון בארץ־ישראל. הוקם בצפון עמק יזרעאל ב־1921 והיה ניסיון ראשון לממש את תפיסתו של אליעזר יפה. שמו מהתנ"ך: "ויעל הגורל השלישי לבני זבולן [...] וקָטַת וְנַהֲלָל וְשִׁמְרוֹן" (יהושע, יט), כלומר, מהערים שבנחלת שבט זבולון.

נהרדעא (16) **א 2**
עיר בבבל על הנהר פרת שהיתה בה ישיבה גדולה. היישוב היהודי התקיים בה מסוף ימי בית ראשון, ועוד לפני חורבן בית שני במאה ה־1 לספירה היתה בירתה של ממלכה יהודית. בהמשך היתה העיר שבה ישבו ראש הגולה ובית הדין של יהדות בבל. בתחילת המאה ה־3 היתה בשיא גדולתה: האמורא רב שמואל עמד בראש הישיבה הגדולה בעיר. משהחריב פפא בן נצר את העיר ב־259 לספירה, עברה הישיבה לפומבדיתא*.

נהריים (5) **ג 2**
שמו של האתר במקום מפגש הירדן* והירמוך שבו הקים פנחס רוטנברג ב־1927-1932 את תחנת הכוח ההידרו־אלקטרית לייצור חשמל. כוח משלוח של צבא עיראק, שחבר לצבא הלגיון של ממלכת ירדן, כבש את המקום ביום הכרזת המדינה, 14 במאי 1948, הרס את התחנה ושכונות מגורים לידה ואנשיה נפלו בשבי. רק עם חתימת הסכם השלום עם ירדן ב־1994 התאפשרה גישה למקום - אבל הרג במטיילים מישראל שם קץ לטיולים. לא הרחק מתחנת הכוח היה גשר נהריים, שנתן את שמו לקיבוץ גשר שהוקם ב־1939.

נוה צדק (22) **א 2**
השכונה היהודית הראשונה שהוקמה בפאתי יפו. יוזמיה ב־1887 היו האחים רוקח*, שטיין* ואחרים, שהקימו חברה בשם "עזרת ישראל" ורכשו 10 דונמים מ־100 דונם שהיו בבעלות שלוש*, יוסף־בק מויאל ואמזלג* מצפון־מזרח ליפו. שלוש, שבנה את ביתו מ־1883, ביקש מחיר נמוך יחסית בעבור הקרקע כדי לקדם את המכירות ולזרז את הקמת

השכונה. נבנו שלושה בתי כנסת: בבית שלוש, בבית אמזלג ועל מגרש ריק. שם השכונה כאחד מכינוייה של ירושלים בתנ"ך: "עוד יאמרו את הדבר הזה [...] 'יְבָרְכֶךָ ה' נוה-צדק, הַר הַקֶּדֶשׁ" (ירמיהו, לא). בעקבותיה הוקמו שכונות יהודיות נוספות, כנוה שלום*, אחוה*, מחנה יהודה ועוד, וכולן נחשבו להרחבה של העיר יפו – עד להקמתה של אחוזת בית*. בין תושבי נוה צדק היו הסופרים בן ציון*, דבורה בארון וברנר*, וכן מורי הגימנסיה* ומורי בית הספר לבנות.

נוה צדק [סמטה] (22) א 2

ראו לעיל.

נוה שאנן (21) ג 2
על שם שכונה שהוקמה מדרום-מזרח לתל-אביב; היום בשולי התחנה המרכזית הישנה. שמה נגזר מן התנ"ך: "נוה שְׁאָנָן, אֶהָל בַּל יִצְעֹן, בַּל יִסַּע יִתְדוֹתָיו לְנֹצַח וְכָל חֲבָלָיו בַּל יִנְתָּקוּ" (ישעיהו, לג). את השם הציע יעקב פרמן, המייסד. האדריכל יצחק טישלר תיכנן את השכונה בצורת מנורה שבסיסה רחוב לוינסקי* וממנו יוצאים הרחובות-הקנים. בשנות הקמתה, בתחילת שנות ה-20, כששכונות יהודיות רבות הצטרפו לתל-אביב, העדיפו תושביה של שכונה זו להישאר חלק מיפו והצטרפו לעיר העברית מאוחר יותר.

נוה שלום (22) א 2
שכונה יהודית בפאתי יפו, השנייה שהוקמה מחוץ לחומות העיר (ב-1890). היזם היה ברנט*, שביקש להקים בתים בשכירות למעוטי יכולת. הוא רכש 70 דונם, ומימן בעצמו את הקמת הבניין הארוך הראשון ובו 15 דירות. בעקבות יהודים מיפו שבאו לגור בשכונה – עברו אליה מוסדות דת, הוקמו בתי כנסת, בתי מלון, בתי מלאכה ועוד. שמה נגזר מהתנ"ך: "וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים" (ישעיהו, לב).

נועם (22) ב 4
מושב בחבל לכיש, דרומית לקרית גת. הוקם ב-1955 בידי עולים מצפון אפריקה. שמו נגזר מהתנ"ך: "אחת שאלתי מאת ה'... לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ" (תהלים, כז).

נופך, יצחק – ראו השופט נופך

נורדאו, מקס [שמחה מאיר זידפלד], ד"ר (1849–1923)
[שדרות] (16) ב 1
סופר ועיתונאי, רופא (פסיכיאטר) וממנהיגי הציונות. נולד בהונגריה, למד רפואה; התפרסם בכתיבה עיתונאית במקביל ללימודיו, ועד מותו שילב כתיבה עם עבודה במקצועו.

התגורר בפאריז ב־1880–1914 והתחתן עם נוצרייה דנית. הצטרף להרצל* כבר בסוף 1895, ומאחר שהחל לפרסם רומנים שעוררו עניין רב, היתה לפעילותו הציונית השפעה לא מעטה. ניסח את "תכנית באזל", והחלפת המושג "מדינה יהודית" בתיבה "בית לאומי" היתה פרי רוחו; זו התגלגלה גם להצהרת בלפור*, ונעקרה רק בתכנית בילטמור*. היה נשיא הקונגרסים אחרי מות הרצל, אך סירב להיות נשיא התנועה בגלל אשתו הנוצרייה. במלחמת העולם הראשונה נאלץ לעזוב את צרפת בשל נתינותו ולעבור לספרד. אחרי המלחמה הציע להעלות לארץ־ישראל 600,000 יהודים, לפני שתקום התנגדות ערבית, ולשכן אותם בבתי עראי – כאילו חזה את המעברות של ראשית ימי המדינה. בשנים 1920–1923 גר בלונדון. ב־1926 הועלו עצמותיו ארצה, לפי צוואתו, ונטמנו בבית העלמין ברחוב טרומפלדור בתל־אביב.

נורדאו [סמטה] (17) ג 1
ראו לעיל.

נוריאָל (20) א 3
מרחובות שכונת התקווה שבהם החליטו חברי ועד השמות לתת שם זמני במקום הציון הסתמי באותיות.

נורית (5) ד 2
צמח בר הפורח בדרך כלל באדום ולעיתים בכתום. יש המתקשים להבדיל בין צמח זה ובין הכלנית* והפרגים*. ההבדלים הם, למשל, בעלי הגביע (לנורית יש, לכלנית אין, לפרג שניים גדולים), במספר עלי הכותרת (5 ויותר לנורית ולכלנית, 4 לפרג), בצורת העלים (מפורצים בנורית, גזורים בכלנית, מפורצים בפרג) ובזמן הפריחה.

נ"ז (19) ג 2
בשיטת הספירה לפי האלף־בית העברי – 57.

נ"ח (18) ב 2
בשיטת הספירה לפי האלף־בית העברי – 58.

נח, מרדכי עמנואל (1851–1785) (12) א 1
מבעלי התכניות ל"מקלט לילה" ליהודים לפני שקמה התנועה הציונית. נולד בארצות־הברית כבן למשפחה מיוצאי פורטוגל. גדל בצ'רלסטון, קרולינה הצפונית, למד משפטים והיה כתב ועורך. במהלך שנותיו היה קונסול בתוניסיה ופוליטיקאי, וכתב ספרים ומחזות. ב־1820 רכש אדמות בגרנד איילנד, לא הרחק ממפלי הניאגרה במדינת ניו יורק,

כדי להקים שם מקלט זמני ליהודים נרדפים; זאת, עד שישבו לארץ־ישראל, שכן האמין כי על היהודים לעשות זאת. הוא קרא למקום בשם אררט, שהרי שם נחתה התיבה של נח שעל שמו נקרא, ומשם יצאו בניו ליישב את הארץ. ב־1825 הניח את אבן הפינה למדינה היהודית, ופירסם כרוז שבו קרא ליהודי העולם לבוא אליה. לקריאה זו, שהקדימה את זמנה בעשרות שנים, לא היה הד של ממש.

נחום הנביא (17) ג 1

מנביאי הכתב. כונה האלקושי*, מהיישוב אלקוש בגליל העליון. בספרו, השביעי בתרי־עשר, שלושה פרקים ובהם נבואה קשה על נינוה, "עיר דָּמִים, כולה פָּחַשׁ [...] קול שוט וקול רָעַשׁ אופֵן וסוס דָּהָר וּמְרַפָּה מְרַקָּה, פָּרַשׁ מַעֲלָה וְלָהֵב חרב וּבָרַק חֲנִית ורב חָלָל..." (נחום, ג).

נחום, משה לוי – ראו מל"ן

נחל איילון (20) ב 2

נחל אכזב שאחד מסעיפיו עובר בעמק איילון*, וממנו נגזר שמו. מוליך צפון־מערבה, מגיע לתחום תל־אביב, שבה היה מועד שנים רבות לשטפונות, ונשפך לירקון.

נחל הבשור (26) א 3

נחל אכזב הזורם בנגב הצפוני ונשפך לים התיכון מדרום לעזה. תחילתו בהר הנגב ליד שדה בוקר, והוא זורם בכיוון צפון־מערב וסופח אליו מים מנחלים אחרים היורדים מהר יהודה ומהר הנגב. שמו תנ"כי: "וילך דוד, הוא ושש מאות איש אשר אתו, ויבאו עד נחל הבשור" (שמואל א, ל).

נחל עוז (26) א 3

קיבוץ בנגב המערבי בגבול המזרחי של רצועת עזה. הוקם ב־1951 כהיאחזות הנח"ל הראשונה. ההיאחזות הפכה ליישוב קבע ב־1953 וניתן לה שמה הסמלי: נדרש עוז נפש לעמוד בהתנכלויות מצד הצבא המצרי וכן מחבלים – "פדאיון" ("המחרפים נפשם") – ומסתננים שחדרו מרצועת עזה לשטח היישוב בשנותיה הראשונות של המדינה.

נחל שורק (26) א 2

נחל אכזב החוצה את השפלה בכיוון צפון־מערב ונשפך לים התיכון לא הרחק מקיבוץ פלמחים. מוצאו בהרי יהודה, דרומית לירושלים. על שמשון מן התנ"ך נאמר: "ויאהב אשה בנחל שורק ושמה דלילה" (שופטים, טז).

נחלאות (5) ד 4

חווה בעמק יזרעאל שהוקמה ב־1954, לא הרחק מקיבוץ

הזורע. כך נקראות שכונות בירושלים – נחלת אחים, נחלת צבי, נחלת צדוק, נחלת ציון, נחלת שבעה, נחלת שמעון.

נחליאל (22) א 1
השכונה הראשונה שהוקמה ליד חדרה*, וצורפה אליה כשקיבלה חדרה מעמד של עיר. הוקמה ב־1912 בידי עולים מתימן ונקראה בשם המבטא את המעבר לארץ נחלי מים (במדבר כא, 19).

נחלת בנימין (21) ד 2
על שם שכונה בתל־אביב שהוקמה ב־1911 והתאחדה עם תל־אביב כבר ב־1912. יזמת הבנייה היתה של ש' לויצקי, מ' שולמן וח' רידניק. ראשי האגודה נחלת בנימין פנו בבקשת תמיכה הן לתנועה הציונית מיסודו של בנימין (זאב) הרצל* והן לברון (אדמונד) בנימין דה רוטשילד*, ומשום כך בחרו בשמה; ה"פשרה" היתה שבט בנימין*. 25 בתים נבנו באדמות שמכרו להם אגודות אחוזת בית* וגאולה* מצפון־מזרח לבניין הגימנסיה*. הרחוב הראשי והיחיד נקרא בשם השכונה.

בנימין על שם מי?

בימים שבהם הוקמה שכונת נחלת בנימין קמה כבר היו בתל־אביב רחובות על שם בנימין זאב הרצל ועל שם בנימין [אדמונד דה] רוטשילד, והשאלה היתה מיהו אותו בנימין שעל שמו נקראה. האגדה מספרת כי מקימי השכונה החדשה החליטו "לא להחליט": אם תעזור להם ההסתדרות הציונית בכסף, ייאמר כי השכונה נקראה על שם בנימין זאב הרצל; ואילו אם יתמוך הברון רוטשילד בהקמת השכונה – היא תיקרא על שמו. השם נשאר עד היום, אף־על־פי שכסף לא התקבל לא מהברון ולא מההסתדרות הציונית...

נחלת יצחק (15) ג 3
שכונה ממזרח לתל־אביב שנבנתה ב־1925 בידי יוצאי ליטא, ובהם י' זימן*, שהקימו בה את ביתם. נקראה על שם יצחק* אלחנן ספקטור, רב העיר קובנה בשליש האחרון של המאה ה־19. הרחוב נקרא בשם השכונה, שצורפה לתל־אביב רק ב־1958, ודבק גם בבית העלמין הסמוך אליו.

נחמה (22) א 4
תקווה, מרפא לדאבת הנפש. בסמוך רחובות דיצה וסגולה.

נחמיה [בן חכליה] (המאה ה־5 לפנה"ס) (22) א 1
בונה חומות ירושלים לאחר שיבת ציון מגלות בבל; ספרו בתנ"ך צמוד לספר עזרא ונחשב בעבר לחלק ממנו. ראשוני

השבים נתקלו במי שאיכלסו בינתיים את הארץ, והתקשו לגבש דפוסים חברתיים עצמאיים. על רקע זה נשלח נחמיה, מחביביו של מלך פרס ארתחשסתא, לשמש כפחה של פחוות יהודה. בכוח אישיותו ויכולתו הארגונית גייס את השבים לתיקון החומות ההרוסות וסיכל את התנגדותם של העמים השכנים. בשיתוף עם עזרא, בעל הסמכות הדתית, נחתמה אמנה חדשה עם העם ברוח התורה, הוחזרו לעניים נכסים שהופקעו מהם בגלל הלוואות שלא הוחזרו, שוחררו עבדים עבריים, סולקו נשים לא יהודיות, חודשה עבודת המקדש ונשמרה השבת.

נחמן מברסלב (1772–1810) (26) ב 3

אבי חסידות הנקראת על שמו. נינו של הבעש"ט* ונחשב לקדוש ולבעל יכולת לחולל ניסים. נולד במדז'יבוז', השמיע בשנות חייו המעטות סיפורים ומשלים רבים באוזני חסידיו, וטען כי בעולם שולט הרוע – אך הוא יחלוף בזכות האמונה. ישב בערים שונות באוקראינה ואף נסע לארץ-ישראל ב-1798 אך חזר משהגיעו צבאות נפוליון לארץ בשנה שלאחר מכן. ישב זמן מה בברסלב, שממנה כינוי, אך סמוך למותו הלך למקום נידח, לא הרחק מהעיר אומן; חסידיו סיפרו כי גילו שם עצמות וגולגלות של אלפי יהודים שנרצחו במקום ההוא ביום אחד בפרעות ב-1788, ולא זכו להיקבר. הרב אמר כי הנרצחים קראו לו, ומשמת – נקבר עמם. מאז מותו אין לחסידי ברסלב אדמו"ר. רבים באים מכל רחבי תבל לפקוד את קברו, ומשום כך הוא נקרא בשנים האחרונות נחמן מאומן. תלמידו, ר' נתן שטרנהרץ, העלה את כל דבריו על הכתב; היום קיימים ספרים רבים שבהם נכללים סיפוריו, משליו ועיקרי תורתו.

נחמני (21) ד 1

כינויו של הרמב"ן, רבי משה בן נחמן (1194–1270), הנגזר משמו של אביו. פרשן התנ"ך, מגדולי ההלכה בדורו ומחכמי ישראל שעסקו בקבלה. נולד בחלק שכבשו הנוצרים מחדש בספרד, ועסק ברפואה. בשנותיו האחרונות, בעקבות ויכוח עם הנוצרים שבו אולץ להשתתף, עלה לארץ-ישראל, ישב בירושלים, עבר לעכו ובה מת. בערים אחדות הוחלט שלא לקרוא לרחובות הן בשם הרמב"ם* והן בשם הרמב"ן, שצלילם דומה; משום כך יש בתל-אביב רחובות הרמב"ם ונחמני – ואילו בירושלים נהגו להפך: יש בה רחובות רמב"ן ובן מימון, הנקרא בשם אביו של רבי משה בן מימון.

נחשון (17) ד 1

נשיא שבט יהודה ביציאת מצרים – שדוד המלך עתיד להיות מצאצאיו. לפי האגדה השליך נחשון את נפשו מנגד וירד ראשון לים שנקרע ביציאת מצרים: "קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה" (מסכת סוטה, לו). מכאן שמו של

המבצע היזום הראשון במלחמת העצמאות, שבו רוכזו כוחות ניכרים ושנועד לפריצת הדרך לירושלים הנצורה. נערך ב-15³ באפריל 1948, כחודש ויותר לפני הפינוי הבריטי. עד אז נפרצו הדרכים באמצעות שיירות; ואילו במסגרת המבצע נתפסו המשלטים* והכפרים שהיו נחוצים לשליטה בדרך מחולדה* לירושלים*. בשם זה נקרא קיבוץ שהוקם סמוך לאזור הקרבות ב-1950.

נ"ט (19) ג 2
בשיטת הספירה לפי האלף-בית העברי - 59.

נטע [סמטה] (14) ב 3
חוה שהוקמה ב-1952 לא הרחק מגדרה.

נטעים (19) ד 4
מושב שהוקם ב-1932 דרומית-מערבית לראשון לציון בדי אנשי העלייה השנייה שהתקבצו בתל-אביב, ועם הפסקת עבודות הבנייה - עקב המשבר הכלכלי העולמי - נשארו חסרי פרנסה. השם מבטא שאיפה לעבוד את האדמה ונזכר בתנ"ך: "המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם" (דברי הימים א, ד).

נטר, קרלי-יצחק (1826-1882) (21) ד 2
מייסד מקוה ישראל* ומנהלה הראשון. נולד בצרפת, עסק במסחר ובעבודה ציבורית, וב-1860 נבחר למזכיר הכללי של כל ישראל חברים*. יצא כשליח ארגונו לארץ-ישראל, ומששב הצייע להקים בית ספר חקלאי. נסע לאיסטנבול והשיג צו מאת הסולטן להקמת בית הספר בשטח שקיבל בחכירה לצמיתות. עסק באיסוף תרומות, תרם מהונו האישי, ובנוסף לניהול בית הספר השתתף בוועידות שונות שבהן הרצה על מצב היהודים במזרח בכלל ובמרוקו בפרט.

נ"ל"י (25) ג 1
ראשי תיבות של הארגון נצח ישראל לא ישקר, שפעל בארץ-ישראל במהלך מלחמת העולם הראשונה ועסק באיסוף מודיעין למען הצבא הבריטי. נוכח הגזרות של השלטון התורכי העדיפו חברי הקבוצה - בני מושבות בשומרון וביהודה - לסייע לבריטניה לכבוש את הארץ. בראש הארגון עמדו אהרן אהרנסון, שרה אהרנסון, אבשלום פיינברג ויוסף ליזנסקי. פיינברג נהרג בדרכו למצרים, שם חנו הבריטים, בהיתקלות עם בדווים באזור רפיח. התורכים אסרו את שרה אהרנסון, עינו אותה, ומחשש לפגיעה בכבודה או שלא תעמוד בעינויים - היא התאבדה בירייה מאקדחו של קצין תורכי. נתפסו חברים נוספים, בהם

לישנסקי - שברח מהמעצר, ביקש מקלט בין חברי השומר* ואלה התלבטו אם להסגירו או להרגו, ולבסוף פצעו אותו והוא נמלט, נתפס והתורכים העלוהו לגרדום בדמשק עם נעמן בלקינד, אף הוא איש ניל"י. על שם הארגון נקרא המושב גבעת ניל"י, לא הרחק מזכרון יעקב, שהוקם ב-1953 בידי עולים מעיראק, תוניסיה ותורכיה. (היישוב ניל"י ליד מודיעין נוסד ב-1981 בידי גרעין מתיישבים שהקימו עדית ויחיעם פדן.)

ניסן (פֶּהַן), ד"ר (1883-1945) (5) ג 3
ממנהיגי יהודי הונגריה. ייסד את המכביאה - אגודת סטודנטים ציונית שהגה הרצל* עצמו ושהיתה חלוצת הארגונים הציוניים בהונגריה. נולד בגליציה, היה נואם וסופר. נעצר בידי הנאצים במחנה ברגן-בלזן, ומשם עלה לארץ-ישראל.

ניסנבוים, יצחק (1868-1942) (12) א 4
רב וסופר, מראשי הציונות הדתית. נולד בבלרוס, למד בישיבת וולוז'ין והתיידד עם ביאליק*. היה מחובבי ציון* והטיף לציונות בערי רוסיה. מ-1900 חי בווארשה. היה מעורכי הצפירה*, וכתב ספרי דרשות ברוח הציונות. ב-1905 ביקר בארץ-ישראל. היה פעיל בתנועת המזרחי, ומ-1937 היה נשיא תנועה זו בפולין. מת בגטו וארשה. על שמו הקיבוץ בארות יצחק, לא הרחק מנמל התעופה בן גוריון, שהוקם תחילה בנגב, סבל מאבדות כבדות במלחמת העצמאות, הועבר לאדמות שהשתיכו בעבר למושבה הגרמנית וילהלמה וב-1952 - למקומו הנוכחי.

ניצנה (22) א 4
עיר חרבה מהתקופה הביזנטית, והיום - אתר סמוך לגבול הנגב וסיני, על הדרך למצרים, ששמו קדום ולו מקום גם בתולדות מדינת ישראל. המים במקום איפשרו את קיומו של יישוב בימי קדם. התורכים בנו כאן עיירה ערב מלחמת העולם הראשונה, והעבירו אליה קו מסילת ברזל מבאר שבע*. בתקופת המנדט שימשה כעיירת גבול. במלחמת העצמאות נכבשה ניצנה, או עוג'ה אל חפיר בשמה הערבי; לפי הסכמי שביתת הנשק נכללה באזור המפורז, וכאן נועדו קצינים מישראל, ממצרים ומהאו"ם לדיונים עד למבצע קדש*.

נירים (20) א 1
קיבוץ בנגב הצפוני-מערבי, דרומית לכיסופים*. הוקם במוצאי יום הכיפורים תש"ז-1946 במקום דרומי יותר, והיה אחד מ-11 הנקודות שקמו בנגב באותו לילה. פירוש שמו שדות, והוא נגזר משם הגרעין, ניר, של מקימיו. במלחמת

העצמאות צר עליו הצבא המצרי, התקיפו וגרם לו הרס רב. חברי הקיבוץ לא נטשו אותו, אבל אחרי המלחמה עברו למקומם הנוכחי.

ניר עם (14) ב 4
קיבוץ בנגב הצפוני-מערבי, סמוך לשדרות. הוקם ב-1943 ויישבו אותו גרעיני הכשרה מבסרביה, ארגנטינה, צרפת ודרום אפריקה.

נמיר, מרדכי (1897-1975) [דרך] (15) ד 2
חבר כנסת, שר העבודה בממשלת ישראל וראש העירייה החמישי של תל-אביב. נולד באוקראינה, היה מאסירי ציון בברית-המועצות ועלה לארץ-ישראל ב-1924. לפני קום המדינה היה פעיל בהסתדרות, ואחר כך - ציר ישראל בברית-המועצות. ב-1951-1969 היה חבר כנסת, ובמקביל - המזכיר הכללי של ההסתדרות ב-1951-1956; שר העבודה ב-1956-1959; וראש עיריית תל-אביב ב-1959-1969. אזרחות כבוד של העיר הוענקה לו ב-1973. הדרך בתחומי העיר הקרויה על שמו נקראה בעבר דרך חיפה.

נמיר, מרדכי (1897-1975) [כיכר] (17) ד 2
ראו לעיל; בעבר כיכר אתרים.

נמירובר, יעקב יצחק, ד"ר (1872-1950) (5) ג 3
רב ראשי לקהילת יאסי ובוקרשט, נשיא ההסתדרות הציונית ברומניה, סופר והיסטוריון. נולד בבלבוב, נפטר בבודפשט.

נמל יפו (27) ג 1
מהנמלים העתיקים בעולם. יפו* נזכרת בכתובות מצריות עתיקות, לפני כיבוש הארץ בידי יהושע בן נון*. הנמל שימש את ממלכת החשמונאים בימי בית שני; כאן ספג הצי החזק של ממלכת יהודה מפלה קשה, אלפי גופות נסחפו לחוף - ורומי הגאה על הניצחון החשוב פירסמה אותו במטבע "יהודה הימית". עולי רגל יהודים ונוצרים באו לנמל זה, ומכאן עשו את דרכם לירושלים. כאשר גבר המתח בין הערבים תושבי יפו ובין יהודי תל-אביב בימי "המרד הערבי" ב-1936 השביתו הערבים את הנמל, וכדי לאפשר פעילות של ספינות נבנה נמל תל-אביב*. המשיך לפעול מקום המדינה עד 1965 - פתיחת נמל אשדוד. היום נותרו בנמל רק הדייגים ובעלי ספינות פרטיות. (ראאו גם עמוד 217).

נמל תל-אביב (17) ד 1
הוקם ב-1936 כשהערבים השביתו את נמל יפו* עם פרוץ "המרד הערבי", הידוע גם בשם מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט. הרעיון להקמתו עלה בשנותיה הראשונות של תל-אביב, ובעיקר משנות

נמל תל-אביב

נמל תל אביב הוא הנמל העברי הראשון שהוקם בארץ-ישראל. הוא הוקם לאחר שפרצו מהומות דמים ביפו בשנת 1936 והושבת נמלה. שלטונות המנדט נעתרו לבקשת מוסדות היישוב ונתנו רישיון להקים נמל בתל אביב. כבר ב-19.5.1936 נפרקה אניית המלט היוגוסלבית ציטוורטי מול המזח הזמני מעץ. הים סער, ומאות סקרנים שצפו מהחוף ראו איך הספנים קפצו אל המים, טענו את שקי המלט על גבם והלכו במים אל החוף. עובדים ומתנדבים נשאו בשירה את שקי המלט על כתפיהם.

"ועד תל אביב לנמל ותחבורה" בראשות אליעזר הופיין, מנהל בנק אנגלו-פלשטינה, קבע את מיקומו של הנמל בסמוך ליריד המזרח. עזר ליד הוועד ברכוכבא מאירוביץ הממונה על מחלקת הים בסוכנות. חברת מניות מימנה את הקמת הנמל, והציבור נקרא להשתתף במימון הנמל. בניית המזח, מעגן הסירות והרציפים נמשכה שנתיים. קבוצת סלוניקאים, מומחים לעבודות ים, הגיעה מחיפה; הצטרפו אליהם חניכים של פלוגות הים של הפועל וזבולון. בערוב ימיו הספיק דיזנגוף להגיע אל המקום ולהכריז: פה יקום נמל גדול! ב-23.2.1938 הוכרז נמל הנוסעים במעמד הנציב העליון סר ארתור ווקופ, וקיבל את השם "שער ציון". בהעדר מפרץ, נאלצו האניות לעגון בלב ים, והסירות הובילו את המטען והנוסעים לחוף. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נרתמו עובדי הנמל למאמץ המלחמתי. עובדי בתי המלאכה שלא גויסו בנו שתי שולות מוקשים במספנה, ואלה שולבו במערך המלחמתי של צי בעלות הברית בים התיכון.

בתקופת המאבק נגד הבריטים החל הנמל לשמש כמרכז מחתרתי לאימונים של ההגנה. חברי ההגנה עסקו בפריקת נשק בלתי ליגאלי, בהורדת מעפילים ועוד. ממש מתחת לאפם של הבריטים והערבים נפרקו בנמל תל אביב בחשאי מוצרי אספקה, מזון ונשק.

עם קום המדינה המשיך הנמל לפעול, ונסגר ב-1965. אזור הנמל משמש כיום כמרכז בילוי.

טעינה – 1936

ה־20 של המאה ה־20. בחודשים שלפני קום המדינה היה לנמל תפקיד מיוחד כפתח שדרכו הובאו אל העיר כמויות ניכרות של נשק, מצרכים ומזון, וכן הגיעו אליו אלפי עולים חדשים: היו ימים ש־25 אניות עגנו בו בעת ובעונה אחת. ב־1965 הפסיק הנמל לפעול, עם תום בנייתו של הנמל באשדוד.

נ"ס [סמטה] (17) ג 2
על שם נחום סוקולוב*. הסמטה מחברת בין רחובות סוקולוב וארבע ארצות.

נס הרים (25) ג 1
מושב בהרי יהודה, מזרחית לבית שמש. הוקם ב־1950 בידי עולים מכורדיסטאן, ושמו התנ"כי מרמז לנבואת גאולה: "כְּנִשָּׂא נִס הַרִים תָּרְאוּ וְכִתְקַע שׁוֹפֵר תִּשְׁמְעוּ" (ישעיהו, יח).

נס לגויים (26) א 2
השם העברי שנתן יהל"ל* לתרגום הראשון של הרומן *טנקד* מאת בנימין ד'ישראל, לורד ביקונספילד (1804–1881), שכינה פעמים אחדות כראש ממשלת בריטניה. כאדם צעיר כתב רומנים, ובהם *טנקד* (1833) – סיפורו של אביר במסע הצלב לארץ־ישראל. משנעשה אחד ממדינאיה הבולטים של בריטניה גילה ד'ישראל גאווה רבה ביהדותו, ולפי המסופר אמר לחברי הפרלמנט הבריטי כדברים האלה: "כשאבותיכם עוד לא ידעו קרוא וכתוב, אבותי כתבו את התנ"ך; כשאבותיכם היו רועי חזירים, אבותי הקימו ממלכה לתפארת." (ראו גם מסגרת בעמוד 162).

נס ציונה (17) ג 4
עיר בשפלה, בין רחובות וראשון לציון. הוקמה כמושבה ב־1883, על אדמות שרכש ראובן לרר (1832–1917), יליד רוסיה מחובבי ציון*, שהחליף את האחוזת שלו ליד אודסה באחוזת בארץ־ישראל: הקרקע כאן השתייכה לחקלאים רוסים ממוצא גרמני שתיכננו להתיישב בה. לרר עלה ארצה ב־1883 וישב עם משפחתו בנחלת ראובן – כך קרא לה – והוציא "קול קורא" שהבטיח לכל מי שרוצה לזכות במצוות מניין ותפילה ויישוב הארץ כי יוכל להצטרף ליישוב במחיר השווה לכל נפש. בהדרגה רכשו גם אחרים אדמות בסמוך, ובהם מיכאל הלפרין* – שנתן למושבה את שמה הנגזר מהתנ"ך ומעיד על הלהט הציוני של מייסדיה: "שָׂאוּ נִס צִיּוֹנָה – הָעִיזוּ, אֵל תַּעֲמְדוּ" (ירמיהו, ד). ייתכן שכאן – ולא בראשון לציון* הסמוכה – הניף הלפרין את הדגל הציוני, כחול־לבן; וייתכן שמאחורי מחשבה זו עומד אותו פסוק תנ"כי, שהרי נס הוא דגל. ב־1903 רכשה קבוצת פועלים שטח

מדרום לנס ציונה, והכריזה על הקמת יישוב חדש בשם "תל-אביב"; הרחוב באותו מקום נקרא עד היום בשם זה.

נס ציונה [סמטה] (17) ג 4
ראו לעיל.

נעמן (19) ד 3
דמות מן התנ"ך: מצביא זר שאלישע הנביא סייע לו להבריא ממחלת הצרעת; כן נקראים בשם זה נחל, ובעבר – מועצה אזורית בנפת עכו. מן הרחובות בפרברים ששם ניתן להם כשלב ביניים.

נצח ישראל (16) ב 3
מכינויי האלוהות בתנ"ך שממנו נובעת הבטחה לחוסנו של עם ישראל ולקיומו: "נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם" (שמואל א, טו) – ומראשי התיבות נטלו אנשי ניל"י* את שם. שם היישוב הקהילתי ניל"י, שהוקם ב-1981 בשומרון מצפון למודיעין*, נגזר מההקשר המקראי.

נקר, מאיר (1926–1947) ד 2
מעולי הגרדום*, הרוגי מלכות* של העת החדשה. נולד בירושלים, התגייס לצבא הבריטי והשתתף במלחמת העולם השנייה. ב-1946 חזר לארץ והצטרף לאצ"ל. השתתף בפעולות קרב אחדות, ונפל בידי הבריטים בהתקפה על כלא עכו יחד עם אבשלום חביב* ויעקב וייס*. השלושה היו האחרונים שעלו לגרדום: בעקבות הריגתם הוצאו להורג שני סמלים בריטים, וההמתות פסקו.

נרדור (26) א 3
במגדירי צמחים ישנים נזכר צמח חד-שנתי זה, אך היום אין לשם משמעות כלשהי.

נרקיס, עוזי (1925–1997) ד 1
אלוף בצה"ל וראש מחלקת העלייה בסוכנות*. נולד בירושלים, היה חבר ההגנה* מנעוריו. במלחמת העצמאות היה מפקד גוש עציון, וכאלוף פיקוד המרכז במלחמת ששת הימים* ראה בשחרור ה"גוש" ונכנס לירושלים העתיקה עם שר הביטחון דיין* והרמטכ"ל רבין*. למד באוניברסיטה העברית בירושלים.

נשיא, דון יוסף – ראו יוסף נשיא, דון

נשרי, צבי אריה (1878–1973) ג 2
ממייסדי החינוך הספורטיבי בארץ-ישראל. נולד ברוסיה, ולמד באוניברסיטת ברן בשווייץ. עלה לארץ-ישראל ב-1905,

היה המורה הראשון לספורט במסגרת הגימנסיה* העברית הרצליה, ומראשי ארגון הספורט מכבי. כתב את *הלקסיקון למונחי החינוך הגופני* וטבע רבים מערכיו. אחותו היא הפסלת חנה אורלוף*.

נתיב המזלות – ראו המזלות, [נתיב]

נתיבות (19) ד 4

עיירת פיתוח בנגב הצפוני: על כביש עזה-באר שבע*. הוקמה ב-1956 כמרכז אזורי לקליטת עלייה ונקראה תחילה עזתה. קברו של רבי ישראל אבו חצירה, הבאבא סאלי, הנמצא בה, הפך מוקד עלייה לרגל.

נתיבי אילון דרום [כביש] ג 3

דרך מהירה שנסללה לאורך נחל אילון. השלב הראשון הסתיים ב-1991. שם הדרך כשם הנחל, הנזכר גם בתנ"ך: "שמש בגבעון דום, וירח בעמק אילון" (יהושע, י). היום היא מתחילה מצפון להרצליה, חוצה את תל-אביב וממשיכה דרומה לחולון, לבת ים ולראשון לציון.

נתיבי אילון צפון [כביש] ג 3

דרך מהירה שנסללה לאורך נחל איילון החל משנת 1996 ושמה נגזר משם הנחל, הנזכר גם בתנ"ך: "שמש בגבעון דום, וירח בעמק אילון" (יהושע, י). היום היא מתחילה בראשון לציון, ממשיכה צפונה אל הרצליה, ובעתיד תמשיך עוד.

נתן הנביא א 3

נביא בימי דוד המלך* ושלמה המלך*: לכאורה נביא-חצר, ולמעשה מוכיח בשער וקול המוסר. בנוסף לשתי הופעות מרשימות – האחת כדי לצוות על דוד להניח את בניית המקדש לבנו והאחרת בדבר מעשה אוריה ובת שבע ("משל כבשת הרש") – היה הראשון שהשמיע את הנבואה לדוד כי "כסאך יהיה נכון עד עולם" (שמואל ב, ז); נבואה זו היא הבסיס לאמונה בנצחיות שושלת בית דוד. לפי המסורת, קבור בבית לחם.

נתן החכם ג 3

מחזה מאת גוטהולד אפרים לסינג (1781–1729), בנו של כומר פרוטסטנטי שהיה למשורר, סופר, הוגה דעות וממניחי היסוד לתיאטרון הגרמני. המחזה נכתב ב-1779 ומהלל את הסובלנות; גיבור המחזה יהודי, וכדגם לו שימש משה מנדלסון*; הוא הוצג בתיאטרון הבימה*, וכך גם מחזות אחרים פרי עטו של לסינג. עוד ב-1749 כתב מחזה בשם *היהודים* שהוקיע את הדעות הקדומות נגדם. תחילה נקרא הרחוב בשם המחזאי, אבל הבלבול בינו ובין ליסינג* הביא להחלטה להחליף את שם האיש בשם יצירתו.

ס

סאלד, הנרייטה - ראו סולד, הנרייטה

סאמט, שמעון (1904-1998) (9) ג 1
 עיתונאי וסופר. נולד בפולין, עלה לארץ-ישראל ב־1923 ושנים רבות היה חבר מערכת עיתון הארץ ויו"ר ועד חברי המערכת. ממייסדי אגודת העיתונאים בתל־אביב. כן היה חבר באיגוד הבין לאומי של העיתונאים. סייר בשליחות עיתונאית ביותר מ־20 מדינות במערב ובמזרח ופירסם סדרות מאמרים ורשמים מסירוי אלה. ספרו בבואי למחרת מביא מרשמיו של עיתונאי מארץ-ישראל שביקר במזרח אירופה מיד לאחר השואה. היה יקיר העיר תל־אביב-יפו. בנו גדעון סאמט אף הוא חבר מערכת בעיתון הארץ ואף שימש כעורך משנה של העיתון.

ס"ב (19) ג 3
 בשיטת הספירה המבוססת על הא"ב העברי - 62.

סביון (5) ד 2
 פרח בר נפוץ, הנראה בשדות ובצדי הדרכים מתחילת החורף ועד הקיץ, לא פעם במשטחי פריחה צהובים ענקיים. בקיץ הופך הפרח לכדורון זרעים לבן, "ראש סבא", שהרוח מפיצה למרחקים. ברוב הארץ פורח מין הנקרא סביון אביבי; בנגב ובערבה - המין סביון ערבות, הפורח באביב; ובחולות ליד הים גדל המין סביון יפו. בסמוך רחובות פרחים נוספים. (זהו גם שמו של יישוב ליד יהוד).

סגולה (22) א 3
 מושב בחבל לכיש, צפונית לקרית גת. הוקם ב־1953 במסגרת התנועה "מן העיר אל הכפר". מקור השם בביטוי התנ"כי: "והייתם לי סגולה מכל העמים, כי לי כל הארץ" (שמות, ט).

סגל, שמוליק (1924-1997) (6) א 2
 שחקן. נולד בפולין, עלה בנעוריו לארץ-ישראל, למד משחק והצטרף לתיאטרון הבימה*. גילם תפקידים רבים במחזות ישראלים, יהודיים, קלאסיים ומודרניים, וכן תפקידים רבים ברדיו ובסרטי קולנוע וטלוויזיה. הופיע עם שמואל רודנסקי* בקטעי הומור במסגרת הצמד "שני השמוליקים". הופיע ברחבי הארץ והעולם בתכניות ביידיש מיצירת שלום

עליכם עם אליהו גולדנברג, וכן עם שמואל רודנסקי ועם שמואל עצמון.

סג'רה (26) א 2
 השם הקודם של חוה ומושבה בגליל התחתון שהפכה ב־1957 למושב אילניה, דרומית לצומת גולני. את אדמות החווה רכשה חברת יק"א של הברון הירש* ב־1899, ובימי העלייה השנייה שימשה כמרכז הכשרה לפועלי הגליל. בה התארגן השומר*, ובין היתר עבד בה דוד בן גוריון*; לדבריו, "היום הכי מאושר שלי בארץ הוא היום בו חרשתי וזרעתי בסג'רה."

ס"ה (19) ג 2
 בשיטת הספירה המבוססת על הא"ב העברי - 65.

סהרון (26) ב 4
 צמח בר, שאחד ממיניו שכיח למדי בנגב ובמקומות נוספים בארץ־ישראל. זהו שיח שענפיו מעובים והוא שוכן בדרך כלל בסדקי צוקים או משתלשל מהם. פורח בחורף וכן באביב. מקורו בסודן, כמטפס הגדל על עצים.

סוטיץ, חיים (1894-1943) א 2 (16)
 צייר אקספרסיוניסטי יהודי. נולד ברוסיה, למד בצרפת מ־1913 והיה מראשי "אסכולת פאריס". היה בן דורם של שגאל, מודיליאני* וליפשיץ. ציוריו רבי העצמה מבטאים בין היתר את זיכרונות ילדותו הקשה, אך יש בהם גם ציורי נוף ובייחוד מרשימים דיוקניו.

סולד (סאלד), הנרייטה (1860-1945) ד 2 (15)
 ממייסדות ארגון הדסה* והאחראית על עליית הנוער* מטעם ההנהלה הציונית. נולדה בארצות־הברית והיתה מורה ועיתונאית. למדה מדעי היהדות, והיתה מזכירת הפדרציה הציונית בארצות־הברית מ־1910. שנתיים לאחר מכן הקימה את ארגון הנשים הדסה, שסייע רבות ליישוב היהודי בארץ־ישראל לאחר מלחמת העולם הראשונה. עלתה לארץ ב־1920, ופעלה - במסגרת הדסה - בתחומי הבריאות והרווחה. נבחרה להנהלת התנועה הציונית העולמית ב־1927, והיתה חברה בוועד הלאומי מ־1931. מ־1933 עמדה בראש עליית הנוער, המפעל שחילץ מציפורני הנאצים אלפי ילדים ובני נוער והביאם ארצה. אזרחות כבוד של תל־אביב הוענקה לה ב־1935. על שמה כפר סאלד, קיבוץ בעמק החולה שהוקם ב־1942 בידי עולים מגרמניה, מהונגריה ומרומניה ושעל הקמתו הוחלט עוד בקונגרס הציוני ב־1935, מתוך הערכה לפעולתה.

סומו, יהודה (1527-1592) (10) ב 1
 משורר הנחשב לראשון המחזאים העבריים. נולד ופעל במנטובה, איטליה. שירו "מגן נשים" מ-1557 עשוי לשמש גם היום בויכוח על הפמיניזם. הורשה להימנע מענידת אות הקלון שבו חויבו יהודי איטליה בזמנו, אך לא הצליח לקבל היתר להקים תיאטרון יהודי. רוב יצירותיו אבדו בשריפה, ואת אלה שנותרו כינס חיים שירמן בספר *צחות בדיחותא דקידושין* שבו גם מחזה בשם זה, הדרמה העברית הראשונה. המחזה נשען על מדרש תנחומא* מבחינת התוכן ועל הקומדיה דל ארטה מבחינת הצורה, והוצג בארץ.

סומקן (26) א 3
 צמח בר בעל כותרת צינורית שצבעה לבן או צהוב – לעתים הופך לארגמן, ומכאן שמו של הצמח. לאבקנים צורת חץ. מינים שונים מופיעים בדרום ארץ-ישראל ובצפונה.

סוסליק, אריה (1875-1957) (5) ד 2
 פעיל ציבור בנמל יפו ומבוני תל-אביב. נולד באוקראינה, עלה לארץ-ישראל וב-1923 הקים את אגודת יושבי האוהלים והצריפים בתל-אביב שמקומם היה ברחובות מזא"ה, בלפור, שלוש, ברנר ומכבי. האגודה רכשה קרקעות במקומות שונים בעיר, בעיקר בצפון, והקימה צריפים, מבנים ובית-כנסת (צפון) ברחוב דיזנגוף.

סוסקין, אברהם (1884-1963) (5) ג 1
 מראשוני תל-אביב ומחלוצי הצילום בארץ-ישראל. נולד ברוסיה, עלה לארץ-ישראל ב-1905 והתיישב ביפו. הנציח במצלמתו ארועים רבים בחיי היישוב, ובהם גם מפגש בעלי המגרשים של אחוזת בית* – "האסיפה המייסדת", בפי הצלם. היה גם מראשוני התיאטרון בארץ ושיחק עם "חובבי הבמה העברית". פתח את הסטודיו הראשון לצילום בתל-אביב, ואת הצינקוגרפיה הראשונה בארץ – הטכנולוגיה שבאמצעותה הדפיסו תצלומים ואיורים בעיתונים ובספרים ברוב המאה ה-20. ספרו, *אלבום מראות תל-אביב*, וארכיון התצלומים שלו הם מקור חשוב על ראשית ימיה של ההתיישבות בארץ ובייחוד בתל-אביב. תרם את אוסף תצלומיו על העיר למוזיאון ההיסטורי של תל-אביב, ואוסף נוסף לארכיון העבודה.

סוקולוב, נחום (1859-1936) (16) ב 2
 האיש שבזכותו ניתן לתל-אביב שמה, מנשיאי ההסתדרות הציונית, סופר, עיתונאי ומתרגם. נולד בפולין, היה בעל השכלה יהודית וכללית רחבה. עיבד ספר על ארץ-ישראל בשם *ארץ חמדה* (1885) וכלל בו מתוך ספריהם של אוליפנט*, לונץ* ואחרים, וערך את כתבי העת *הצפירה**, *העולם* (השבועון הרשמי של התנועה הציונית) ו*האסיף**.

הושפע מהרצל*, תירגם את ספרו אלטנוילנד בשם תל־אביב (1903) ומכאן הצעת השם לעיר החדשה. סייע לוייצמן* במאבק המדיני על הצהרת בלפור*. ב־1919 כתב ספר בשם תולדות הציונות, 1600–1918, שבו תיאר את הכמיהה לארץ־ישראל בשנים אלה. היה יו"ר כל הקונגרסים (מ־1921 ועד מותו), נשיא ההסתדרות הציונית ב־1931–1935 ומעין שר חוץ של התנועה. אזרחות כבוד של תל־אביב הוענקה לו ב־1934, במלאת לו 75. ארונו הובא לקבורה בהר הרצל בירושלים.

סוקרטס (399–469 לפנה"ס) (26) ב 4

מגדולי הפילוסופים. נולד ופעל באתונה, יוון, וכל פעולתו כפילוסוף וכמורה לפילוסופיה נעשתה בדיבור ולא בכתב: כדי לברר שאלות פילוסופיות ומדעיות היה מנהל דיאלוג, מציג שאלות ומביא את הדובר עמו להסכמה. הגותו השתמרה בדיאלוגים שרשם תלמידו, אפלטון. באחרית ימיו הכעיס כמה מחשובי העיר, והועמד לדין על השחתת הנוער מפני שלימד – לטענת התביעה – שאין לאלים קיום ממשי. הורשע בבית דין של 500 שופטים, והומת בשתיית רעל אחרי שסירב להציל את חייו בבריחה מהעיר.

סטארה, אלברט (1903–1980) (8) א 3

עיתונאי מאסירי ציון הראשונים ומראשי התנועה הרוויזיוניסטית. היה מיודד עם ז'בוטינסקי*, ופירסם רבים ממאמריו בכתבי העת היהודיים שערך במצרים (1931–1933) ובפריס, צרפת (מ־1934). היה נציב בית"ר במצרים.

סטימצקי, אביגדור (1908–1989) (12) ב 1

צייר יהודי. נולד ברוסיה, עלה לארץ־ישראל ב־1921 ולמד בבית הספר לאמנות בצלאל בירושלים. צייר תחילה נוף ודיוקנאות, ובשנות ה־40 פנה לציור המופשט; בשנות ה־50 נחשב לאחד המובילים בזרם שכונה "המופשט הלירי". ליצירותיו בצבעי מים איכות של שקיפות אוורירית. היה ממייסדי קבוצת האמנים "אופקים חדשים", פעל כמורה ומחנך.

סטרומה (20) ב 2

אניית מעפילים שהוטבעה בים השחור על נוסעיה. הפליגה מרומניה בדצמבר 1941 כשעל סיפונה 769 יהודים. בהגיעה לאיסטנבול התנו שלטונות תורכיה את הסכמתם לעגינתה בכך שמדינה כלשהי תודיע כי היא מסכימה לקלוט את נוסעיה. בריטניה ששלטה אז בארץ־ישראל סירבה בעקשנות לאפשר לפליטים להיקלט בארץ. כחודשיים לאחר מכן גררו שלטונות הנמל את הספינה לים השחור, שם היא נפגעה על

ידי צוללת סובייטית, טבעה וכל נוסעיה נספו – למעט ניצול אחד. הטרגדיה תרמה לגיבוש ההכרה שחייבת לקום מדינה יהודית.

סיוון (19) ד 4
 החודש השלישי בלוח העברי העתיק, והתשיעי בלוח הנוכחי. מוצא השם אשורי, כנראה, והחודש נזכר בתנ"ך במגילת אסתר. יש בו 30 יום. מזלו תאומים. ב"ו בו חל חג השבועות, הנקרא כך מפני שזמנו שבעה שבועות אחרי פסח; זהו חג מתן תורה, הנקרא גם חג הביכורים: מתאפיין בלימוד תורה, ובימי היישוב ובראשית ימי המדינה גם בטקס הבאת ביכורים.

סייפן (26) ב 2
 צמח נוי אדום, צהוב או לבן ממשפחת האירוסיים, הנקרא בלועזית גלדילה. שני השמות מרמזים לסיף או חרב בשל צורת הפרח. למעשה סוג הסייפן כולל 160 מינים, פחות או יותר, רובם מחלקה הדרומי של אפריקה ורק כשליש מחלקים אחרים באפריקה, וכן מאסיה. שני מיני בר בישראל, והנפוץ שבהם הוא סייפן התבואה הפורח באביב בוורוד.

סימן טוב (20) א 3
 שם הרחוב נועד להחליף ציון סתמי שקדם לו. חברי ועדת השמות קיבלו החלטה ב־1954 שלפיה "בשכונות [...] הרחובות צרים ולא סלולים והם עומדים להריסה לפי תכנית בנין־ערים. אין לקבוע שם שמות־זכרון קבועים מפני הכבוד [...] הוחלט לקרוא לרחובות אלה שמות עבריים סתמיים, רובם תנ"כיים..."

סירקין, נחמן (1868–1924) ג 4 (17)
 מהוגי רעיון הציונות הסוציאליסטית. נולד ברוסיה, למד במינסק בגימנסיה רוסית, היה מחובבי ציון* ונאסר בשל קשריו עם חוגים מהפכניים. היגר ללונדון ועבר לברלין ב־1888 שבה למד פילוסופיה ופסיכולוגיה. פירסם מאמרים, ערך כתבי עת, והיה ציר לקונגרס הציוני הראשון ב־1897. שנה לאחר מכן פירסם מאמר שעניינו מימוש הציונות בהקמת התיישבות שיתופית. היגר לארצות־הברית ב־1907 והיה מראשי הקונגרס היהודי האמריקאי. קבור בבית העלמין לחוף הכנרת*. על שמו המושב כפר סירקין ממזרח לפתח תקוה, שהוקם ב־1936.

סלואדור, יוסף, ד"ר (1873–1796) א 2 (12)
 הוגה דעות והיסטוריון. נולד ופעל בצרפת לאב צאצא ממגורשי ספרד ולאם קתולית. למד רפואה, ועסק בשאלת עתידו של עם ישראל. הוא הציע לרכז את העם היהודי בארץ־

ישראל, ובכך היה לאחד ממבשרי הרעיון הציוני, אבל מכך שהיהדות היא מקור הדתות הסיק מאוחר יותר שגם תביא לאיחודן מחדש בסדר עולמי אוטופיסטי. בספרו האחרון, פאריס, רומא וירושלים, ראה בעצם החזרה לדת הבטחה לתיקון העולם ולא חזר לרעיון הקמתה של מדינה יהודית; מ' הס*, שהתווכח איתו, קרא לספרו רומא וירושלים.

סלומון, יואל משה (1838–1912) (21) ג 2

ממייסדי פתח תקוה. נולד בירושלים, ולמד בשיבותיה. למד בקניגסברג דפוס, ופתח עם שותפים בית דפוס בירושלים. הוציא לאור את כתב העת העברי הראשון בארץ-ישראל, הלבנון*, ב-1863. מהראשונים שפעלו "לצאת מהחומות" ולהקים שכונות עבריות בירושלים: ב-1869 היה ממייסדי שכונת נחלת שבעה, השתתף גם בהקמת מאה שערים ועוד. היה ממייסדי פתח תקוה*, ועל חלקו בהקמתה מספר יורם טהרלב בשירו "בלדה ליואל משה סלומון": "בבוקר לח בשנת תרל"ח / עת בציר הענבים / יצאו מיפו על סוסים / חמשת הרכבים // שְׁטַמְפֶּפֶר בא, וגוטמן בא / זורח ברנט* / ויואל משה סלומון / עם חרב באבנט // איתם רכב מְזַרְקִי / הדוקטור הכסוף / לאורך הירקון הרוח שר בקנה הסוף // ליד אומלֶבֶס הם חנו / בלב ביצות וסבך / ועל גבעה קטנה טיפסו / לראות את הסביבה //..."

סלונימסקי, חיים זליג (1810–1904) [שביל] (15) ג 4

אסטרונום, מתימטיקאי, סופר ועיתונאי. נולד ופעל בפולין, קיבל חינוך דתי אך נמשך למדעים. ב-1834 חיבר ספר לימוד במתמטיקה, חכמת השיעור, ושנה לאחר מכן נדפס ספר באסטרונומיה שכתב לרגל הופעתו של כוכב השביט הלי החוזר לקרבת כדור הארץ אחת ל-76 שנים. ייסד את העיתון הצפירה*, שהפיץ בין היתר ידע במדעי הטבע, והיה עורכו הראשון.

סלסילה (26) ב 2

פרח בר (ונוי) היוצר מרבדי פריחה לבנים בסוף החורף ובאביב. המין הנפוץ ביותר נקרא סלסילה מצויה, ומין קרוב הגדל בחורשות הוא סלסילת הכרמל. בתנ"ך מדובר בענף רך של גפן, זלזל; ולפי פירוש אחר – ענף גבוה של הגפן: "השב ידך כבוצר על סלסילות" (ירמיהו, ו). בסמוך רחובות על שמות צמחים; רחוב הגפן נמצא במקום אחר, עם שבעת המינים.

סלע [בלובשטיין], יעקב, ד"ר (1880–1935) (18) ב 3

מייסד בית העם בתל-אביב, שהיה מרכז לתיאטרון ופעולות תרבות, והרווח החיה בו. נולד ברוסיה, והיה אחיה הבכור של המשוררת רחל*. למד באוניברסיטאות גרמניה ואיטליה, עלה לארץ-ישראל ב-1920 והרצה ברחבי הארץ מטעם

ההסתדרות הכללית. ב־1925 ייסד את בית העם ברחוב בן יהודה, והקדיש את רוב זמנו לארגון הרצאות ושיעורים שניתנו בו. תיגום לאיטלקית, לגרמנית ולעברית.

סלע, לאה ואפרים - ראו משעול סלע

סמאטס, יאן (1870-1950) [שדרות] (12) א 4
ראש ממשלת דרום אפריקה. למד בקיימברידג', שירת בצבא ארצו והצטיין במלחמת הבורים נגד בריטניה (1899-1902). היה שר בממשלת ארצו מ־1907, ובמלחמת העולם הראשונה התגייס לצבא, הגיע לדרגת גנרל ולחם נגד הגרמנים באפריקה. לאחר המלחמה היה ממייסדי חבר הלאומים. היה ראש הממשלה ב־1919-1925, ושוב ב־1939-1948; בהוראתו הצביע נציג ארצו באו"ם בעד הקמתה של ישראל (30 שנה ויותר לפני כן היה מתומכי הציונות, וצייד במתן הצהרת בלפור*); ב־1928 הוצע לו להיות הנציב העליון בארץ־ישראל). על שמו הקיבוץ רמת יוחנן (הצורה העברית של שמו הפרטי) בעמק זבולון, שהוקם ב־1931.

סמבורסקי, דניאל (1909-1977) (8) ב 2
מלחין מחלוצי הזמר העברי ומורה למוסיקה. נולד בגרמניה, למד רפואה וכן מוסיקה בקונסרבטוריון בדנציג ואחר כך בברלין. עלה לארץ־ישראל ב־1933 ולימד מוסיקה בסמינר על שם שיין ובסמינר לוינסקי. כתב נעימות לשירי זמר - המפורסמת בהן היא לשירו של נתן אלתרמן, "באה מנוחה ליגע/ ומרגוע לעמל/ לילה חיוור משתרע/ על שדות עמק יזרעאל" ("שיר העמק"), וידועות גם נעימותיו ל"זמר הפלוגות" ולשיר שכולו אהבת המולדת הפותח במילים "בהרים כבר השמש מלהטת/ ובעמק עוד נוצץ הטל" - ומוסיקה לתאטרון "המטאטא". היה מראשוני המדריכים לשירה בציבור.

סמדר (20) א 3
פרי בתחילת התפתחותו. בתנ"ך נאמר: "נראה אם פרוח הגפן, פתח הסמדר" (שיר השירים, ז): בכרם מתחיל אשכול הענבים, פרי הגפן, להתפתח עם תום הפריחה.

סמואל, הרברט לואיס, לורד (1870-1963) [רציף] (22) ב 1
הנציב העליון הראשון בשלטון המנדט הבריטי. יהודי שנולד ופעל בבריטניה, למד באוקספורד ונבחר לפרלמנט ב־1902. היה חבר ממשלה ב־1909 ושר הפנים ב־1916 ושוב ב־1930-1932. תמך בציונות וסייע בהשגת הצהרת בלפור*. משזכתה בריטניה במנדט על ארץ־ישראל מונה לנציב

העליון, וכיהן בתפקידו עד 1925. כונה "הנציב הראשון ליהודה". תל-אביב זכתה למעמד של מועצה עירונית בתחילת כהונתו, והוא נעשה אזרח כבוד של העיר (1925). לאחר עליית הנאציזם לשלטון ב-1933 עשה רבות לקליטת הפליטים היהודים המעטים שהורשו להיכנס לבריטניה. היה יו"ר הדירקטוריון של חברת החשמל לארץ-ישראל ב-1936-1954. ב-1937 הוענק לו תואר וייקונט, ומאז כיהן בבית הלורדים. כתב ספרים בפילוסופיה ובמדינאות. המושבה מנחמיה נקראה על שם אביו.

סמולנסקי, פרץ (1840-1885) (17) ג 3

סופר ועורך השחר, ממבשרי הציונות. נולד בפּוֹלְרוֹס, למד בישיבה ונדד כדרשן בערי רוסיה. היגר לוינה, ייסד את הירחון הספרותי השחר, היה עורכו ופירסם בו את יצירותיו. היה מראשי תנועת ההשכלה* וממבשרי הציונות כתנועה לאומית יהודית. מספריו: התועה בדרכי החיים המספר על בני דורו וגורלם; קבורת חמור, המספר על רדיפת אחד ה"משכילים" בידי קנאים עד שהוא הופך ל"מלשין" ורוצח שכיר שם קץ לחייו. עצמותיו הובאו לקבורה בארץ-ישראל.

סמילנסקי, דוד (1875-1953) (15) ד 1

ממייסדי אחוזת בית*, ועם שרה בלומה אשתו מראשוני תל-אביב. נולד באוקראינה, עלה לארץ-ישראל ב-1891 וביקש ללמוד במקווה ישראל*; מאחר שלא ידע צרפתית - לא התקבל ללימודים ונעשה פועל בראשון לציון ובגדרה, היה מראשוני חדרה, חלה וחזר לבית סבו. עלה שוב ב-1906, רכש פרדס והיה פעיל במועדון ישורון* ביפו. נבחר כחבר הוועד של אחוזת בית, היה מזכיר וגזבר הגימנסיה* הרצליה. ב-1921-1927 שימש מנהל מחלקת המים והמאור בעיריית תל-אביב. ספרו עם בני ארצי ועירי מספר גם על ראשוני תל-אביב.

סנה, משה, ד"ר (1909-1972) (6) א 2

מראשי הסוכנות* וההגנה*, וחבר כנסת בימי המדינה. נולד בפולין, למד רפואה ושירת בצבא פולין כרופא צבאי בפרוץ מלחמת העולם השנייה. כן ערך עיתון יומי בפולנית והיה מראשי היהדות בארץ זו. עלה לארץ-ישראל ב-1940, צורף למפקדת ההגנה ושימש כראש המטה הארצי (רמ"א) ב-1941-1946. כן היה חבר הוועד הלאומי מ-1944-1945, וראש המחלקה המדינית לאירופה בסוכנות ב-1946-1947 הממונה על עלייה ב. מ-1948 החל לטפח נטייה פרו-סובייטית והשקפת עולם אנטי ציונית: בעבר היה איש מרכז בורגני וחבר מפלגת שמאל מתונה; ועתה פנה למפ"ם, נטש אותה לטובת מפלגה סוציאליסטית ולבסוף הצטרף למפלגה הקומוניסטית, מק"י - שאותה ייצג עד מותו; אך בעקבות

מלחמת ששת הימים* חזר להשקפה כמעט ציונית. בנו אפרים סנה (נולד ב-1944) הוא ד"ר לרפואה, חבר כנסת מאז 1992 ושר בממשלה.

סנהדראי-גולדרייך, טובה (1906-1993) (19) ג 3
 נולדה בפולין, היתה ממייסדות ארגון הפועלות "בנות המזרחי", הגיעה לתפקידי הנהגה ונבחרה לוועד המרכזי של המזרחי. עלתה לארץ-ישראל ב-1934, היתה ממייסדות ארגון הפועלות של הפועל המזרחי ונבחרה למזכירה הכללית של התנועה. בזכות פעילותה הנמרצת וכשרונה הוקמו מוסדות ככפר הילדים בפרדס חנה, בתי החלוצות ועוד. ב-1948 פעלה בארצות הברית ובקנדה בשליחות ההגנה. עם איחוד המזרחי והפועל המזרחי עמדה בראש תנועת האישה הדתית-לאומית, נבחרה לכנסת ב-1959 וכיהנה בה עד 1973; בשנים 1963-1973 כיהנה כסגנית ליו"ר הכנסת וכן כסגנית הנשיאה העולמית של תנועת "אמונה". מ-1936 היתה נשואה לרב ישראל סנהדראי; לאחר פטירתו נישאה לקלמן גולדרייך. יקירת העיר תל-אביב-יפו, שבה עברו עליה רוב שנותיה מאז עלותה ארצה.

סנהדרין (11) ד 3
 המוסד השיפוטי היהודי שפעל בארץ-ישראל בימי בית שני ושלטון רומי ועד המאה ה-5 לספירה. פירוש המלה ביוונית הוא מועצת זקנים. אחרי חורבן הבית נדדה ליבנה*, משם לאושה*, שפרעם, בית שערים, ציפורי וטבריה*; ראשיה בשנים אלה היו מנהיגי הקהילה היהודית בארץ. בראש הסנהדרין עמד נשיא, ושני לו אב בית דין. בסנהדרין גדולה היו 71 חכמים; בסנהדרין קטנה - 23; היה מקובל לשמוע תחילה את דעתו של ה"קטן" (הצעיר, תלמידים של הגדולים) כדי שלא יושפע מרבותיו. עד לחורבן (70 לספירה) הכריעה הסנהדרין בשאלות הלכתיות ובנושאים ציבוריים, והיתה לה סמכות לדון בדיני נפשות, אבל השימוש שנעשה בסמכות זו - שפקעה בשנת 30 לספירה - היה נדיר; אמרו כי סנהדרין שגזרה מוות אפילו פעם ב-70 שנה היתה "רשעה". נשיא הסנהדרין ייצג את העם כלפי שלטון רומי. אחרי החורבן צומצמו סמכויות הסנהדרין לסמיכת חכמים, עיבור השנה, קנסות וממונות.

סנפיר (18) ב 2
 אי בפתח מפרץ אילת, מול שארם א-שיח' בקצה חצי האי סיני, שסייע לחסום את מעבר המים לספינות ישראליות. נכבש בידי צה"ל עם כל חצי האי סיני ועם האי טירן במבצע קדש* ושוב במלחמת ששת הימים*. בסמוך שדרות ששת הימים.

סנש, חנה (1921–1944) (20) א 2
 מהצנחנים שליחי היישוב, שהתנדבו לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. נולדה בהונגריה, ואביה הסופר בלה סנש (צ'יבי) מת בהיותה ילדה. עלתה לארץ-ישראל ב-1939, למדה בנהלל, והצטרפה לקיבוץ שדות ים. התגישה לצבא הבריטי כאנצו סרני*, חביבה רייק*, רפאל רייס* ואחרים, והוצנחה ביוגוסלביה ב-1944 כדי לחבור לקבוצות פרטיזנים שלחמו בנאצים, וכדי לנסות לארגן פעולות הצלה מהונגריה. נפלה בידי הנאצים, עונתה ונורתה למוות. שירים שכתבה נדפסו והולחנו לאחר מותה. הידוע שבהם הוא "הליכה לקיסריה". על שמה הקיבוץ יד חנה שהוקם בשרון ב-1950, השנה שבה הועלו עצמותיה לקבורה בארץ.

סעדיה גאון, רבי (882–942) (21) ג 1
 גדול חכמי התורה בתקופת הגאונים, חוקר הלשון העברית, פילוסוף ופייטן. נולד במצרים, גורש ממנה ועלה לארץ-ישראל וממנה לבבל. לחם בקראים, ניהל ויכוח על הלוח העברי, לימד תורה בפומבדיתא* והיה לגאון ישיבת סורא, שהפכה בימיו למרכז לימוד התורה החשוב בבבל. תירגם את התנ"ך לערבית. חיבר מילון עברי, קבע את סדר התפילות (הסידור) והוסיף לו פיוטים מפרי עטו. ספר ההגות הגדול שכתב היה אמונות ודעות ועניינו העקרונות העיוניים שבבסיס היהדות.

ספיר, אליהו (1869–1911) (16) ב 4
 מורה, סופר וחוקר ארץ-ישראל. נולד בירושלים, נכד לנוסע יעקב ספיר, מחבר אבן ספיר*. היה מורה בפתח תקוה, ואחר כך מזכיר ראשי של יק"א ביפו; בזכות מומחיותו נגאלו רבבות דונמים. היה סגן מנהל בנק אפ"ק ביפו מ-1905 וסייע להלוואה שהיתה נחוצה למשתכני אחוזת בית*, ראשיתה של תל-אביב. כתב מאמרים רבים בענייני טבע וארץ והוציא לאור לקסיקון יישובים בשם הארץ (1911). היה חבר ועד הלשון ובעל חידושי לשון. בנו, יוסף ספיר (1902–1972), היה ראש עיריית פתח תקוה ושר בממשלת ישראל.

ספיר, פנחס – ראו פנחס ספיר

סרלין, יוסף (1906–1974) (19) ג 3
 שר בממשלת ישראל וחבר כנסת. נולד בפולין, למד משפטים והוסמך כעורך דין ב-1929. עלה לארץ-ישראל ב-1933. היה פעיל במפלגת הציונים הכלליים ונבחר לכנסת מטעמה. שימש כח"כ בשנים 1949–1974. היה שר הבריאות ב-1952–1955.

סרני, אנצו חיים (1905–1944) (20) א 3
 מהצנחנים שליחי היישוב שהתנדבו לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. נולד באיטליה, היה חבר בארגונים ציוניים-סוציאליסטיים ועלה לארץ-ישראל ב-1926. היה ממייסדי קיבוץ גבעת ברנר. נשלח לגרמניה להכשרת נוער לעלייה ב-1931–1934. במלחמת העולם השנייה נשלח לעיראק ואירגן מחתרת ציונית לעלייה; אחר כך יצא בשליחות בריטית יהודית, וצנח מעבר לקווי האויב כדי לעזור ליהודים, כחנה סנש* וחביבה רייק*. צנח באיטליה, נתפס בידי הגרמנים ונרצח בדכאו ב-1944. על שמו קיבוץ נצר סרני סמוך לנס ציונה שהוקם ב-1948 בידי ניצולי מחנות ריכוז נאציים ונקרא תחילה בוכנוואלד.

רחוב אלנבי – 1934

ע

ע' הלל [הלל עומר] (1926-1990) (6) א 2
 משורר וסופר, נודע בעיקר ביצירתו לילדים. נולד בקיבוץ משמר העמק בארץ-ישראל. התנדב לפלמ"ח ולחם עם חטיבת הנגב בחזית הדרום. למד אדריכלות נוף בצרפת, שימש אדריכל גנים ונוף ומנהל מחלקת הגנים בעיריית ירושלים (1954-1960) ובעבודותיו המפורסמות גני האוניברסיטה העברית. כן היה אדריכל נוף בחברת עמידר, וכאדריכל עצמאי תיכנן את הגן התנ"כי נאות קדומים, את גן צ'רלס קלור בתל-אביב-יפו ועוד. שיריו הראשונים נדפסו עוד בהיותו נער. בכתבתו לילדים נמזגו הומור, פיוט ומשחקי מלים. חתן פרס זאב על מפעל חיים לתשמ"ח-1988.

עבאס, אברהם (1911-1958) (20) א 1
 חבר כנסת. נולד בדמשק שבסוריה, היה ממייסדי החלוץ* בארץ זו, ומשעלה לארץ-ישראל ב-1929 הצטרף לקיבוץ כפר גלעדי. נשלח לארגן את העלייה מסוריה ומלבנון ב-1931-1934, חזר ארצה והיה לפועל בניין. ב-1941 נשלח לחדש את ההעפלה מסוריה ומלבנון, ומאוחר יותר היה חבר הוועד הלאומי וחבר הוועד הפועל של ההסתדרות (מ-1949). כיהן כחבר הכנסת השלישית (1955-1959) עד לפטירתו.

עבד אל-ג'אני (1946-1992) (26) ב 1
 נרצח בידי מחבל בנסותו להגן על הילדה אילנית אוחנה בפיוגוע רצחני ביפו. שמו המלא עבד אל כרים מוחמד עבד אל-ג'אני. נולד בשכונת מנשיה מצפון ליפו, סיים את בית הספר מכס פיין כמכונאי מוסמך וחי עם משפחתו ברחוב הנקרא עתה על שמו. בראותו מחבל מסתער על קבוצת תלמידים ליד המוסך שבו עבד, יצא להגן עליהם בגופו ונרצח יחד עם אילנית אוחנה. שם הרחוב ניתן במעמד ראש העיר דאז, שלמה להט, שאמר כי "עבד אל כרים [...] נפל מיד מרצחים בהגנה על דו-קיום יהודי ערבי". בנוסף הנציחה העירייה את אילנית אוחנה ואת עבד אל-ג'אני במשותף בגן השניים שהוקם לא הרחק משם, ברחוב יפת.

עבד אל ראוף אלביטאר - ראו אלביטאר, עבד אל ראוף**עבודת ישראל (26) ב 2**

ספרו של ר' ישראל בן שבתאי מקוז'ניץ (1740-1814), ובו פשטי התורה ודרשות על המועדים וההגדה של פסח. ר' ישראל היה בעל מופת, ואלפים באו אליו לקבל ברכה - בהם גם אצילים פולנים קתולים. בנוסף לספרו הגדול כתב ספרים ובהם מגיד מישרים על מסכת שבת, אור ישראל על תיקוני הזהר ועוד. (סידור נודע הכולל את כל התפילות במהדורה מדעית נקרא סדר עבודת ישראל).

עברי (19) ד 3

ראשון נקרא כך אברם, מפני שבא מעבר הנהר - וכן היה מצאצאי עבר נינו של שם. אשת פוטיפר כינתה את יוסף "איש עברי", ושם הראשון של בני ישראל היה עברים. כשנשאל מיהו ומניין בא, אמר יונה הנביא*: "עברי אנכי" (יונה, א). כן היה שמו של אחד הלויים (דברי הימים א, כד).

עגור (27) ג 2

עוף הדומה לחסידה, אלא שהוא גדול יותר, בעל צוואר מפותל ומקורו קצר יותר. חי בחבורות ומזונו מהחי ומן הצומח גם יחד. אלה מהם השוכנים בצפון - נודדים כחסידות דרומה. הדגירה על הקרקע, שלא כחסידות. בסמוך רחובות דישון ויסעור.

עגנון, ש"י (שמואל יוסף) (1888-1970) ב 3

סופר ישראלי שזכה להכרה בין-לאומית ובפרס נובל לספרות. נולד בבוצ'אץ' (בוטשטש, בסיפוריו), גליציה המזרחית, וב-1904 נדפס שירו הראשון בעיתון המצפה. עלה לארץ-ישראל ב-1908, גר בשכונת אחווה*. בתחילת דרכו בארץ שימש כמזכיר בית משפט השלום העברי ביפו והיה בין היתר עוזרו של ש' בן ציון*. מסיפורו הראשון, "עגונות" (1909), שנדפס בכתב העת העומד שראה אור בנוה צדק*, נטל את שמו העברי. ב-1913 תורגם סיפורו "והיה העקוב למישור" לגרמנית. שהה כעשר שנים בגרמניה, ולאחר שביתו נשרף ב-1924 על כל כתבי היד שהיו בו - חזר ארצה. שהה גם בתל-אביב, אבל למגורי קבע בחר בירושלים. אחדים מסיפוריו מתארים את תל-אביב בראשיתה, ובהם תמול שלשום, "גבעת החול" ו"שבועת אמונים". זכה פעמיים בפרס ביאליק, ב-1934 וב-1950, פעמיים בפרס ישראל לספרות, תשי"ד-1954 ותשי"ח-1958, וב-1966 היה לחתן פרס נובל לספרות, הסופר העברי היחיד עד היום.

עדולם (26) א 1

עיר כנענית בשפלת יהודה, והיום חבל ארץ בישראל, בין בית שמש ובית גוברין. תחילת יישובו של החבל ב-1957, אבל מספר יישובים הוקמו לפני כן, ובהם נתיב הל"ה (1949).

עובד [סמטה] (21) ג 3
 סבו של דוד המלך*. היה בנם של בועז* ורות*, ואביו של ישי. עוד בסמוך מהשושלת הנזכרת במגילת רות בתנ"ך עמינדב, שלמון ובועז; לא הרחק גם נחשון.

עובדיה הנביא (17) ג 1
 מנביאי הכתב. ספרו הוא הקצר בתנ"ך: פרק אחד ובו 21 פסוקים בלבד. על זמנו ומוצאו לא נאמר דבר, אבל ייתכן שהחלטה לשבצו אחרי עמוס* נוגעת בזיקה בין הנבואות של שניהם הנוגעות לאדום (עמוס, ט). יש דמיון גם לנבואת ירמיהו* בעניין אדום (ירמיהו, מט). חז"ל זיהו את עובדיה הנביא עם עובדיהו "אשר על הבית", משריו של אחאב, שהסתיר מאה נביאים במערה ובכך הצילם (מלכים א, יח).

עובדיה מברטנורה (המאה ה־15 ותחילת ה־16) (16) ב 1
 מחבר הפירוש הנפוץ ביותר למשנה ורב בירושלים. נולד באיטליה בעיר ברטינירו, וממנה שמו. עלה לארץ־ישראל ב־1488 דרך מצרים. השתמרו איגרות שבהן תיאר את מסעו ואת הקהילות שפגש. הנגיד במצרים מינה אותו לתפקיד ראש הקהילה בירושלים. גייס תרומות לקהילתו ופעל להגביר את לימוד התורה בה. אחת מפעולותיו החשובות היתה לסייע למגורשי ספרד שהגיעו ארצה. קברו בעמק יהושפט (נחל קדרון*), מול "קבר אבשלום".

עודד (18) ב 1
 חטיבה שהוקמה בגליל אחרי פלישת צבאות ערב לארץ־ישראל. גרעינה היה גדוד חי"ש וגויסו אליה אנשי משקים ומגויסים חדשים. נקראה גם חטיבה 9 – שלישית לחטיבות 7 ו־8 שאף הן הוקמו באותו מועד. מילאה את מקומה של חטיבת יפתח* שהועברה לחזית המרכז. בעודה בשלבי התארגנות נפלה משמר הירדן*, ובהמשך בלמה את הפלישה של צבא סוריה.

עוזיאל, בן ציון מאיר חי (1880–1953) (11) ד 4
 הראשון לציון, רב ראשי לעדה הספרדית בארץ־ישראל. נולד בירושלים, למד בישיבה והיה למנהלה, הקים בירושלים בית חינוך ליתומים, בית מדרש לרבנים וישיבה. ב־1911 התמנה לחכם באשי (רב ראשי) של יפו והשכונות סביבה – ותל־אביב בכלל זה. היה מקורב לרב קוק*, הרב האשכנזי של העיר. ב־1921 יצא לסלוניקי ושימש שם כרב ראשי, וב־1923 חזר לתל־אביב. ב־1939 הוענקה לו אזרחות כבוד של תל־אביב עם סיום תפקידו בה ומשנעשה לראשון לציון ורב ראשי לארץ־ישראל.

עוזר (20) א 3
 מי שמגיש סיוע, ככתוב: "הִיָּה עֹזֵר לִי" (תהלים, ל).

עולי הגרדום (5) ג 3

שם קיבוצי למי שהומתו על פועלם למען היישוב היהודי ועצמאות המולדת לפני היות המדינה, ובהם מונים גם את יוסף ליזנסקי ונעמן בלקינד, אנשי ניל"י* שעלו לגרדום בדמשק בידי התורכים באשמת ריגול לטובת האנגלים; השם הוסב מתחילה על שלמה בן יוסף*, דב גרונר*, אליהו בית צורי* ואליהו חכים*, יחיאל דרזנר*, מרדכי אלקחי* ואליעזר קשאני*, אבשלום חביב*, מאיר נקר* ויעקב וייס*, לוחמי האצ"ל* והלח"י* שהועלו לגרדום בידי הבריטים – וכן מאיר פיינשטיין* מהאצ"ל ומשה בראזני* מהלח"י, שנידונו למוות ופוצצו עצמם בתא הגרדום. כל אלה נקראים גם הרוגי מלכות* בעת החדשה.

עולי ציון (22) ב 4

לזכר העולים שבאו באנייה לנמל יפו, הנמצא לא הרחק מרחוב זה, ונרצחו במאי 1921.

עולש (27) ג 2

צמח ששורשיו משמשים תחליף לקפה. נזכר במשנה (כלאיים, א). זהו גם שמו של מושב בצפון השרון, הנקרא על שם הצמח, שהוקם ב-1949 בידי עולים מרומניה.

עזאי (20) א 3

אביו של התנא רבי שמעון* בן עזאי. שם הרחוב בשכונת התקווה ניתן עם קבוצת שמות גדולה במקום ציונים סתמיים באותיות.

עזה (26) א 1

עיר חוף עתיקה בדרום ארץ-ישראל, ומרכז יהודי במשך דורות רבים. היום – עיר ערבית גדולה, בירת חבל הנקרא בשמה. נזכרת ברשימות בית המלכות של מצרים הקדומה והיתה משעריה העיקריים של הארץ, על דרך הים. מחמש ערי הפלשתים שבה ביצע שמשון ממעללי גבורתו, ועם היעלמם – בגבול ממלכת שלמה. יונתן* החשמונאי החזיר אותה לגבול ישראל. אחרי חורבן בית המקדש נהגו יהודים רבים לעלות לרגל לעזה ורבים ממגורשי ספרד התיישבו בה. במאה העשרים נחשפו בה שני בתי כנסת עתיקים, האחד בתל עזה והאחר – בית הכנסת העתיק הגדול ביותר שנחשף בארץ-ישראל – סמוך לחוף הים. בפרעות תרפ"ט, בעקבות הטבח בחברון*, כפו הבריטים על קהילת עזה להתפנות ממנה. ממלחמת העצמאות היתה בידי מצרים, ונשלחו ממנה מחבלים שפגעו בתושבי ישראל. במבצע קדש* נכבשה בידי צה"ל, ושוב במלחמת ששת הימים* (1967). נמסרה לרשות הפלשתינאית ב-1994.

עזרא הסופר (המאה ה-5 לפנה"ס) (22) א 1
 מהמנהיגים הבולטים של שיבת ציון מבבל בתחילת ימי בית שני, לצד נחמיה*. נשא כנראה בתפקיד רשמי בחצר מלך פרס, ונשלח לארץ-ישראל כדי לחזק את היישוב היהודי המתחדש ולתקן לו חוקה. פעולתו העיקרית היתה חתימת אמנה עם העם לחיות לפי חוקי התורה, ולשם כך – לגרש את הנשים הזרות. חז"ל אמרו כי הניח את היסודות ליהדות: "כשנשתכחה תורה מישראל, עלה עזרא מבבל ויסדה" (מסכת סוכה, כ).

עזריה מן האדומים (1511–1578) (16) ב 2
 מלומד יהודי איטלקי. שמו, די רוסי*, פירושו בעברית "מן האדומים". נולד, למד ומת במנטובה, אבל שנים רבות עשה מחוצה לה. למד רפואה ומצא בה פרנסה דחוקה. כתב, תירגם וחקר בתחומים שונים, בעיקר בהתפתחות המקרא, השירה והתרבות היהודית. הופעת ספרו מאור עיניים ב-1574 עוררה סערה, ובערים שונות נאסר לקרוא בו ללא רשות רבנית או מתחת לגיל 25. קברו נמצא בעמק יהושפט (נחל קדרון*), מול קבר אבשלום.

עטרות (5) ג 3
 יישוב עברי צפונית לירושלים שניטש פעמים אחדות. הוקם לראשונה ב-1914 וניטש במלחמת העולם הראשונה, חודש ב-1919 והיה למושב ב-1924. לאחר קרבות קשים ניטש במלחמת העצמאות עם נוה יעקב, ותושביו הקימו מאוחר יותר את בני עטרות ליד נמל התעופה בן גוריון.

עיינות (20) א 3
 בית ספר חקלאי במישור החוף סמוך לנס ציונה ולשמורת עיינות, שבה עצי שקמים עתיקים. החל את דרכו ב-1930 כמשק פועלות והיה לבית ספר חקלאי ובו מגמה למיכון חקלאי ומגמה למטפלות ומחנכות. לא הרחק רחובות על שם יישובים שהם בתי ספר: מקוה ישראל, בן שמן, שפיה.

עין גב (19) ד 2
 קיבוץ לחופה המזרחי של הכנרת*. הוקם ב-1937 במסגרת יישובי חומה ומגדל. במלחמת העצמאות הגיע צבא סוריה עד שערי הקיבוץ, ונהדף. הסורים הפגזו את הקיבוץ ממרומי הגולן* עד שסולקו מהרמה במלחמת ששת הימים (1967). בקיבוץ מוצג פסל של חנה אורלוב*, אם וילד.

עין גדי (16) ב 1
 עיר קדומה במדבר יהודה לשפת ים המלח, שהתפרסמה בתמרים ופרות אחרים: "...דודי לי בכרמי עין גדי" (שיר השירים, א). הוקמה ליד נוה מדבר באותו שם ובו מפלים,

בריכות וקניונים שבהם חי וצומח ייחודיים, חרבה פעמים אחדות, אך עדויות כתובות מלמדות כי יישוב יהודי הוסיף להתקיים בה עד תום התקופה הביזנטית; בחפירות שנערכו במקום נמצאו שרידי בית כנסת מהמאה ה־6 לספירה. כשברח מפני שאול המלך*, הסתתר דוד גם בסמוך: "ויעל דוד משם, וישב במצדות עין גדי" (שמואל א, כג). ב־1953 הוקמה היאחזות נח"ל, שאוזרחה ב־1956 והפכה ליישוב קבע ב־1959.

עין גנים (22) א 2

מושב הפועלים הראשון שהוקם ב־1908 ממזרח לפתח תקוה* בידי חלוצי העלייה השנייה ובהם א"ד גורדון*. ב־1937 קיבלה פתח תקוה מעמד של עיר, ובגבולותיה נכלל גם המושב, שהיה עם השנים לשכונה בעיר. יישובים נוספים הסתפחו לעיר, ובהם כפר גנים, גת רימון* ועמישב*.

עין דור (15) ד 3

יישוב עתיק מדרום להר התבור*, ששרידיו מלמדים כי התקיים מהתקופה הכנענית עד התקופה הערבית. נזכר בתנ"ך כמקום שבו הובס סיסרא (תהלים, פג) – וכמקום מושבה של בעלת אוב, ששאול המלך* בא לבקש ממנה עזרה ערב הקרב עם הפלשתים בהר הגלבוע*; היא העלתה באוב את רוחו של שמואל הנביא, שניבא לו מפלה: "ומחר אתה ובניך עמי" (שמואל א, כח). היום – קיבוץ הנמצא מזרחית ליישוב התנ"כי, שהוקם ב־1948.

עין הקורא (20) ב 3

שמה הראשון של ראשון לציון*, שהתבסס על צליל שמו של מקום בערבית, עיון ג'רא (המעין שממנו מילאו את הג'ארות), וזיהוי מוטעה של מקום המעיין בהרי יהודה, אולי ליד בית שמש, הנזכר בתנ"ך: אחרי שהכה בפלשתים בלחי חמור, איים על שמשון מוות בצמא; מעיין נבקע למענו, "על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד עצם היום הזה" (שופטים, טו). היום זהו שם צומת, בין כביש 42 וכביש 4311. בסמוך שמות רחובות נוספים על שם מושבות.

עין ורד (21) ד 1

מושב בשרון, סמוך לתל מונד. הוקם ב־1930. ב־1975 התכנס במושב זה חוג עין ורד של אנשי ההתיישבות העובדת מתומכי ההתיישבות ביהודה, שומרון, הגולן ועזה; חלק מהם היו במקימי תנועת העבודה למען ארץ־ישראל השלמה.

עין זיתים (15) ג 3

יישוב ליד צפת שחרב או נעזב פעמים אחדות. סמוך למקום שבו התקיים יישוב יהודי במאות ה־11–18. הוקם כמושבה

ב־1891 בידי עולים מרוסיה; התושבים גורשו במלחמת העולם הראשונה, וחזרו ב־1925. החורבן הבא התחולל במאורעות תרפ"ט-1929. הוקמה מחדש ב־1932 ונעזבה בימי המרד הערבי (1937). כעשר שנים אחר כך הוקם במקום קיבוץ שהתקיים עד מלחמת העצמאות. ב־1955, שלוש שנים אחרי מתן השם לרחוב, הוקם מושב עולים – ואף הוא נעזב; במקומו הוקמה חוות גדנ"ע שהתקיימה שנים אחדות.

עין חרוד (16) **ב 4**
קיבוץ במזרח עמק יזרעאל. הוקם ב־1921 בידי פלוגה של גדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור*. נקרא על שמו של מעיין סמוך הנזכר בקשר עם גדעון: "ויחנו על עין חרוד" (שופטים, ז). שנה אחרי מתן השם לרחוב, ב־1953, התפלג הקיבוץ לשניים בעקבות מחלוקת אידאולוגית.

עין יעקב (22) **א 2**
אסופת אגדות חז"ל מהתלמוד הבבלי שליקט רבי יעקב חביב (1460–1516), נולד בספרד, היה בין המגורשים ממנה ונפטר בסלוניקי שביוון. (מושב בשם זה הוקם ב־1950 בגליל המערבי, סמוך למעלות; שמו נגזר מברכת משה בדברים, לג: "וישכן ישראל בטח, בדד עין יעקב".)

עיר שמש (6) **א 2**
עיר בנחלתו המקורית של שבט דן הנזכרת בתנ"ך רק במקום אחד: "ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול ועיר שמש" (יהושע, יט). ייתכן שהיה זה שם אחר לבית שמש הקדומה.

עירית (26) **ב 4**
צמח בר רב שנתי, המוציא פרח גדול, לבן או ורוד בסוף החורף או באביב. המין עירית גדולה עשוי להגיע לגובה מטר.

עכו [שביל] (21) **ג 2**
עיר עתיקה לחוף הים התיכון, בקצהו הצפוני של מפרץ חיפה ובו מפרץ עכו. נזכרת בתעודות מצריות עתיקות. מבנים בה מעידים על תקופות הזוהר שידעה. היתה עיר כנענית מבוצרת, שלא נכבשה בתקופת ההתנחלות והיתה בידי נוכרים גם בימי בית שני. כעיר הלניסטית נקראה פטולומאיס, וישבו בה גם יהודים. בימי המשנה* והתלמוד* ישבו בה כמה מגדולי החכמים, וכך גם בימי הכיבוש הערבי והצלבני. השליט הבדווי דהר אל עמר הפך אותה לבירתו במאה ה־18, ביצר אותה מחדש והזמין יהודים לחזור ולהתיישב בה. אחמד ג'זר פחה הקים את חומותיה בשלהי המאה ה־18 – ואלה עמדו בפני תותחיו של נפוליאון ב־1799. הצבא הבריטי כבש אותה ב־1918, ובימי המנדט היה בה בית סוהר גדול שבו נכלאו ערבים

בית הספר לבנות (רחוב עין יעקב 14)

בבית זה שכן בית הספר לבנות בשנים 1905-1908. הבית שימש גם כמרכז תרבותי ופוליטי: נוסדו בו התיאטרון הארץ-ישראלי (התא"י) על ידי מורים וסופרים, ומפלגת הפועל הצעיר, נכתבו ספרי הלימוד הראשונים והוכנה תכנית הלימודים הראשונה לבתי ספר, והתקיימה פעילות ציבורית בנושאים רבים ומגוונים.

בית הספר לבנות נוסד ביפו בשנת 1893, בחסות "חובבי ציון" וחברת "אליאנס", שחברו יחד כדי לעמוד בהתחייבויות הכספיות. בשנת 1903 נפרדו שני המוסדות בשל חילוקי דעות. "חובבי ציון" ביקשו לעצב את דרך החינוך העברית ברוח תורתו של אחד העם על טהרת העברית, ולקחו תחת חסותם את בית הספר לבנות מכיוון שדגלו ברעיון ש"אם בנותינו תדברנה עברית ידברו בנינו בשפתן..." בקומה העליונה פעלו כיתות בית הספר, ובקומה התחתונה גרו שלושה מורים עם משפחותיהם כדי לעמוד בתנאי התשלום לבעל הבית, מר רפאל רבינוביץ. המנהל היה מרדכי אזרחי קריצ'בסקי, ואחר כך החליף אותו המורה ד"ר ניסן טורוב. עם צוות המורים נמנו אליעזר פפר, יחיאל יחיאלי, מר פנחסוביץ וגברת צינה דיזנגוף.

עם סיום בניית הבית ב-1905 השכיר רפאל רבינוביץ את המבנה המיוחד, המורכב משני אגפים סביב חצר פנימית שבמרכזו בור מים, כדי שישימש כבית ספר. (משפחת רבינוביץ גרה באגף הפונה לרחוב שלוש עד שנות ה-60). השיקולים לבחירת המבנה היו החדרים המרווחים, המיקום (בטבורן של "שכונות אחינו בני ישראל") והחצר הגדולה שהתאימה לעריכת חגיגות ונשפים. שמחה אלתר גוטמן (ש' בן ציון) התקבל בחום על ידי צוות המורים עם הגיעו בשנת 1905, ואמר כי שמע טובות על המצב "הרוחני" של בית הספר הזה. צינה דיזנגוף שימשה כמפקחת על הבנות בנושאים שלא נאה לגברים לטפל בהם, כי נושא החינוך היה בעיקר מקצוע גברי. הפרוטוקול מספר כי המורה פנחסוביץ ביקש לסלק מבית הספר "בנות שהן מטומטמות ולא תצלחנה בלימודן". המורה יחיאלי הציע להודיע לאבותיהן, אך גוטמן חשש "מעונש גופני".

מדוע זכה הבניין לשם אוטונומיה רוסית? ההשערה הסבירה ביותר היא שרוב המורים היו בעלי נתינות רוסית, ולכן התורכים לא יכלו לפגוע במורים.

בשנת 1908 העתיק בית הספר את פעילותו למבנה חדש, המהווה היום חלק ממרכז סוזן דלל לתרבות ומחול. בניין ה"אוטונומיה" שרד ללא שינויים, ומשמש כבית מגורים ומשרד אדריכלים.

בית הספר לבנות (האוטונומיה הרוסית)

יהודים, לוחמי האצ"ל*, הלח"י* וההגנה*, ושבו התקיימו רוב ההוצאות להורג של עולי הגרדום*. סמוך לאחר שנתלו אלקושי*, גרונר*, דרזנר* וקשאני* פרצו לוחמי האצ"ל לכלא במבצר עכו ב־4 במאי 1947 ושיחררו עשרות מהכלואים. שלושה מפורצי הכלא נפלו בשבי הבריטים בשעת הנסיגה, והוצאו להורג: וייס*, חביב* ונקר*.

על פרשת דרכים (15) ד 2

שם קובץ מאמריו של אחד העם*, שעסקו בהיבטים שונים של ריבונות וחיי ציבור ונודעה להם השפעה רבה בשיח הציוני-אידיאולוגי. בנוסף לעיוניו בהקמת "מרכז רוחני" עסק במאמריו גם בדמות המנהיג, באנטישמיות ועוד. הרחוב שנקרא כך הוא אכן פרשת דרכים שממנה אפשר לנסוע מערבה ודרומה לתל-אביב; מזרחה לגבעתיים; צפונה לחיפה בדרך נמיר וברכבת; וכן לרמת גן בדרך פתח תקווה.

עלומים (7) ד 3

נעורים. זהו גם שמו של קיבוץ בצפון הנגב המערבי שהוקם ב־1966 בידי בני עקיבא, סמוך למקום שבו היה הקיבוץ בארות יצחק – יישוב שבלם את הצבא המצרי במלחמת העצמאות, נעזב אחרי המלחמה והוקם מחדש דרומית לפתח תקוה.

עליית הנוער (14) ב 3

מפעל הצלה שנועד לחלץ בני נוער מאירופה והבאתם לארץ-ישראל. ראשיתו במבצע בהנהגת רחה פראייר להעלאת צעירים יהודים מחוסרי עבודה מגרמניה ב־1932. עם עלות הנאצים לשלטון ב־1933 הוגברו ההכנות לעלייה, ועל הארגון ניצחו הנרייטה סולד* וארגון הדסה*. מ־1934 הגיעו קבוצות בני נוער, לא רק מגרמניה אלא גם מאוסטריה, צ'כוסלובקיה, פולין ורומניה. עד פרוץ מלחמת העולם השנייה נקלטו בארץ-ישראל כ־5,000 צעירים, ובמהלכה נוספו עוד כ־10,000, בהם גם "ילדי טהרן" שהגיעו מפולין דרך ברית-המועצות ואירן. מתום המלחמה ועד הקמת המדינה באו עוד כ־15,000 ילדים ובני נוער, רובם כמעפילים.

עם ישראל חי (17) ד 3

ביטוי המסמל את נצחיותו של עם ישראל בכל הדורות, למרות גזירות ורדיפות ששיאן בשואה.

עמֶדן, יעקב (1697–1776) ג 1

רב ופוסק, וכן סופר. נקרא על שם העיר אמדן (או עמֶדן) שבה שימש כרב – תפקידו הציבורי היחיד. נולד באלטונה לרב צבי אשכנזי, וכונה משום כך יעב"ץ – ראשי תיבות של יעקב עמֶדן בן צבי. התנגד לשבתאות וספיחיה, שבהם כלל גם את החסידות. היה יריבו של רבי יונתן אייבשיץ* – ורחובות אלה בתל-אביב סמוכים זה לזה.

עמוס הנביא (המאה ה־8 לפנה״ס) (17) ג 1
 מנביאי הכתב. היה רועה – "בנקדים מתקוע" (פרק א) –
 וספרו שבו תשעה פרקים הוא השלישי בתרי־עשר. ניבא
 בימי עוזיהו מלך יהודה וירבעם (השני, בן יואש) מלך
 ישראל. נבואותיו מדברות על עמים זרים, וכן על יהודה
 וישראל. השתמש בנוסח קבוע: "על שלשה פשעי דמשק,
 ועל ארבעה לא אשיבנו" – ומנבואה לנבואה החליף את
 שם העם שעבר תחת שבט ביקורתו. בסוף ספרו נבואת
 נחמה.

עמוס הנביא (המאה ה־8 לפנה״ס) [סמטה] (16) ב 1
 ראו לעיל.

עמיאל, משה אביגדור, רב (1883–1946) (12) א 4
 רב ראשי לתל־אביב ויפו מ־1936 ועד מותו. נולד בגרודנו,
 פולין. הוסמך לרבנות בליטא. היה מראשוני הרבנים
 שהצטרפו למזרחי. מ־1920 היה הרב של אנטוורפן. במות
 הרב שלמה אהרנסון* נבחר למלא את מקומו כרב של תל־
 אביב, ועלה לארץ־ישראל ב־1936. מספריו: דרכי משה,
 דרשות אל עמי.

עמינדב (20) א 1
 אבי נחשון* נשיא יהודה ומאבות אבותיו של דוד. לא הרחק
 רחובות על שמות כמה מהשושלת הנזכרת בתנ״ך: שלמון,
 בועז ועובד; רחוב נחשון – בכיוון אחר.

עמיעד (22) ב 4
 קיבוץ בגליל העליון, דרומית לראש פינה. הוקם ב־1946
 בידי גרעין של ילידי הארץ מהכשרת הפלמ״ח. נקרא תחילה
 החושלים. במלחמת העצמאות שימש בסיס של הפלמ״ח.
 ליד הקיבוץ שרידי אכסניה ערבית מימי הביניים שנקראה
 "בור יוסף" (ג׳יב יוסוף), מפני שלפי מסורת ערבית כאן היה
 הבור שאליו הושלך יוסף על ידי אחיו.

עמיקם (25) ג 1
 מושב ברמות מנשה בשומרון, מזרחית לזכרון יעקב. הוקם ב־
 1950, ושמו נועד לבטא את התקומה. סמוך למושב נמצאת
 אמת המים הגבוהה שהוליכה מים ממעיינות אביאל
 לקיסריה.

עמיר (21) ג 3
 קיבוץ בצפון עמק החולה, דרומית לקרית שמונה. הוקם ב־
 1939 במסגרת יישובי חומה ומגדל, ופירוש שמו הוא אלומת
 שיבולים שהמגל קוצר באבחה אחת. המתיישבים סייעו
 בהעלאת יהודים מסוריה ומלבנון בשנים שקדמו להקמת
 המדינה.

עמירן-פוגצ'וב, עמנואל (1909-1993) (6) א 2

מלחין ומורה למוסיקה. נולד בפולין, חזר עם משפחתו לרוסיה והחל לנגן בפסנתר וללמוד מוסיקה. ב-1921 חיבר את המוסיקה "בת יפתח*". משפחתו עלתה לארץ-ישראל ב-1924. החל ללמד מוסיקה בכפר הילדים בגבעת המורה* (שניהל אביו), בגני ילדים, בבתי ספר ובסמינרים למורים בתל-אביב ובסביבתה. כן נטל חלק במופעי העדלאידע של תל-אביב. ב-1945 הקים עם פרופ' לאו קסטנברג את המדרשה למחנכים למוסיקה. במלחמת העצמאות חיבר את תרועות החצוצרה למסדרי הצבא. ייסד את תזמורת התותחנים ואת תזמורת צה"ל (עם יעקב נעים). הנהיג כינוסי מקהלות, ויזם את הקמת הסניף הישראלי של הארגון העולמי למחנכי מוסיקה. כתב מוסיקה לתיאטרון ולקולנוע ולמעלה מ-600 שירים, שברובם בולט הקצב המיוחד לו – כמו "ושאבתם מים בששון", "עמק, עמק, עבודה" ו"אל המעיין". יקיר העיר תל-אביב ל-1993.

עמישב (14) ב 4

שם סמלי, אזכור לשיבת עם ישראל לארצו. שמה של מעברה שהוקמה ב-1950 בפתח תקוה. ראשוני המתישבים בה היו עולים מעיראק, ואחריהם עולים מאיראן, מרוקו, רומניה ועוד. עם השנים הפכה לשכונה בעיר ההולכת וצומחת – כמו כפר גנים, עין גנים* וגת רימון*.

עמנואל הרומי (1261-1336) [סדרות] (16) ב 2

רופא, משורר וממפרשי התנ"ך. נולד באיטליה למשפחת הצפרוני. בהיותו בן 35 הפסיד את רכושו ונדד בערי איטליה. במהלך השנים הבאות נרצח חותנו, ומתו הוריו, אשתו ובנו. כינס את שיריו ב-"מחברות". רבים מהשירים עוסקים באהבה על מגוון פניה, ומשום כך נדפסו מחברות עמנואל מחדש רק ב-1796. סופרי ההשכלה* חיבבו את שיריו, והוא היה לגיבור מחזה של דן אלמגור, מחברות החשק. המשורר והפזמונאי עמנואל נובוגראבלסקי (1903-1979) קרא לעצמו עמנואל הרוסי, בעקבותיו.

עמק אילון (19) ד 1

למרגלות הרי יהודה, בגבול השפלה. עברו בו דרכים בימי קדם מהחוף אל הרי השומרון ויהודה – דרך מעלה בית חורון ודרך שער הגיא. במעלה בית חורון רדף יהושע את מלכי האמורי, וכאן ציווה, "שמש בגבעון דום – וירח בעמק אילון" (יהושע, י); וצבא שאול רדף את הפלשתים "ממכמש אילונה" (שמואל א, יד). קרבות נערכו כאן גם בימי החשמונאים, הרומים, הערבים, הצלבנים ובמלחמת העצמאות (קרבות לטרון). נחל אילון* חוצה את העמק בכיוון צפון-מערב ומגיע לתחומי תל-אביב ועוברים בו נתיבי אילון*.

עמק ברכה (15) ג 3
מהרחובות ששמותיהם מליצות מן הספרות הרבנית. וכן מקום בהרי יהודה, כנראה בין ירושלים וחברון. נזכר בתנ"ך פעם אחת בלבד, וזיהויו אינו ודאי: בעקבות ניצחון שנחל יהושפט מלך יהודה על בני עמון ומואב נאמר, "וביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה, כי שם ברכו את ה', על כן קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה עד היום" (דברי הימים ב, כ).

עמק יזרעאל – ראו פרנקל יצחק ידידיה

עמרי (המאה ה־9 לפנה"ס) (6) ב 4
מלך ישראל. היה משרי הצבא, וכשרצח זמרי "שר מחצית הרכב" את המלך אלה בן בעשא – המליך העם את עמרי; ועם זאת, חצי מהעם תמך בטוען אחר לכתר, ועמרי ביסס את מלכותו רק אחרי ארבע שנות מאבק ובנה בירה חדשה, בשומרון. בימיו פסק המאבק בין ישראל ויהודה, ויחד עם ממלכת צידון שיתפו פעולה נגד אויבים משותפים כארם דמשק. שושלתו מלכה כמחצית המאה, ובייחוד ידוע בנו, אחאב.

עמרם גאון [בן ששנא] (המאה ה־9 לפנה"ס) (21) ג 1
גאון ישיבת סורא ומחבר סידור התפילה הראשון, שנקרא על שמו: *סדר רב עמרם* – נכתב כנראה לבקשת פרנסי קהילת ברצלונה ושימש יסוד לסידור נוסח ספרד. עמרם גאון היה תלמידו של רב נטרונאי בר הילאי, והוכתר לגאון עוד בחיי קודמו. הסידור שלו התבסס על התלמוד ומנהג ישיבות בבל.

עֲנַתְבִּי, אברהם אלברט (1869–1918) (20) ב 3
מנהל מוסדות החינוך של כל ישראל חברים* בארץ־ישראל מ־1898. נולד בדמשק, למד בצרפת ומשהגיע לארץ התגורר בירושלים והיה מראשי העדה הספרדית רבת ההשפעה בעיר. היה מקורב לשלטון התורכי, ייצג את היישוב היהודי לפני בעלי שררה עות'מניים ופעל למען מי שהיו עלולים להינזק מהם. גם במלחמת העולם הראשונה פעל למען היישוב; אבל ב־1916 סר חינו, הוא הוגלה מהארץ, חלה באיסטנבול ונפטר שם.

עֲנַתְבִּי, אברהם אלברט (1869–1919) [סמטה]
ראו לעיל.

ענתות (6) א 1
עיר מקלט שנחלת שבט בנימין: "ולבני אהרן הכהן נתנו את עיר מקלט הרצח [...] וממטה בנימין [...] את ענתות ואת מגרשיה" (יהושע, כא). ממשפחות הכוהנים שחיו בה נזכר אביתר שלו אמר שלמה המלך*: "ענתת לך על שְׁדִיךְ"

(מלכים א, ב), וגם ירמיהו*, "מן הכהנים אשר בענתות" (ירמיהו, א). לפחות שניים מגיבורי דוד המלך* באו ממנה. העיר חודשה בימי שיבת ציון*, עזרא* ונחמיה*.

עציון גבר (22) א 4

עיר נמל במפרץ אילת בימי קדם. מכאן יצא הצי של שלמה המלך*: "וַאֲנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֵצִיּוֹן גִּבְרָה אֲשֶׁר אֶת אֵלוֹת עַל שַׁפְתַּי יָם סוּף" (מלכים א, ט); היא נכבשה בידי אדום, ומלך יהודה בן ה־16, עזריה בן אמציה, חזר וכבש אותה: "הוא בנה את אילת וישָׁבָה ליהודה" (מלכים ב, יד).

עצמון (22) א 2

הר בגליל התחתון, צפונית לבקעת בית נטופה. גובהו 548 מטר מעל פני הים. בראש ההר היה מבצר, שאליו נמלטו מתקוממי ציפורי והעיירות הסמוכות בפרוץ המרד נגד רומי. חיילי רומי עלו להר מצד צפון, והמתבצרים נכנעו.

עקיבא אריה (15) ד 1

שמותיו הפרטיים של עקיבא אריה ויס (1868–1947), הוגה רעיון הקמתה של שכונה עברית מודרנית ומחמשת המייסדים של האגודה אחוזת בית*, היו"ר הראשון של ועד האגודה (1907) וממקימי תל-אביב. נולד בפולין, היה צורף כמסורת משפחתו, השתלם באדריכלות ועמד בראש אגודות ציוניות בלודז'. הוא, רעייתו חוה שרה וששת ילדיהם עלו לארץ-ישראל ב־1906 וגרו ביפו; ניהל בית מסחר לתכשיטים. ממש עם עלייתו הציע למשתתפי אסיפה במועדון ישורון* לבנות עיר עברית מודרנית, ונוסדה אחוזת בית; היה ראש הוועד הראשון של האגודה, לפני דיזנגוף*, ובניצוחו נערכה ההגרלה והוקמו שישים הבתים הראשונים. פיקח על הבנייה ועל סלילת הרחובות כיו"ר ועדת הבניין של האגודה. ב־1911 היה ממייסדי חברה חדשה* לגאולת קרקעות. בנה את ראינוע עדן (ראו עמוד 252), וייסד חברה שצילמה ממראות הארץ. בשנות הפינוי של יפו ותל-אביב גלה עם משפחתו לטבריה ויסד את חברת חמי טבריה. לחם למען עבודה עברית, וכדי לא להיות תלוי באספקת אבן שסיתתו הערבים – בנה ב"בלוקים". ייסד חברה להפקת סרטי קולנוע, היה מיוזמי העברת הגימנסיה* העברית מיפו לתל-אביב. בתו, אחוּזָבִית, היתה הילדה הראשונה שנולדה בתל-אביב. ספרו ראשיתה של תל-אביב ראה אור ב־1957.

ערבי נחל (15) ג 2

מהרחובות ששמותיהם מליצות ברוח הרבנית. וכן משמותיה של הערבה*, הנמנית עם ארבעת המינים שעליהם מברכים בסוכות: "ולקחתם לכם [...] וערבי נחל" (ויקרא, כג). הרחוב היה גבולה הצפוני של נחלת יצחק*, וגובל בנחל איילון*.

בית עקיבא אריה ויס (רחוב הרצל 2)

עקיבא אריה ויס היה הוגה רעיון הקמתה של השכונה "אחוזת בית", שעמוד השדרה שלה היה רחוב הרצל. בזכרונות התקופה נכתב: "ויס, שהיה לו מושג בבנייה, נטל על עצמו את עיקר המשימה של הקמת השכונה". הוא עמד בראש הוועד עד 1911, ומשנבחר מאיר דיזנגוף – פרש מוועד שכונת תל אביב, כשמה החדש, והצהיר שאינו מעוניין להיבחר שוב. לאחר מכן נטל חלק בִּזְמוֹת כלכליות שונות: נמנה עם מייסדי השכונה "חברה חדשה", לימים רחוב אלנבי. הקים סוכנות להפצת מצלמות קולנוע, ניהל מפעל תיירותי בחמי טבריה ועוד.

ויס תכנן בעצמו את ביתו, שנבנה על טהרת העבודה העברית מלבני מלט שיוצרו בבית החרושת היהודי "ארבר" ביפו. בעליית הגג הקים וייס חדר סרטים בשם "אורה חדשה", וכבר בשנת 1912 צילם סרט בתל אביב שאין יודעים מה עלה בגורלו. הבית הנאה והמרווח היה בן קומה אחת, שישה חדרים ועליית גג. בגן הבית היו עצי פרי, דקל, זית, אנונה ועוד. בית ויס היה פתוח לתלמידי הגימנסיה.

בשנת 1927 נוספה לבית קומה שנייה. הקומה הראשונה שינתה ייעוד לצורכי מסחר, ולכן שונתה חזיתה המצועצעת – העיטורים והקשתות נעלמו, ואיתם הפינה "העגולה" שהונצחה בסיפורו של נחום גוטמן "פינה עגולה פינה ישרה", שנכלל בספר עיר קטנה ואנשים בה מעט, ובו מתעורר כעסו של ויס על שכנו פוליקובסקי מעבר לכביש, הבונה את ביתו עם פינה ישרה – "הנה מולך כבר עומד בית. זוויתו הפונה לשני הרחובות מעוגלת. הגדר שסביב הבית גם כן מעוגלת. וזה יפה. ואתה בונה את שלך מולו... ואינך מעגל פינתו. איזו צורה?" לבתו הצעירה קרא ויס בשם אחוזתֵי, והיא התגוררה בבית עד שנת 1963.

בשנות ה־90 רכשה חברת "אפריקה ישראל" את בית ויס, והוא שוחזר בהתאם למדיניות העירייה. במהלך השחזור התברר כי בשינוי שערך ויס בבית בשנת 1927 לא נהרס הקיר המקורי, אלא נבנתה סביבו מעטפת חדשה. לתדהמתם של המשפצים בראשות האדריכל אמנון בר אור נחשף לפתע קיר לבני המלט המקורי משנת 1909.

בית עקיבא אריה ויס, לאחר השחזור

עשהאל**1 ג (5)**

מגיבורי דוד. אחיהם הצעיר של אבישי* ויואב*. נודע כְּאָחיו בשם אמו צרויה, אחותו של דוד המלך*. יותר מכול הצטיין במהירות ריצתו: "ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבִים אשר בשדה" (שמואל ב, ב). בקרב שהתפתח בין "עבדי דוד" ובין "עבדי איש בושת בן שאול" התעקש להילחם עם אבנר* בן נר, והלה הרגו.

התחבורה הציבורית בראשיתה של תל-אביב

פ

פאגלין, עמיחי (גידי) (1922–1978) (8) ב 3
 קצין המבצעים של האצ"ל בתקופת השיא במאבקו. נולד בתל-אביב, הצטרף להגנה* ככל בני משפחתו ועבר לאצ"ל* ב-1941. השתתף בפעולות כלוחם, התבלט בתעוזתו, בידיעותיו הטכניות, בדמיונו הפורה ובתכניותיו המקוריות לפגיעה באויב, ומונה לקצין המבצעים הראשי ב-1946 (לאחר מאסרו של איתן לבני*). תיכנן פעולות רבות והשתתף בהן. עמד בראש התכנון ופיקד על הקרב לשחרור יפו במלחמת העצמאות. אחרי קום המדינה היה לתעשיין, וב-1977 מינה אותו מנחם בגין* ליועץ ראש הממשלה למלחמה בטרור; נספה בתאונת דרכים זמן קצר לאחר מכן עם רעייתו צפורה (לבית פרל). על שמו נקרא "בית גידי" להנצחת חללי האצ"ל משחררי יפו ומוזיאון האצ"ל בתש"ח.

פאת השולחן (15) ג 2
 ספרו של הרב ישראל אשכנזי*, שנקרא גם הרבי משקלוב. הספר הוא פירוש לשולחן ערוך* של רבי יוסף קארו* ודן בהלכות הקשורות לארץ.

פ"ד (19) ד 3
 בשיטת הספירה העברית המיוסדת על האלף-בית - 84.

פדויים (22) א 1
 מושב בצפון הנגב סמוך לעיירה אופקים. הוקם ב-1950 בידי עולים מתימן ושמו נגזר מהתנ"ך: "וּפְדוּיֵי ה' יִשְׁבֹּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה" (ישעיהו, לה).

פוזנסקי, שמואל אברהם, ד"ר (1864–1921) (19) ג 1
 רב וחוקר במדעי היהדות. נולד בפולין, למד באוניברסיטת ברלין ובבית מדרש למדעי היהדות בעיר זו, בין היתר היה תלמידו של שטיינשניידר*. הוענק לו תואר ד"ר באוניברסיטת היידלברג. התמנה לרב בווארשה ב-1897. היה מגדולי החוקרים של הקראות, וכן חקר את השפה והדקדוק של העברית בימי הביניים ואת פירושי התנ"ך שנכתבו בצרפת, את הספרות היהודית בערבית, ואת תולדות הגאונים וקהילות צפון אפריקה.

פוחובסקי, יהודה לייב (לאון), ד"ר (1869–1963)**2 ג (15)**

רופא וממייסדי בית חולים לילודות בתל-אביב, ועם אשתו אהובה ממייסדי תל-אביב. נולד בבלרוס, והצטרף בנעוריו לחוג הנוער הראשון של חובבי ציון* בעירו. למד רפואה באוניברסיטת חרקוב, וב-1897 הוסמך כרופא. עלה לארץ-ישראל ב-1906, התיישב ביפו ופתח מרפאה פרטית. כשנוסדה האגודה אחוזת בית*, הצטרף אליה ונמנה עם המייסדים והבונים. רכש שני מגרשים באחוזת בית, וביתו הדרקומתי ברחוב לילינבלום מס' 27, היה מראשוני הבתים. אחרי מלחמת העולם הראשונה פתח את בית-החולים (הראשון) לילודות, "גלעד".

פּוּירֶשְׁטֵיין, אַמִּיל (1915–1993) (6) א 2

סופר ועיתונאי, מבקר תיאטרון, מתרגם, עורך ומרצה. נולד בהונגריה, עלה לארץ-ישראל ב-1935. כתב עשרות ספרים, רובם אסופות של ביוגרפיות או בנושאים של הרחבת הדעת. היה חבר מערכת בעיתונים שונים ובהם הצופה, הבוקר ודיעות אחרונות. השתתף בכתבי עת מאזניים, גיליונות וגזית.

פּוֹלֵד, בֵּרְכָה (1927–1946) (16) א 4

לוחמת הפלמ"ח* שנהרגה בידי חיילים בריטים. נולדה בגרמניה, עלתה לארץ-ישראל בראשית שנות ה-40 והצטרפה לפלמ"ח בהיותה כבת 17. השתתפה בפעולה בליל כ"א באדר ב תש"ו (23.3.1946), הידועה מאז כ"ליל וינגייט" – היערכות בתל-אביב לבוא ספינת המעפילים "אורד וינגייט". כמפקדת חוליה התבצרה עם אנשיה (ברחוב מרמורק), ונפצעה בחילופי אש עם חיילים בריטים שהגיעו ממחנה שָׁרוּנָה (הקריה). מאוחר יותר נפטרה. אלתרמן* הקדיש לה שיר בעיד היונה. הרחוב הקרוי על שמה נקבע סמוך למקום שבו נפצעה.

פּוּמְבֵּדִיתָא (16) א 2

עיר בבבל על הנהר פרת שבה פעלה ישיבה גדולה משנת 260 לספירה בערך. לאחר שחרבה ישיבת נהרדעא* עברו רוב תלמידיה לכאן. התקיימה לצד ישיבת סורא. בין העומדים בראשה היו יהודה בר יחזקאל, שהקים אותה, רבה בר נחמני, יוסף בר חייא, ואביי שהיו מגדולי האמוראים, חכמי התלמוד הבבלי.

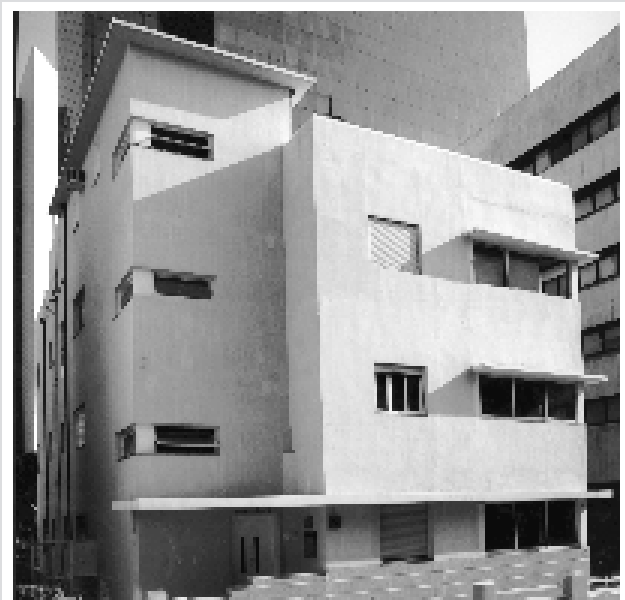
פּוּמְרוֹק, יוֹסֵף, ד"ר (1894–1942) (6) א 2

רופא השיניים הראשון ברחובות, ואחר כך בתל-אביב. נולד בפולין, למד רפואת שיניים בווארשה והיה פעיל באגודות סטודנטים ציוניות. עלה לארץ-ישראל ב-1921 והתיישב ברחובות. אחר כך התגורר ברחוב הרצל בתל-אביב, ומאוחר

בית ד"ר פומרק (רח' אחד העם 56)

ההיסטוריה הולידה בתל אביב עיר של בתי קובייה לבנים, תוך דגש על פתרונות אקלים ים תיכוני – כגון גגוני בטון בולטים מעל לחלונות. כאלה הם/היו, למשל, בית בראון ברחוב אחד העם 49, או בית הד"ר קרוקסאל ברחוב הס 21. הבית נבנה בשנת 1932 בשכונת לב תל אביב שכבר הייתה בנוייה בחלקה. בתקופה זו החל השינוי באופי הבנייה, וחלק גדול מהמבנים תוכנן בהשראת האר דקו. את ביתם של שמחה (בת אברהם חיים שלוש) וד"ר יוסף פומרק, רופא שיניים שעלה מפולין, תיכנן אחיה של שמחה, האדריכל זכי שלוש, שחזר לתל-אביב לאחר לימודי אדריכלות ועבודה בפאריז. התכנון נעשה בסגנון הבין-לאומי שבא לבטא את רוח העידן המודרני, ובהשראת התנועה המודרנית באדריכלות של שנות ה-30 שספגה חלק ממקורות ההשראה שלה מבית הספר "באוהאוס" שפעל בגרמניה. מקורות השראה אחרים היו לה קורבוזיה מצרפת ואריך מנדלסון מברלין. מאפייני הסגנון הם הימנעות מקישוטים, חלון פס וגג שטוח. הבית נקי מכל עיטור. מעל הפתחים מופיעים קרניזים בולטים מעט מהקירות היוצרים את הקו האופקי האופייני לתקופה.

ד"ר פומרק שימש כיו"ר הסתדרות רופאי השניים, והיה חבר מועצת העיר וסגן ראש העיר. ד"ר פומרק גר בבית עד שנפטר ב-1942, ושמחה אלמנתו גרה בבית עד שנות התשעים. כיום משמש הבניין כבית משרדים לבנם של שמחה ויוסף, עורך הדין צבי פומרק. בשנת 2000 עבר הבית תהליך שחזור קפדני, וצבי פומרק נטע בחצר האחורית בוסתן ובו זנים נדירים של עצים. הבוסתן מהווה נקודה ירוקה ומפתיעה למרגלות המגדלים בעורף שדרות רוטשילד.

יותר בבית פומרוק ברחוב אחד העם. ממייסדי שכונת מרכז מסחרי וחבר מועצת עיריית תל־אביב ב־1929–1932 ומ־1935 עד מותו. ייסד את הסתדרות רופאי השיניים בארץ־ישראל והיה היו"ר שלה, ערך קובץ בשם מדע ריפוי השיניים, פתח בביתו מרפאה ללא תשלום לריפוי שיניים לנצרכים, ואיגן תורנות רופאי שיניים מתנדבים.

פועה (15) ד 3

אחת משתי המיילדות העבריות בימי שעבוד מצרים שסיכנו את חייהן ולא הרגו תינוקות חפים מפשע. מלך מצרים ציווה עליה ועל המיילדת האחרת, שפרה, להרוג את הבנים ולהותיר רק את הבנות; אך שתיהן לא מילאו את ההוראה. לשאלתו, אמרו למלך כי העבריות יולדות עוד בטרם מגיעה המיילדת לביתן. לפי המסורת, השתיים הן יוכבד אם משה ומרים אחותו. הרחוב גל בבית היולדות העירוני הקריה שפעל בשנים 1951–1997.

פוריה (22) א 4

חווה מימי העלייה השנייה מדרום לטבריה ומאות מטרים מעליה, ואחר כך כפר עבודה בגליל התחתון שהוקם ב־1949. צפופית לו – בית חולים אזורי באותו שם. שם זה דבק גם בשני היישובים הקהילתיים שקמו מצפון לכפר העבודה בשנות ה־50.

פושקין, אלכסנדר (1799–1837) ב 1

מגדולי המשוררים ברוסיה. נולד במוסקבה לאב ממשפחת אצולה ולאם שאביה היה אתיופי, נפל בשבי התורכים ו"ניתן במתנה" לצאר פיוטר הגדול. שיריו הראשונים נדפסו כשהיה בן 15. מיצירותיו דוסלן ולודמילה, יבגני אונייגין, בודיס גודונוב, פרש הנחושת, פיק דאם ובת הקפיטן. רובן הפכו לאופרות. נפצע בדו קרב עם רוזן שחיזר אחרי אשתו, ומת מפצעיו.

פחד יצחק (27) ג 4

אנציקלופדיה תלמודית שכתב יצחק בן שמואל למפרונטי (1679–1756), שהיה גם רופא וחי בעיר פרה שבצפון איטליה. שמה – מכינוי השם: "וישבע יעקב בפחד אביו יצחק" (בראשית, לא). בימי חייו נדפס רק אחד מ־120 כרכי האנציקלופדיה; במהדורה שנייה היו 35 כרכים. בשנים האחרונות זכתה לכמה מהדורות, חלקן מדעיות.

פטאי, יוסף (1882–1953) ד 1

משורר, סופר ועורך. נולד בהונגריה ולמד באוניברסיטת בודפשט. כתב בהונגרית ובעברית, ואחד משיריו היה למעין הימנון ציוני. עלה לארץ־ישראל ב־1938 וחזר לכתוב בעברית.

פטריה

ספינת-גירוש בריטית ובה כ-1,800 עולים שפוצצה בנמל חיפה בידי ההגנה* ב-1940. בספינה רוכזו פליטים יהודים שהצליחו להיחלץ מאירופה והגיעו לארץ-ישראל בספינות המעפילים "מילוס", "פסיפיק" ו"אטלנטיק", והבריטים הודיעו כי יישלחו לאי מאוריציוס. כדי לעכב את הפלגתה, הטמינו אנשי ההגנה חומר נפץ שנועד לחבל בדופן הספינה, אבל הפיצוץ היה עז מדי ו-216 מהנוסעים נספו. האחרים הועברו למחנה עתלית ונשארו בארץ. באחרונה בוטל הרחוב.

פטרסון, ג'ון הנרי (1867-1947) (20) א 2

מפקד גדוד נהגי הפרדות במלחמת העולם הראשונה. היה קצין צבא בריטי, ומונה לפקד על הגדוד בדרגת לוטננט קולונל (סגן אלוף). סגנו היה טרומפלדור*. היה בקי בתנ"ך וידיד הציונות. ב-1917 נשלח לארץ-ישראל בראש הגדוד העברי*, "הגדוד ה-38 של קלעי המלך"; (שני האחרים היו ה-39 וה-40). כתב ספרים אחדים על שירותו הצבאי באפריקה ובגליפולי.

פיארברג, מרדכי זאב (1874-1899) (21) ד 1

סופר עברי. נולד באוקראינה ובה עברו עליו חייו הקצרים עד מותו משחפת. בסיפורו לאן? העלה את הלבטים של צעירים יהודים בני זמנו; הסיפור נדפס בשנת מותו.

פייבל, ברוך-ברתולד (1875-1937) (15) ד 2

מראשי קרן היסוד באנגליה. נולד בצ'כיה, למד באוניברסיטאות בֶּרְנו ווינה, והתיידד עם הרצל*. ב-1901 ערך את די ועלט, הביטאון הרשמי של התנועה הציונית בגרמנית. היה ממייסדי "הפרקציה הדמוקרטית", עם וייצמן* ואחרים. היה יועצו של וייצמן בלונדון ב-1919, והתמנה למנהל קרן היסוד ב-1920. ב-1933 עלה לארץ-ישראל והתיישב בירושלים.

פיינשטיין, מאיר (1927-1947) (8) א 2

מעולי הגרדום*, הרוגי מלכות* של העת החדשה. נולד בירושלים והתחנך בישיבת עץ חיים. בהיותו בן 16 השתמש בתעודה מזויפת והתגייס לצבא הבריטי. עם שובו ארצה ב-1946 הצטרף לאצ"ל, השתתף בהתקפה על תחנת הרכבת בירושלים, נפצע ונעצר. ידו נקטעה, והוא הועמד למשפט ונידון למוות. הוא וחברו לתא המוות, משה ברזאני* איש הלח"י*, תיכננו לפוצץ את עצמם באמצעות רימון שהוברח אליהם במעמד ההוצאה להורג, וכך להמית גם את התליינים. משנודע לשניים כי רב יהיה נוכח בחדר הגרדום, הקדימו ופוצצו את עצמם עם הרימון בלילה שלפני ההוצאה להורג. הזז* הקדיש להם את הרומן בקולר אחד.

פיכמן, יעקב (1881–1958) (12) א 1
 משורר, סופר למבוגרים ולילדים, מתרגם, עורך ומבקר עברי. נולד בבסרביה, למד בקשינוב ועסק בהוראה. כתב את יצירותיו הראשונות באודסה, והתיידד עם ביאליק*, אחד העם* ואחרים. לאחר מכן נסע לווארשה ויצר שם; חזר לבסרביה ב־1905 והחל גם לערוך ספרים. שהה גם בוילנה – שם היה חבר מערכת *בהעולם*, ושוב בווארשה – שם עבד בהוצאת תושיה. עלה לארץ־ישראל ב־1912 והתיישב בתל־אביב. היה ממייסדי אגודת הסופרים, ערך כתבי עת אחדים, בהם *מאזניים* וירחון לנוער בשם *מולדת*. במלחמת העולם הראשונה היטלטל בערים נוספות, עבד בהוצאת שטיבל* במוסקבה וחזר ארצה ב־1919 אך המשיך במסעותיו בארצות שונות והתיישב בארץ רק ב־1925. חיבר מקראות רבות לתלמידים. אחדים משיריו הולחנו.

פילדלפיה (5) ג 1
 העיר הגדולה במדינת פנסילבניה, ועיר תאומה לתל־אביב. הוקמה במאה ה־17 כיישוב שבדי שנכבש בידי ההולנדים ואחר כך בידי האנגלים ובראשם ויליאם פן (שעל שמו נקראת מדינת פנסילבניה). נקראת בשם המשקף את תורתו של פן: "אחוות אחים" – שהוא גם השם שניתן בתקופה מסויימת לרבת עמון, על שם המלך תלמי פילופטור (אוהב אחותו) שבנה אותה מחדש. ב־1776 התקיים בה הכינוס שבו אושרה הכרזת העצמאות האמריקאית, ב־1787 נחתמה בה החוקה של ארצות־הברית וב־1799–1800 שימשה כבירה זמנית של המדינה החדשה.

פילדרמן, וילהלם, ד"ר (1882–1963) (6) א 2
 ממנהיגי יהדות רומניה. נולד ברומניה. עלה בידו לשכנע את שלטונות רומניה לא למסור לידי הנאצים את יהודי מולדוביה.

פילון (המאה ה־1 לספירה) (16) ב 3
 פילוסוף יהודי שחי ופעל באלכסנדריה שבמצרים. פירוש שמו הוא "אהוב", ומכונה גם ידידיה האלכסנדרוני. כתב ביוונית, והרעיונות שהעלה היו קרובים לעולם ההלניסטי היהודי של זמנו. על שמו מושב ידידיה בעמק חפר, שהוקם ב־1950 בסיועם של יהודי אלכסנדריה.

פיליכובסקי, לאופולד (1869–1933) (8) א 4
 צייר יהודי. נולד בפולין. צייר בין השאר דיוקנאות של אישים מן הציונות. ב־1925 הוזמן לארץ־ישראל כדי לצייר את מעמד ייסוד האוניברסיטה העברית על הר הצופים בירושלים, שבו נטלו חלק אישים כבלפור*, סמואל*, אלנבי*, הרב קוק*, וייצמן* וביאליק*.

פִּין, שמואל יוסף (1818–1890) (26) ב 3
 סופר ובלשן עברי, מראשוני ההשכלה* וחובבי ציון*. נולד בליטא, והיה מורה בבית הספר היהודי בוילנה מ־1841 ובבית מדרש לרבנים מ־1847. כתב על הספרות העברית ברוסיה ולקסיקון ללשון המקרא והמשנה, ועוד. הוציא לאור מוסף ספרותי בשם פרחי צפון בשנות ה־40 וכתב עת עברי בשם הכרמל ב־1860–1880.

פִּינְלֵס, שמואל (1843–1928) (12) א 4
 מראשוני היזמה לרכישת קרקעות בארץ־ישראל. גדל ברומניה והיה מראשוני חובבי ציון* שם. ממייסדי חברת יישוב ארץ־ישראל ביאסי, שרכשה את הקרקע שעליה הוקמה זכרון יעקב ב־1882 בידי אנשי העלייה הראשונה שעלו מרומניה. לפי בקשתו, הובא לקבורה בירושלים. על שמו גבעת שמואל, יישוב עירוני ליד בני ברק שהוקם ב־1942.

פִּינְס, יחיאל מיכל (1843–1913) (22) א 2
 הוגה דעות שהיה לאחד מגואלי אדמות פתח תקוה וגדרה. נולד ברוסיה, וגיבש השקפת עולם שלפיה אין סתירה בין היהדות ובין עקרונות המדע. עלה לארץ־ישראל ב־1878 כבא כוח קרן מונטיפיורי*, והיה מגואלי אדמות פתח תקוה. בכספים של חובבי ציון* גאל למען עולי ביל"ו* את אדמות גדרה, והיה מיוזמי הקבוצה "שיבת החרש" והמסגר* ב־1882. ב־1893 היה ממייסדי מוצא*. ייסד עם בן יהודה* אגודה שאחד מעקרונותיה היה דיבור עברי. היה מראשוני ועד הלשון, חידש מלים בעברית. נפטר ביפו והובא לקבורה בירושלים. על שמו המושב כפר פינס, צפונית לפרדס חנה, שהוקם ב־1933.

פִּינְסְקֵר, יהודה לייב (ליאון), ד"ר (1821–1891) (17) ג 4
 רופא והוגה דעות. נולד ברוסיה, למד משפטים באודסה ורפואה באוניברסיטת מוסקבה. היה ממייסדי תנועת חיבת ציון ומנהיגה. בעקבות הפרעות באודסה ב־1871 ואף יותר מכך בעקבות הפרעות הקשות של 1881, השתנתה דעתו לגבי האמנסיפציה (=שחרור או הקניית זכויות); הוא כתב חוברת בשם אוטוֹאֶמְנִסִּיפִּצִיָה (1882) שבה הציע כי היהודים ישחררו את עצמם ממעמדם הנחות, הנובע מכך שאין להם מולדת משלהם, באמצעות ריכוזם בארץ אחת. רכישת שטח תקנה ליהודים אפשרות להקים מקלט, שבו יתרכזו מיליונים מהם, ואם אפשר – בארץ־ישראל. עם פרסום החוברת נדחה הרעיון כבלתי מציאותי, אך ב־1884 התכנסה ועידה ראשונה של אגודות חובבי ציון* בקטוביץ, ופינסקר נבחר ליושב ראש התנועה.

פינקל, שמעון (1905–1999) (5) ד 2

שחקן ומנהל אמנותי של תיאטרון הבימה*. נולד ברוסיה, החל ללמוד בבית הספר הדרמטי של מקס ריינהרט בברלין ב-1922 והצטרף שנה לאחר מכן לקבוצת שחקנים שבאה מארץ-ישראל כדי להשתלם. הופיע עמם בברלין בתפקידו הראשון בעברית. ב-1927 הצטרף להבימה ומאז היה אחד מבכירי שחקניה ומהשחקנים הבולטים בארץ. "המלט" עברי ראשון. חתן פרס ישראל לתיאטרון בתשכ"ט-1969, ד"ר לשם כבוד מטעם האוניברסיטה העברית ב-1992. אזרחות כבוד של תל-אביב הוענקה לו ב-1993 בהיותו בן 87 שנים.

פיקוס (26) ב 4

סוג עצים הכולל מינים נושאי פירות למאכל האדם כמו פיקוס התאנה* ופיקוס השקמה*. המין הנטוע בשדרות תל-אביב נקרא פיקוס קדוש.

פישמן-מימון, יהודה לייב הכהן (1875–1962) (16) א 2

שר בממשלת ישראל. נולד בבסרביה, היה ממקימי המזרחי, נאסר ברוסיה בשל פעילותו הציונית, עלה לארץ-ישראל ב-1913 והתיישב בתל-אביב. במלחמת העולם הראשונה גורש בידי התורכים וחזר לירושלים ב-1919. פעל להקמת הרבנות הראשית לארץ-ישראל ולמינויו של הרב קוק* כרב ראשי. הקים את מוסד הרב קוק ב-1936. היה מתומכי המאבק בממשלת המנדט הבריטי וממנסחי הכרזת העצמאות. ניסה לתווך בין בן גוריון* ומפקדת האצ"ל* במשבר אלטלנה. שימש כשר הדתות ונפגעי המלחמה בממשלה ב-1948–1951. כתב ספרים ומאמרים, בין היתר על חיי אישים כרמב"ם* והגר"א*. סבר שיש לחדש את הסנהדרין* ולבסס את החוק במדינה ברוח המשפט העברי שבתורה ובתלמוד. חתן פרס ישראל לספרות תורנית בתשי"ח-1958. על שמו המושב כפר מימון בנגב, מערבית לנתיבות, שהוקם ב-1959.

פלג (19) ד 4

נחל קטן. מנקז מים אל נחל, כדוגמת הפלג בשכונת עזרא המנקז את מימיו לנחל אילון* הסמוך לרחוב.

פלד (רופין), רות, ד"ר (1909–1999) (6) א 2

רופאת ילדים בשכונת התקווה. נולדה בברלין להוריה שלומית וארתור רופין*, וחזרה לארץ-ישראל ב-1910. עם מות אמה ב-1912 הובאה לברלין וגדלה שם אצל סבתה ודודתה. למדה לסירוגין בירושלים ובברלין, בתיכון ובאוניברסיטה, ועם עלות הנאצים לשלטון עברה לבזל ושם סיימה את לימודי הרפואה. עבדה כרופאת ילדים בבתי חולים בירושלים, בתל-אביב ובפתח-תקווה, וב-1938 נישאה לד"ר דב פלד, רופא ומראשוני בית אלפא*. עבדה כרופאה

בנוה שאנן* בתל-אביב, ובשנות הארבעים של המאה העשרים פתחה מרפאה פרטית בשכונת התקוה, שהפכה לעיקר עיסוקה. בימים טיפלה בילדים חולים שהובאו אל המרפאה, בערבים יצאה לביקורי בית, ובלילות היתה נוהגת לבקר ילדים בביתם, לשאול ולהתעניין בשלומם. היא טיפלה בילדים חולים במסירות שלא ידעה גבולות, במלוא האחריות, האהבה, האכפתיות והמקצועיות, ונחשבה למי שהצליחה לקשור קשר חם עם יוצאי פרס ותימן, עיראק ומרוקו. גם בהיותה בת שבעים הוסיפה לטפל בילדי השכונה – אך שוב לא יצאה לביקורי בית... בשנת 1984 הוענק לה תואר יקר תל-אביב.

פלוגות (19) ד 3

מהרחובות ששם קשור בתקומת ישראל ובמלחמת העצמאות. צומת חשוב בדרום שבו נפגשות הדרכים מבאר שבע* ומאשקלון*, והמקום שבו התנהלו הקרבות הקשים על "כיס פאלוג'ה", שבו כותרה חטיבה מצרית במלחמת העצמאות; קצין המודיעין בחטיבה המצרית היה עבד אל נאצר, לימים נשיא מצרים (1954–1970). לא הרחק מהצומת הוקמה ב-1956 קרית גת. לא הרחק רחובות נוספים הקשורים במלחמת העצמאות.

פלוֹמֶר, הרברט צ'רלס (1857–1932) [כיכר] (13) ג 4
הנציב השני של בריטניה בארץ-ישראל, 1925–1928. היה מפקד בכיר בצבא הבריטי במלחמת הבורים בדרום אפריקה, מפקד ארמיה בריטית במלחמת העולם הראשונה, התמנה לפילדמרשל והוענק לו תואר אצולה. ב-1919 התמנה למושל מלטה, וכשעזב סמואל* את ארץ-ישראל מונה במקומו. הכיר במוסדות השלטון העצמי של היישוב היהודי, והשתדל להשרות אווירה של יחס הוגן ביחס של הממשל בראשותו ליהודים ולערבים.

פלונית [סמטה] (21) ד 1

אחות לסמטה אלמונית*: שתיהן היוו שכונה של בתים להשכרה שבנה מאיר גצל שפירא, ועקב מריבה עם דיזנגוף* נגזר שלא ייקראו על שם אדם כלשהו. לסיפור בהרחבה – ראו אלמונית.

פלורנטיין, דוד (1874–1941) (21) ד 3

ממנהיגי הציונות ביוון. נולד בסלוניקי, היה עיתונאי והקים את האגודה הציונית הראשונה ביוון. היה ציר לקונגרסים הציוניים, אירגן עלייה יהודית מיוון לארץ-ישראל וגר בתל-אביב. השכונה בשם זה, שבמרכזה הרחוב, נקראת על שמו של הקבלן, סולומון פלורנטיין (1864–1946), שעלה מיוון לארץ-ישראל ב-1924 והתגורר בתל-אביב; עסק ברכישת קרקעות, ובנה את השכונה עם דוד אברבנאל ב-1927.

פליטאל הנגיד (המאה ה־10) (20) א 3
 שר יהודי, משנה למלך מצרים, בימי רב שרירא גאון* שהשתמש בהשפעתו על שליטי ארצו לטובת היהודים. נדב כספים לעניי ירושלים ולישיבות בבל. בנו שימש בתפקיד זה אחריו – והיה הנגיד האחרון במצרים. זהו גם שמו של נשיא שבט יששכר (במדבר, לד).

פליטי הספר (14) ב 4
 מי שברחו מפני פורעים ערבים מיפו בימי המאורעות והמרד הערבי והתיישבו בשכונה זו בפאתי תל־אביב ממזרח.

פלקירה, שם טוב (1225–1290) (21) ג 4
 הוגה דעות ומשורר. נולד בספרד, ופעל בארץ זו ובפרובאנס, צרפת. כתב פירוש למורה נבוכים* של הרמב"ם* בשם מורה המורה, וספרים נוספים כספר המעלות שרובם נדפסו רק במאה ה־19.

פן, אלכסנדר (1906–1972) (7) ג 2
 משורר ועורך. נולד ברוסיה, למד ראינוע במוסקבה והתיידד עם כמה ממשוררי הדור החדש. עלה לארץ־ישראל ב־1927 ועבד בחקלאות ובבניין. הקים עם נתן אקסלרוד את בית הספר הראשון בארץ לאמנות הראינוע. שיריו נדפסו בכתובים, דבר, מאזניים, עתים, טורים, במפנה וקול העם. פירסם פזמונים אקטואליים במדור קבוע בדבר. לשיריו עצמה דרמטית, יופי פראי ואיכות לירית העולים יפה בקנה אחד; אחדים מהם הולחנו, ובהם "על גבעות שיד אברק". בין היתר חיבר את המלים לפזמון "הבו לבנים" שהלחין מרדכי זעירא: "הבו לבנים, / אין פנאי עמוד אף רגע. / בְּנו, הבנאים, / אל פחד ואל יגע..." היה מראשוני הבוהמה התל־אביבית וומקשריו הרומנטיים עם חנה רובינא* נולדה לו בת.

פנואל (20) א 3
 עיר קדומה בגלעד, ממזרח לירדן, הנזכרת בתנ"ך כמקום שבו ניצח יעקב את המלאך (בראשית, לא), מעשה שבעקבותיו הוענק לו השם ישראל, שדבק גם בעם וגם בארץ. אנשי העיר הומתו כעונש על כך שסירבו להאכיל את אנשי גדעון*. ירבעם בן נבט בנה אותה מחדש.

פנחס בן יאיר – ראו רבי פנחס [בן יאיר]

פנחס ספיר (1907–1975) (15) ד 1
 שר בממשלות ישראל, מראשי מפלגת פועלי ארץ־ישראל (מפא"י) ומהאישים רבי ההשפעה בתולדות המשק במדינת ישראל. נולד בפולין, הצטרף לתנועת "החלוץ" והיה לגזברה.

עלה לארץ־ישראל ב־1930, התיישב בכפר סבא והיה מהפעילים בציבור הפועלים במושבה ומהלוחמים על עבודה עברית. נעשה עוזרו של לוי אשכול*, וב־1946 מונה למנהל "מקורות". ב־1949–1951 היה מנכ"ל משרד הביטחון, ובשנים שלאחר מכן כיהן כנציב המים, כמנכ"ל משרד האוצר ומ־1955 היה שר המסחר והתעשייה. הוא נבחר לכנסת ב־1959 וכיהן בה עד מותו. ב־1963 מונה לראשונה לשר האוצר, והמשיך להשפיע על המשק והכלכלה גם בשנים שבהן מילא תפקידים אחרים. שוב היה שר האוצר בשנים 1970–1974, ואחר כך כיהן כיו"ר ההנהלה הציונית.

פּוֹץ, נתן (1917–1948) (26) ב 2

מלוחמי האצ"ל* שנפלו במלחמת העצמאות בקרב לשחרור יפו. נולד ב־בֶּלְרוֹס, עלה לארץ־ישראל ב־1921 עם הוריו, למד בגימנסיה הרצליה ואחר כך בנורדיה. שיחק כדורגל במכבי תל־אביב, 1933–1939, ומ־1939 – בבית"ר תל־אביב. והשתתף גם בתחרויות בין־לאומיות בנבחרת הארצית. עבד בעיריית תל־אביב, היה פעיל באצ"ל ונפל בקרב כשבועיים לפני הכרזת המדינה. ב־1990 החליטה בית"ר תל־אביב לקרוא על שמו את בית הספר לכדורגל שלה.

פּוֹקס, דוד צבי (1895–1952) (16) ב 1

ח"כ ושר התחבורה בממשלת ישראל. נולד בהונגריה, גדל בווינה ועלה לארץ־ישראל ב־1925. היה ממנהיגי המזרחי ומנהל בנק המזרחי. היה חבר מועצת עיריית תל־אביב ב־1932–1950, ראש מחלקת החינוך בעירייה מ־1935 וסגן ראש העירייה ב־1951. כן היה ראש המועצה הדתית בתל־אביב. מ־1944 היה חבר אספת הנבחרים, ומ־1947 היה חבר הנהלת הוועד הלאומי. היה חבר הכנסת הראשונה והשנייה, וב־1951 התמנה לשר התחבורה. במסגרת הפיקוח על הקיצוב בדלק נקבע כי יש להשבית כל מכונית יומיים בשבוע, ופוקס הציע כי לצורך זה תיחשב שבת ליומיים. חוגים חילוניים זעמו עליו, מטען חבלה הונח בביתו, והוא לקה בהתקף לב ונפטר.

פֶּסְטֶלוֹצִי, יוהן היינריך (1746–1827) (26) ב 1

מחנך וסופר. נולד בשווייצריה, וחינך כ־20 נערים שלמדו וגם עבדו בחוותו. ב־1798 מונה למנהל בית יתומים שבו הגשים אחת מהנחותיו החשובות, שהמוסד המחנך צריך להיות כעין משפחה לחניכיו. הקניית ביטחון עצמי תאפשר לטעת בחניכים ערכי מוסר וחברה. גישתו נחשבה להצלחה, אף־על־פי שהמוסדות שניהל נסגרו. שיטת החינוך שהציע היתה קרובה לרוח שהיתה שלטת ביישוב, מפני שהתבססה על לימוד עיוני ועל הכשרה למלאכה. כתב על כך גם רומנים.

פסטר, לואי, ד"ר (1822-1895) (26) ב 1

מדען פורץ דרך, מייסד מדע המיקרוביולוגיה וממציא. נולד ופעל בצרפת, למד בסורבון והיה פרופסור לכימיה באוניברסיטת שטרסבורג ב-1849, ודיקן הפקולטה למדעים באוניברסיטת ליל מ-1854. כאן עסק במחקר בתסיסת יין ובירה באמצעות תגלית - השמרים; כן הוכיח את קיומם של החיידקים. כתוצאה מכך התפתח התהליך הנקרא על שמו, פסטור, לשמירה על חלב (ועוד) מקלקול. היה ראש לימודי המדעים באקול נורמל בפאריס מ-1857 וראש המחלקה לכימיה פיסיקלית ב-1868, ומחקריו התמקדו במחלות שמעבירים בעלי-חיים, ובהן כולרה, גחלת (אנתרקס) ובייחוד כלבת. מ-1889 ניהל את המכון שנקרא על שמו.

פסטרנק, לאוניד-אריה (1862-1945) (8) א 4

צייר יהודי. נולד ברוסיה. היה פרופסור לציור במוסקבה ובערים במערב אירופה, בין היתר באוקספורד שאליה עבר ב-1938. התנצר וחזר ליהדות, ובאלבום מפואר בעברית עם ציוריו שראה אור בהוצאת שטיבל* ביטא ביאליק* שמחה על שובו. צייר נוף ודיקנאות - בין היתר של לב טולסטוי, שהיה ידידו, ושל אישים יהודים כאיינשטיין*, ביאליק*, וייצמן*, טשרניחובסקי* ופרישמן*. בנו הוא הסופר והמשורר בוריס פסטרנק, מחבר ד"ר ז'יוואנו.

פעמוני, יוסף, ד"ר (1902-1966) (11) ד 4

רופא וממייסדי קופת חולים לאומית. נולד ברוסיה, למד בקטריוולוגיה, נאסר עקב פעילות ציונית, גורש מברית-המועצות ב-1925 ועלה לארץ-ישראל. היה מפעילי התנועה הרוויזיוניסטית מיסודו של זאב ז'בוטינסקי* וממקימי תנועת הנוער בית"ר. ניהל את המעבדה המרכזית של קופת החולים הכללית, וב-1934 היה ממקימי קופת חולים לעובדים לאומיים, וניהל אותה עד 1946. הקים את מוזיאון בית"ר שהפך למכון ז'בוטינסקי.

פעמונית (26) א 4

צמח בר בעל תפרחת פרחים שכותרתם דמוית פעמון, ומכאן שמו. צבעי הפרחים הגדולים, עד 5 ס"מ, סגול או כחול, אך באזור החוף פורח מין בצבע צהוב-חרדל. כעשרה ממיני הפרח נמצאים בארץ. למינים התרבותיים גוונים שונים.

פקיעין (17) ג 1

כפר בגליל העליון, סמוך לצפת, שבו ישבו יהודים ברציפות מימי בית שני ועד לימינו. נזכר בשמו בספר הזוהר, ובשמות קרובים - בתלמוד. לפי המסורת התחבאו רבי שמעון בר יוחאי* ובנו במערה ליד הכפר. המוסלמים התיישבו בו

מהמאה ה־11, הנוצרים מהמאה ה־12, והדרוזים – מהמאה ה־18. בית הכנסת הקיים נבנה או שוקם ב־1873; באחד מקירותיו אבנים מבתי כנסת קדומים, כנראה מימי המשנה. עם קום המדינה נוצר בכפר, הנקרא בערבית אל־בוקיעה, רוב דרוזי. כרבע מתושביו נוצרים, המוסלמים מעטים ונותרה משפחה יהודית אחת. צפונית־מערבית לו הוקם ב־1955 מושב בשם פקיעין החדשה.

פראג (17) ג 2

בירת צ'כיה ובתקופה מסוימת בירת צ'כוסלובקיה. 13 גשרים מחברים את חלקי העיר מעל הנהר ולְטָבָה, או מולדבה. קהילה יהודית התקיימה בה מהמאה ה־10. בבית הקברות היהודי העתיק, הקיים עד היום, נטמנו רבנים וראשי ישיבות, חכמים וסופרים. מבתי הכנסת המפורסמים שלה ידוע האלטנווישול, בית הכנסת הישן־חדש מ־1270 ששימש גם את המהר"ל*.

פראנצויז, קרל אמיל (1848–1904) א 4

סופר ועיתונאי אוסטרי־יהודי. נולד בגליציה, גדל בין אוהדי החסידות. למד משפטים באוניברסיטאות וינה וגראץ. כהרצל*, היה כתב הנְיִיָה פְּרָאִיָה פְּרֶסָה. ערך עיתונים והחל לפרסם סיפורים קצרים. רוב סיפוריו עסקו בהווי היהודי, וכך גם "המוקיון" שנדפס רק אחרי מותו.

פראנקל, זכריה (1801–1875) [שביל] א 1

רב וחוקר התלמוד. נולד בפראג. למד בבודפשט מדעי הטבע, פילולוגיה ופילוסופיה. היה רב בטפליץ ואחר כך בדרזדן, ומ־1854 היה המנהל הראשון של בית המדרש לרבנים בברסלאו; לתפיסה שגיבש היתה השפעה רבה על התפתחות הזרם הקונסרבטיבי ביהדות ארצות־הברית. כתב על תולדות התורה שבעל פה, דרכי המשנה (1859) ועל כמה מסכתות בתלמוד הירושלמי, מבוא הירושלמי (1870).

פרוג, שמעון שמואל (1860–1916) ג 3

משורר יהודי שכתב בעיקר ברוסית וביידיש אך גם בעברית. מחשובי המשוררים בתנועת חיבת ציון ברוסיה, שבה נולד. גר בחרסון, ובשנים 1881–1909 – בפטרסבורג, שבה עבד במערכות העיתונים היהודיים. אחר כך עבר לאודסה, שבה מת. השפיע בכתבתו על ביאליק*, טשרניחובסקי* ובני דורם. שיריו הותאמו למנגינות רוסיות.

פרויד, זיגמונד, ד"ר (1856–1939) ד 4

רופא נירולוג יהודי, אבי הפסיכואנליזה וממניחי היסוד לפסיכיאטריה. נולד באוסטריה, למד רפואה בווינה והתמחה בפאריס. גילה שסימני מחלה מסוימים מקורם בנפש, והחל

לבדוק אם אפשר לעזור לחולים שנגרמות להם הפרעות מסוימות מסיבות נפשיות, וזאת באמצעות טיפול פסיכואנליטי לחשיפת הסיבות להפרעות אלה. כתב מחקרים בפסיכולוגיה, וכן מאמרים שעניינם פסיכולוגי-היסטורי, "טוטם וטאבו"; או פסיכולוגי-ספרותי - כמו ניתוח פסיכואנליטי לדוסטויבסקי. בערוב ימיו נאלץ לצאת מאוסטריה בשל עליית הנאציזם; היגר לבריטניה ומת שם. תלמידו יונג ואדלר הקימו אסכולות משלהם.

פרופס, אהרן צבי (1904-1978) (8) ב 3
ממייסדי תנועת בית"ר (ברית יוסף תרומפלדור). נולד בלטביה כבן למשפחת בעלי דפוס שנודעו בהולנד במאות ה-17-18. למד בבית ספר עברי בריגה, ומשפטים באוניברסיטת פראג. היה פעיל בתנועה הציונית, היה נציב בית"ר בפולין וממקורביו של ז'בוטינסקי*. לפני עלותו לארץ-ישראל ב-1939 החליפו בגין* כנציב בית"ר בפולין. נעצר בידי הבריטים בארץ, ויצא בשליחות בית"ר לארצות-הברית שבה פעל במלחמת העולם השנייה; הקים בית ספר לתעופה לנוער יהודי. עם קום המדינה חזר ארצה, ויזם פסטיבלים בין-לאומיים בקיסריה.

פרזון (19) ד 2
מושב, מיישובי תענך בעמק יזרעאל. הוקם ב-1953, ושמו משירת דבורה: "חדלו פרזון בישראל" (שופטים, ה).

פרחי אביב (15) ג 3
בעונה זו של השנה פורחים רבים מפרחי הבר בארץ-ישראל ובחצי הכדור הצפוני.

פרי, אליעזר (1894-1979) (17) ד 2
סגן ראש עיריית תל-אביב, מנהל קופת חולים הכללית ומנהל הוצאת הספרים עם עובד. נולד ברוסיה, היה מפעילי החלוקין*, עלה לארץ-ישראל ב-1921 והיה מזכיר ועד הפועלים בחדרה. מ-1922 היה ממנהלי קופת החולים הכללית. היה חבר מועצת עיריית תל-אביב ופעיל במוסדות תרבות רבים.

פרי מגדים (15) ג 3
ספרו של יוסף תאומים (המאה ה-18), יליד גליציה שהיה רב בלבוב ובפרנקפורט על האודר, ובעל סמכות רבה בהלכה. הספר הוא פירוש לשולחן ערוך של רבי יוסף קארו*, ושמו נגזר מהתנ"ך: "שְׁלַחְךָ פֶּרֶדֶס רְמוֹנִים עִם פְּרֵי מַגְדִּים" (שיר השירים, ד). בסמוך רחובות נוספים על שמות ספרים, לקטים וכתבי עת, ובהם *מנורת המאור* ופאת השולחן.

פרי עץ חיים (20) ב 4
 כתב העת העברי הראשון שראה אור באמסטרדם* באמצע המאה ה־18. בסמוך רחובות נוספים על שמות כתבי עת ומאספים עבריים: כוכבי יצחק, כרם חמד, האסיף, השילוח.

פרידלנד, צבי (1898–1967) א 2
 מראשוני הבימה*, במאי, שחקן ומורה למשחק. נולד ברוסיה, הקים קבוצת שחקנים במוסקבה במסגרת תנועת החלוץ*, שיחק בהבימה מ־1920 והיה מראשוני הבמאים בתיאטרון – החל לביים ב־1931. לימד דרמה בבית ספר של התיאטרון. הקים את הלהקה הצבאית של מתנדבי הצבא הבריטי (החי"ל*) במלחמת העולם השנייה.

פרידמן, נתן – ראו ילין מור, נתן

פרידמן, דוד (1828–1917) א 4
 מראשוני חיבת ציון. היה רב בליטא, וכונה דובידל הקרליני שכן כיהן עשרות שנים כרב בקרלין. היה נשיא ועידת חובבי ציון* בקטוביץ והשפיע על יהודים דתיים וחרדים רבים להצטרף לתנועה הציונית. בסמוך רחוב ועידת קטוביץ. נכדו הוא שמואל (פרידמן) אלישיב (1899–1959), מראשי ההסתדרות ולימים ציר ישראל במוסקבה.

פרידמן, שרגא (1924–1970) ב 4
 שחקן, במאי. נולד בפולין, עלה לארץ־ישראל ב־1941 ולמד בגימנסיה הרצליה בתל־אביב. היה נוטר במשטרת היישובים העבריים, למד משחק בבית הספר לדרמה של תיאטרון הבימה*, התגייס ללהקה הצבאית בצבא הבריטי, ומ־1946 שיחק וביים בהבימה. כן השתתף בסרטי קולנוע.

פריש, דניאל (1897–1950) א 4
 נשיא ההסתדרות הציונית בארצות־הברית. היה איש עסקים מצליח. הוזמן להניח את אבן הפינה לבית ציוני אמריקה ברחוב הנושא עכשיו את שמו.

פרישמן, דוד (1859–1922) ג 3
 משורר, סופר, מתרגם ועורך כתבי עת. נולד בפולין. יצירותיו נדפסו בכתבי עת עבריים מאז 1878. מתח ביקורת קשה על הציונות, אבל אחרי שביקר בארץ־ישראל ב־1911 ושוב ב־1912 שינה את דעתו בזכות עובדי הכפיים היהודים. ערך כתבי עת ספרותיים עבריים ובהם הדור, רשפים והתקופה. תירגם משירי רבינדרנאת טאגור*, מכתבי פרידריך ניטשה (כה אמר זרתוסטרא) ומאגדות הנס כריסטיאן אנדרסן.

פרלוק, משה (נפטר ב־1980) (12) ב 1
 נולד בפולין והיה מראשי בית"ר בארץ זו. עלה לארץ־ישראל ב־1935, עסק במסחר והיה יו"ר התאחדות הסוחרים בארץ. פעל רבות לטיפול הפעילות המסחרית בתל־אביב, יזם תקנות בתחום המסחר שהתקבלו במועצת העירייה וייצג את ציבור העצמאים בעיר.

פרלשטיין, יצחק (1914–1981) (5) ד 3
 אדריכל. נולד בתל־אביב (הקטנה) לפסיה ויעקב פרלשטיין שהיו ממייסדי העיר, ולמד אדריכלות ותכנון ערים באוניברסיטת לונדון. בימי מלחמת העולם השנייה עבד במקצועו במע"צ, במסגרת המנדט, ותכנן רבים ממבני המשטרה. היה לאדריכל בינוי ערים, ועם הקמת המדינה עבד באגף התכנון במשרד ראש הממשלה. גיבש תכנית אזורית לצפון תל־אביב, תכנית אב לחיפה, תיכנן שכונת מגורים לדוגמא הידועה בשם רמת־אביב, וכן את מגדל שלום (ראו מאיר). ב־1961 זכה בפרס קפלן לייעול כאשר השתמש לראשונה בשיטת בנייה טרומית בארץ, שיטה שהפכה במהרה לנפוצה ומקובלת.

פֶּרְנָקֶל, יצחק ידידיה (1913–1986) (21) ד 3
 רב ראשי לתל־אביב. נולד בפולין, למד בווארשה והוסמך כרב. עלה לארץ־ישראל ב־1935, גר בתל־אביב בשכונות של פועלים לא הרחק מהרחוב הקרוי עכשיו על שמו (אז – עמק יזרעאל), והרב עמיאל* מינה אותו כרב לשכונותיה הדרומיות של העיר. מ־1973 כיהן כרב הראשי לתל־אביב – יפו. אזרח כבוד של תל־אביב. בנו איסר ושמעון היו לרבנים, וחתנו, הרב ישראל מאיר לאו, היה לרב ראשי.

פרנקפורט (17) ג 2
 שמן של שתי ערים בגרמניה, האחת על הנהר אודר; והשנייה – עיר תאומה לתל־אביב – על הנהר מיין. כבר בימי הביניים התנהלו בה ירידים, וזה שנים מתקיים בה יריד הספרים הגדול בעולם. היה בה מרכז יהודי חשוב מהמאה ה־12, ופעלו בה אישים ממשפחת רוטשילד, פאול ארליך* ועוד.

פרסיין, שושנה (1893–1969) (8) ב 2
 מנהלת הוצאת הספרים "אמנות" וחברת מועצת תל־אביב. נולדה באוקראינה להלל זלטופולסקי*. למדה באוניברסיטאות במוסקבה ובפאריס (ספרות). ב־1911 נישאה ליוסף פרסיין, וב־1917 הקימה במוסקבה עם בעלה ועם אביה את הוצאת הספרים "אמנות" שבה נדפסו ספרים מתורגמים איכותיים לנוער. ב־1925, לאחר מות בעלה, עלתה לארץ־ישראל עם שלושת ילדיהם הקטנים. כאן

המשיכו ספרים רבים לראות אור בהוצאת "אמנות" שפעלה בתל-אביב, וכן מונוגרפיות על אישים יהודים. היתה בעלת אישיות מקובלת מאוד: ב-1926-1935 היתה חברה במועצת עיריית תל-אביב ומנהלת מחלקת החינוך; יו"ר ועד החינוך בהנהלה הציונית ובוועד הלאומי; חברת כנסת ב-1949-1959 ויו"ר ועדת החינוך של הכנסת בכל התקופה הזאת. אזרחות כבוד של תל-אביב הוענקה לה ב-1962. כלת פרס ישראל לחינוך בתשכ"ח-1968.

פרץ, י"ל [יצחק לייב] (1852-1915) (21) ג 2
 סופר שכתב בעברית וביידיש. נולד בפולין, והתפרנס כעורך-דין. מאחר שנחשד כסוציאליסט ונשלל ממנו רשיונו לעבוד כמשפטן, היה מ-1891 לפקיד בקהילה היהודית בווארשה, ערך כתב עת ספרותי ביידיש ומ-1894 - בעברית. כתב מחזות אחדים ובעיקר סיפורים קצרים שרבים מהם מעולם החסידות ומהסיפור העממי היהודי, שכונסו בעשרה כרכים. היתה לו השפעה רבה על סופרים שכתבו יידיש.

פתח תקוה [דרך] - ראו בגין, מנחם [דרך]

פתחיה מרגנשבורג (המאה ה-12) (5) ד 3
 נוסע יהודי, בן דורו של בנימין מטודלה*. יצא למסעותיו בערך ב-1175, והיה בקרים, פְּזִרְיָה, ארמניה, בבל (עיראק), סוריה וארץ-ישראל. ספרו, מסע ר' פתחיה מרגנשבורג, הוא מקור חשוב לחקר היישוב היהודי בארץ-ישראל בימי הביניים והגיאוגרפיה של אותה תקופה.

רחוב נחלת בנימין

צ

צדוק הכהן - ראו הכהן, צדוק

צה"ל (6) **א 2**
 ראשי תיבות של **צבא הגנה לישראל**, הכוח הצבאי המגן על ישראל שהוקם כחודש אחרי הכרזת המדינה. זהו הרחוב הראשי בצהלה, שכונה ראשונה לאנשי צבא קבע שהוקמה ב־1951. בין היתר גרו בה הרמטכ"לים מקלף*, דיין*, לסקוב*, צור ורביץ*, ואלופים רבים ובהם ראש הממשלה שרון, אלופי פיקודים, ראשי אגפים במטכ"ל ומפקדים בכירים אחרים.

צהלון הרופא (26) **א 2**
 כינויו של יעקב בן יצחק צהלון (1630-1693), שהיה רב ורופא באיטליה. נולד ברומא, למד רפואה באוניברסיטת רומא והתמנה לרב של פרארה ב־1682. חיבר ספר רפואה בשם **אוצר החיים**. בסמוך רחוב טוביה הרופא, ולא הרחק - דונולו הרופא ואסף הרופא. אברהם צהלון, קרוב־רחוק, חיבר את הספר **יד חרוצים**.*

צובירי, יוסף, הרב (1916-2000) (18) **ב 3**
 מגדולי הרבנים בתימן ורב ראשי ליהודי תימן בישראל. נולד בחג השבועות תרע"ו בצנעא, בירת תימן, שם היה תלמידם של רבנים מגדולי הדור ובהם רבי סעיד עזירי ויחיא קאפח בבית הכנסת "אלאוסטא". עוד לפני שמלאו לו 18 שנים חיבר את הספר **אמונת ה'.** עלה לארץ־ישראל בתש"ד-1943 והתיישב בכרם התימנים בתל־אביב, היה רב בית הכנסת "עזרת אחים" בשכונה וכן מורה ללימודי הקודש בבית ספר בשכונת התקוה. משנת 1952 כיהן כרב הראשי ליהודי תימן בתל־אביב-יפו והסביבה, ולימים התקבל כרבה הראשי של יהדות תימן בישראל. עם הספרים שכתב נמנים **ויצבור יוסף בר** (ובו גם ספר **שודש החיים** על סדר התפילה שהחל לכתוב עוד כשהיה בן 14), **אמת ואמונה** (קמיעים וסגולות), **סדרת "כנסת הגדולה"** (סידור תפילה ומחזור), **הגדה של פסח** (עם ביאור והלכות "מגיד מראשית"), **פרשה מפורשה** (עם פירוש הדקדוק "מסורת מדויקת").

צויג, סטפן (1881-1942) (6) **ב 2**
 סופר אוסטרי־יהודי. למד באוסטריה, בצרפת וגרמניה. ב־1934 גלה מארצו. ספריו הותירו רושם עז על בני זמנו. הוא

ניתח את תרבות אירופה בתקופת המשבר וכתב ביוגרפיות חדות אבחנה על מיטב סופרי אירופה. פירסם שירים, רומנים, סיפורים, תרגומים ואוטוביוגרפיה העולם של אתמול (1942). התאבד עם אשתו בברזיל.

צויפל, אליעזר צבי הכהן (1815–1888) [שביל]

(15) ג 4

סופר עברי. נולד ופעל ברוסיה. היה בן למשפחת חסידי חב"ד, נדד בערי רוסיה כמורה. לימד בבית מדרש לרבנים בז'יטומיר עד סגירתו ב-1873. היה מהראשונים שביקרו את סופרי תקופת ההשכלה*. אימץ סגנון ברוח המשנה והמדרש. ספרו שלום על ישראל הוא תיאור שורשיה של החסידות בתלמוד ובקבלה, הסבר לתופעת ה"צדיק" ועוד.

צונזר, אליקום (1835–1913) (24) ב 1

משורר עממי שכתב בעיקר ביידיש. נולד בליטא, נחטף לצבא הרוסי אך שוחרר בתוך פחות משנה עם ביטול גזרת הקנטוניסטים. היה ל"בדחן" ידוע המשמיע את חרוזיו באירועים חגיגיים. הביע גם געגועים לארץ-ישראל. ב-1871 מתו שבעת בניו במגפה, ואשתו מתה אחריהם. ב-1882 תמך בשיריו באנשי ביל"ו*. ב-1889 היגר לארצות-הברית ופתח בית דפוס בניו יורק. ידועים מפרי עטו שירים כמו "השושנה", משירי ציון הראשונים, ו"המחרשה" ("במחרשתי..."), שכתב בעברית והושר בבתי הספר בישראל. מונצח בספרו של איציק מאנגר*, דמויות קרובות (1938).

צונץ, ליפמן יום טוב, ד"ר (1794–1886) (25) ד 2

מייסד "חכמת ישראל", חוקר במדעי היהדות. נולד בגרמניה, למד באוניברסיטת ברלין, ועל מחקריו בספר המעלות לפלקירה* הוענק לו תואר ד"ר. התפרנס ממשרה במערכת עיתון בברלין, ב-1826–1829 ניהל בית ספר יסודי, וב-1840–1850 – סמינר למורים בברלין. ספרו הדרשות בישראל הוא מחקר מדעי חשוב על התפתחות התורה שבעל פה.

צופית (27) ג 2

מושב בשרון, צפונית לכפר סבא. הוקם ב-1933 על גבעה הצופה על כל סביבותיה, ומכאן שמו.

צוקרמן, "אנטק" יצחק (1915–1981) (18) ב 3

ממפקדי המרד בגטו וארשה. היה איש החלוץ* ומהראשונים שדרשו להתנגד לנאצים בכוח הנשק. משלושת מפקדי הארגון היהודי הלוחם (אי"ל) בווארשה. עם פרוץ המרד ב-1943 היה מחוץ לגטו, סיפק לו נשק והפיץ בעולם את המידע על המתרחש. אחרי 20 יום נפל

הבונקר ברחוב מילא 18 ואנילביץ*, המפקד, נהרג. צוקרמן קיבל את הפיקוד והמשיך בלחימה. ברגע האחרון הוביל 75 לוחמים ובהם אשתו לעתיד צביה לובטקין* דרך מנהרות הביוב לצד ה"ארי". הנהיג פרטיזנים, היה מראשי ה"בריתה" - הארגון שפרץ נתיבים להוצאת יהודים מאירופה לארץ-ישראל שבשלטון בריטניה. עלה לארץ-ישראל ב-1946. ב-1949 היה ממייסדי קיבוץ לוחמי הגטאות מצפון לעכו* (ובו "בית לוחמי הגטאות" על שם יצחק קצנלסון*, מוזיאון לזכר השואה ומוסד לחקר השואה והגבורה).

צורישדי (20) א 4

אביו של שלומיאל, נשיא מטה שמעון אחרי יציאת מצרים (במדבר, א); הצירוף של שניים מכינויי האל מופיע בשיר שחיבר דוד המלך* (שמואל ב, כב וכן תהלים, יח).

צידון (13) ג 4

עיר נמל קדומה לחוף הים התיכון, היום בתחום לבנון. מערי הפניקים, ונראה שנכללה בממלכת צור וחזרה להיות עצמאית רק עם נפילת אשור. בתקופה הפרסית נהנתה מאוטונומיה, וכשמרדה - דוכא המרד ומונה עליה נציב פרסי. ממלכות יהודה וישראל קיימו עמה קשרי ידידות ומסחר בימי דוד המלך* ושלמה המלך*; אחאב מלך ישראל נשא לאשה את איזבל בת מלך צידון.

ציהתל"י (26) א 2

ראשי תיבות של המלים הראשונות בשיר הגעגועים המפורסם של יהודה הלוי*, שהוא תמצית הרעיון הציוני והכמיהה לארץ-ישראל: "ציון הלא תשאלי (לשלום אסיריך)".

צייטלין, הלל (1871-1942) א 3

סופר, משורר ועיתונאי שכתב בעברית וביידיש. נולד ברוסיה, התחנך ברוח חב"ד והתפרנס כ"מלמד" בכפרים. כתב ספר על שפינוזה*, וספר על בעיית הטוב והרע המושפע כנראה מניטשה. ב-1906 התיישב בווארשה. כתב גם על רבי נחמן מברסלב*. נספה בשואה בדרכו לטרבלינקא. בנו אהרן (1898-1973) אף הוא סופר ומשורר, היגר לארצות-הברית ב-1939.

צינה (כיכר) ג 3

על שם צינה דיזנגוף (1872-1930), רעיית ראש העירייה הראשון של תל-אביב, דיזנגוף*, שהיתה פעילה בחיי החברה בעיר. השם ניתן לכיכר בשנת 1934, בחייו של בעלה ראש העירייה, אבל טקס חנוכת הכיכר נערך ב-1938.

כיכר צינה דיזנגוף

כיכר דיזנגוף קרויה על שם רעיית ראש העירייה הראשון, שנפטרה בשנת 1930.

בתחרות לתכנון הכיכר זכו גב' ג' אוורבוך ו' גריניץ, שקיבלו את המקום השני - מכיוון שהשופטים לא מצאו לנכון להעניק פרס ראשון לשום תכנית. בעיתוני התקופה נכתב: "הצורה המעוגלת של הכיכר מובלטת יפה על ידי הקווים האפקיים המודגשים בחזיות הבניינים. באמצע הכיכר הציעה הזוכה בפרס לסדר גאראג' לטכסי ולאבטומובילים פרטיים. הגאראג' יסודר בתוך האדמה, והגג מורם מעל פני הכיכר כדי מטר אחד. ההרמה הזאת של הגג העגול מדגישה עוד יותר את צורת הכיכר..."

תיאור זה ממצה את המודרניזם התל אביבי. בעיות התנועה היו שוליות, ומשום כך הוחלט בסופו של דבר לא להגביה את הכיכר לצורך חניון. אוורבוך קבעה את האופי האחיד של כל הבתים סביב הכיכר למרות תפקודם השונה, החל בבתי קולנוע וכלה בבתי מגורים, והתכנון המפורט של המבנים הוכן על ידי אדריכלים שונים. בכיכר היתה בריכת מים עגולה ובמרכזה מזרקה. אנשים נהרו אל בתי הקולנוע ובתי הקפה, והכיכר הפכה לסמל תל אביבי.

הכיכר המקורית היתה פאר העיר הלבנה. היא נחנכה בינואר 1938, והיתה הראשונה שתכנונה האדריכלי הותווה בהתאם לתכנית גדס: הגה אותה מתכנן ערים סקוטי בשם זה שהוזמן על ידי העירייה בשנת 1925.

בשל עומס התנועה הזורמת אל הכיכר מכיוונים שונים, הוצע בשנת 1978 להפריד בין כלי רכב והולכי רגל על ידי הגבהת הכיכר. בדברי ההסבר לתכנית פירטו אדריכלי העירייה: "מתחת לפני הכיכר המוגבהת נשמר קשר עין להולכי רגל ולנוסעים ברכב בציר דיזנגוף, ריינס, פינסקר וכמו כן בין הרחבות הגדולות שנוצרו בהיקף הכיכר. השטח המיועד להולכי רגל גדל מ-6000 מ"ר ל-7000 מ"ר". בתחילה הוצב בכיכר החדשה פסל זכוכית של אלן דוד, וב-1986 הוחלף בפסל קינטי הפולט אש ומים של יעקב אגם, שעורר ויכוח נוקב. בימי שישי פועל במקום בזאר של מוצרים עתיקים. הועלתה הצעה להחזיר את הכיכר לקדמותה, אבל הדברים לא יצאו מכלל תכנית.

הכיכר לפני 1978

צירלסון, יהודה לייב, הרב (1859–1941) (11) ד 4
 רב ראשי ליהודי בסרביה וציר לבית הנבחרים ברומניה. תמך בציונות ומאוחר יותר הסתייג ממנה. ממיסדי אגודת ישראל. סייע לפליטים יהודים במלחמת העולם הראשונה ונרתם למאבקם של יהודי רומניה על זכויותיהם. נרצח.

צילי חנינא (18) א 3
 שמו של ספר הלחנים פרי עטו של חנינא קרצ'בסקי (1877–1926), מורה למוסיקה, מלחין ומנצח בגימנסיה הרצליה בתל-אביב, שראה אור שנה לאחר מותו. קרצ'בסקי עלה לארץ-ישראל ב-1908, לימד בבית-ספר לבנות, בסמינר למורות ולגננות על שם לוינסקי ובגימנסיה העברית, שהיתה למרכז פעילותו. הוא הקים תזמורות תלמידים, גם של כלי נשיפה וגם של כלי מיתר, ומקהלה מעורבת. בטקס חנוכת האוניברסיטה העברית ניצח על מקהלה ותזמורת ובה 200 זמרים ונגנים. היה המלחין הראשון שפעל בתל-אביב.

צ'לנוב, יחיאל, ד"ר (1863–1918) (21) א 2
 רופא, ממנהיגי הציונות ברוסיה. נולד באוקראינה ולמד רפואה במוסקבה. בעקבות הפרעות של 1881 הצטרף לחובבי ציון*, היה מראשי ציוני ציון – שהתנגדו לתכנית "מקלט הלילה" באוגנדה, ולימים היה סגן נשיא ההנהלה הציונית. ב-1909 יזם את הקמתה של המושבה מגדל ליד הכנרת. ב-1912 הניח את אבן הפינה לטכניון בחיפה. רכש אדמות בתל-אביב. ב-1917 השתתף במאמץ להשיג את הצהרת בלפור*.

צִלְפָּחַד (19) ד 4
 אב משפחה משבט מנשה שלא היו לו בנים. חמש בנותיו, מַחֲלָה, נְעָה, חַגְלָה, מְלָכָה וְתַרְצָה, פנו למשה ועוררו – לראשונה בתנ"ך – את שאלת הירושה לבת. הן טענו: "אָבִינוּ מֵת בְּמִדְבַּר [...] לֵמָּה יִגְרַע שֵׁם אֲבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן? תִּנֶּה לָנוּ אֶחָזָה בְּתוֹךְ אֶחָי אֲבִינוּ" (במדבר, כז). משה נענה להן, ומאז נקבע כי מי שלא היה לו בן – תימסר הנחלה לבתו או לבנותיו. משמות הרחובות בשכונות שבהן היו צפויים שינויים גדולים בעקבות תכנית בניין ערים.

צמח דוד (20) ב 3
 שם ספרו של דוד בן שלמה גאנז (1541–1613), היסטוריון ואסטרונום יהודי. נולד בגרמניה, למד אצל הרב איסרליש*, התיישב בפראג ולמד אצל המהר"ל* ואחיו. הספר בשני חלקיו עוסק בתולדות העם היהודי והאדם בכלל מאדם הראשון עד 1592; החלק השני, על עמי העולם, מושפע מהיסטוריונים גרמנים. כתב גם ספר באסטרונומיה ובו ניסוח ההשקפה של קופרניקוס. על קברו נחקק "מגן דוד".

צמחי היהודים (11) ד 1

שם ספרו של ד"ר עמנואל לפ (1854–1944), רב וחוקר המקרא והתלמוד. נולד בהונגריה, דור שני לרבנים וחוקרים, הוסמך לרבנות בבית מדרש לרבנים בברלין וקיבל תואר ד"ר מאוניברסיטת לייפציג. מ־1878 כיהן כרב בעיר הולדתו, סגד. ב־1881 נדפס ספרו *שמות צמחים בארמית*; ספרו הגדול, *צמחי היהודים*, נדפס בארבעה כרכים בשנות ה־20 וה־30 למאה ה־20 ועוסק בצומח שבתנ"ך לפי שיטת המיון המקובלת של לינה, וכן בשימוש שהיה לכל צמח בהלכה, באגדה, ברפואה וביצירה האמנותית. כתב מחקרים נוספים, חלק מהם לא נדפסו ואבדו בשואה.

צ'מרינסקי, ברוך (1889–1946) ד 2

שחקן ובמאי, מראשוני תיאטרון הבימה*. נולד באוקראינה, היה מורה להיסטוריה בויניצה והופיע כשחקן חובב. ב־1920 הצטרף להבימה, ביקר בארץ־ישראל ב־1925 ועלה ארצה עם התיאטרון ב־1928. ביים הצגות רבות וכתב לעיתון היומי *דבר* ולכתב העת *כתובים*.

צנובר 2 ב 26

פרי עץ של כמה ממיני האורן, עץ מחטני ירוק עד. הפרי נתון בתוך איצטרובל, ומוגן מאחורי קשקשיו. כשאלה נפתחים באורן ירושלים, הרוח נושאת בכנפיה את הפרי המכונף עד שהזרע נושר מהכנפיים ונזרע. במינים אחרים הצנובר נושר ונובט סמוך לעץ.

צפניה [הנביא, בן גדליה] (המאה ה־7 לפנה"ס) ג 4

מנביאי הכתב. ספרו הוא התשיעי בתרי־עשר, ובפתיחתו מוצג ייחוסו: צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה. ניבא בימי יאשיהו, על יהודה ועל עמים זרים, בעיקר על "יום הדין", שבו יבואו על ענשם בעלי שררה החוטאים בעושק, בחיקוי מנהגי הזרים ואף ברצח. קורא לירושלים "העיר היונה", מבטיח "אחפש את ירושלים בנרות" ודבריו כוללים ביטויים נוספים שהפכו לנכסי צאן ברזל, כמו "האנשים הקופאים על שמריהם".

צפרי 4 א 20

רוח בוקר. משב נעים.

צפת 4 ג 17

עיר עתיקה בגליל העליון, בגובה כ־900 מטר מעל פני הים, הנמנית עם ארבע "ארצות הקודש" – שלוש האחרות הן ירושלים*, חברון* וטבריה* – והיום עיר אמנים ומקובלים. הוקמה בימי בית שני. בימי המשנה* והתלמוד ישבו בה חכמים רבים והדליקו בה משואות להודיע על ראשי חודשים. הצלבנים בנו בה מצודה גדולה במאה ה־12, ולפי

עדותו של בנימין מטודלה* לא היו בה יהודים באותה תקופה; אך הם שבו אליה במאה הבאה, כפי שמספר יהודה אלחרזי*, שביקר בעיר ב-1216. רבים ממגורשי ספרד באו אליה, ובמאה ה-16 היתה למרכז חשוב של חכמי ההלכה* והקבלה. בין היתר ישבו בה או סמוך אליה יוסף קארו*, האר"י*, קורדובירו* וויטאל*. עלו אליה חסידי הבעש"ט* במאה ה-18 ותלמידי הגר"א* במאה ה-19. ברעידת אדמה שפקדה אותה ב-1837 נהרגו תושבים רבים. הערבים בעיר שמו מצור על הרובע היהודי במלחמת העצמאות, אך יחידות הפלמ"ח* שיחררו את העיר.

צקלג (21) ג 1

עיר עתיקה בנגב הצפוני, בנחלת שבט יהודה (יהושע, טו); שרידיה נמצאים בתל ליד קיבוץ להב (שהוקם ב-1952 ונקרא תחילה צקלג). העיר התנ"כית הועברה משבט יהודה לשבט שמעון, והפכה לעיר פלשתית. בה ישב דוד כשברח מפני שאול. חודשה בימי בית שני. ספרו רחב היריעה של ס' יזהר העוסק במלחמת העצמאות נקרא ימי צקלג (1958).

צריפין (22) א 3

עיר מימי בית שני, שהיתה בה קהילה נוצרית בתקופה הביזנטית. במאה ה-8 הקימו הערבים את רמלה, וכאן, 3 ק"מ ממנה - כפר ערבי בשם צרפנד. במאה ה-20 היה המקום לבסיס הצבאי הראשון שהקימו הבריטים בארץ-ישראל, בסיס סְרָפֶנְד לאספקה ואימונים, שנמסר לערבים ונכבש במלחמת העצמאות. צמוד למחנה, המשמש את צה"ל, בית החולים אסף הרופא*.

צרעה (18) ב 3

עיר תנ"כית שבה נולד שמשון ולא הרחק ממנה בקע למענו מעיין עין הקורא*. עם שיבת ציון יושבה העיר מחדש, והמשיכה להתקיים גם אחרי החורבן, עד הכיבוש הערבי. היום - קיבוץ שהקימו יוצאי הפלמ"ח סמוך לבית שמש ב-1948.

כיכר דיזנגוף - 1919

קאפח, יחיא (1850–1932) (22) א 1
 רב בצנעא, תימן, שהתפרנס מעבודתו כצורך. גדול בהלכה, שיצר קשרים עם חכמים ועם חוקרים מחוץ לתימן. התכתב עם הרב קוק*, עם צייטלין* ועם אחרים. ייסד תנועה ברוח ההשכלה* בשם דרדעים – על שם דרדע בתנ"ך – וכתב ספר בגנות הקבלה, *מלחמות השם*; העדיף על פני גישת הקבלה את פשט התורה ואת גישת הרמב"ם* כפי שהתנסחה במורה נבוכים* (וכן את *חובות הלבבות** של רבנו בחיי אבן פקודה והכוזרי* לרבי יהודה הלוי*). ספרו עורר עליו רבנים בתימן, והניב "חרם" של רבני ירושלים.

קארו, יוסף (1488–1575) (15) ד 4
 מחבר *שולחן ערוך**, ומגדולי הפוסקים בהלכה. נולד בספרד, גורש ממנה כילד וחי שנים רבות באיסטנבול (תורכיה של היום), פגש בשלמה מולכו* בסלוניקי (יוון של היום) והושפע מהבשורה שבפיו. עלה לארץ-ישראל ב-1536 והשתקע בצפת. חיבר שלושה ספרי הלכה חשובים, את *בית יוסף**, ובו אוסף כל הדינים והאסמכתאות לדינים אלה וכן פירוש על ארבעה טורים לרבי יעקב בן אשר; את *כסף משנה* ובו ניתוח משנה תורה של הרמב"ם*, חשיפת מקורותיו התלמודיים והשוואה בין דרכו ובין דרכם של פרשנים אחרים; ואת הספר הנפוץ יותר *שולחן ערוך*, שהוא תמצית *בית יוסף*, ובו סיכום ההלכות בצורת דינים ברורים. כן כתב את *מגיד משרים* הנוגע בסודות המרומזים בתורה וספרים רבים נוספים, ונראה כי הושפע מן הקבלה שפרחה בצפת בזמנו.

קבוץ גלויות [דרך] (21) ג 4
 ביטוי מליצי לחזרת עם ישראל לארצו, ארץ-ישראל, מכל תפוצות הגולה. הביטוי מופיע לראשונה בתלמוד: "גדול קבוץ גלויות כיום שנבראו בו שמים וארץ" (פסחים, פ"ד).

קדושי השואה (8) ב 3
 מהרחובות המנציחים את חללי השואה. ניתן לבקשת ארגון אסירי הנאצים לשעבר, אף על פי שבעיר הונצחו יהודים שלחמו, נהרגו ונרצחו בשואה, וכן ארגונים, מוסדות ואף מסורות – בהם הרחובות מורדי הגיטאות; התשעים ושלוש; אניליביץ; צייטלין; דובנוב; קצנלסון; שיפר; ורחובות לזכר קהילות שנכחדו ובהם חכמי לובלין.

קדם (27) ג 1
מלה נרדפת לצד מזרח, כפי שהיא מופיעה מימי התנ"ך, ומשתמע ממנה מקור במקום ובזמן (ימי קדם). הרחוב חוצה את יפו מצפון לדרום ובחלקה המערבי דווקא.

קדמוני, אסא (1942-1999) ג 3
דמות מופתית ואדם ערכי. נולד בתל-אביב, לחם במלחמת ששת הימים*, במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים – שבעקבותיה הוענק לו עיטור הגבורה על הלחימה ב"סרפאום". בעקבות מלחמה זו הקים את תנועת המחאה שגרמה להתפטרותם של מאיר* ודיין* ולשידוד מערכות בפוליטיקה הישראלית.

קדמיאל (20) א 4
מן הלוויים שחזרו מבל – נזכר בספר עזרא. מהרחובות בשכונת התקווה ששמותיהם ניתנו להם במקום האותיות שציינו אותם לפני כן.

קדרון (27) ג 3
נחל אכזב גדול היורד ממזרח לירושלים, דרך מדבר יהודה, אל ים המלח. אפיקו ליד ירושלים, ובקירות התלולים של ערוצו מערות ששימשו מורדים ונזירים וכן מערות קבורה בימי בית שני.

קדש ברנע (6) ב 4
נוה מדבר גדול בחצי האי סיני, סמוך לגבול הבין לאומי בין ישראל ומצרים, מהתחנות האחרונות של בני ישראל ב-40 שנות נדודיהם: מקום פטירתה של מרים אחות משה; בו הכה משה בסלע והוציא ממנו מים; וממנו יצאו המרגלים. נחשב לנקודה הדרומית ביותר שנחלת שבט יהודה, וייתכן שגם בה הקים המלך עוזיהו מגדלים (דברי הימים ב, כו). נקרא גם "קדש" סתם ושמו דבק גם במדבר הסמוך לו (מדבר קדש). על שמו נקרא מבצע קדש*.

קהילות זגלמביה (5) ג 2
מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. זגלמביה היא חבל ארץ מתועש בדרום מערב פולין, ובו מכרות פחם ומפעלי פלדה. הקהילה היהודית במקום, שהתרכזה בעיקר בשתי הערים הגדולות בנדין וסוסנוביץ, מנתה בעבר כ-100,000 נפש. היהדות היתה ברובה מסורתית, ובאותה מידה גם ציונית; רובה נספתה בשואה, בתאי הגזים באושוויץ ובירקנאו, ושארית הפליטה עלתה רובה לישראל. מיהודי זגלמביה היו מפקדים בצה"ל ובמשטרה, סופרים, אנשי אקדמיה וכלכלנים, שרים, חברי כנסת וארבעה חתני פרס ישראל.

קהילת אודסה (5) ד 4

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר נמל רוסית זו לחוף הים השחור ישבה הגדולה בקהילות דרום רוסיה, ובה התפתח מרכז של חיבת ציון ושל הציונות ופעלו בה סופרים ואנשי רוח רבים ובהם ביאליק*, מנדלי מוכר ספרים* ואחד העם*. מנמל אודסה הפליגו לארץ-ישראל רבים מאנשי העליות הראשונות. ליהודי העיר היה חלק חשוב במסחר, בתעשייה וברפואה. ערב מלחמת העולם השנייה והשוואה היו בעיר זו כ־180,000 יהודים, ורובם עזבו אותה לפני הכיבוש הנאצי.

קהילת אוסטרליה (26) ב 3

קהילה חדשה, יחסית, שהחלה להתגבש ב־1831. "הבהלה לזהב" פקדה את אוסטרליה עשר שנים לאחר מכן והגדילה את ההגירה אל הערים הסמוכות למרבצי הזהב. יהודי אוסטרליה לא סבלו מאפליה, והיו פעילים בחיי הציבור – היו מהם קצינים בכירים בצבא ואף שרים בממשלה. הם היו פעילים בהתפתחות הכלכלית של היבשת הדרומית. היהודים מארץ זו תרמו מכספם לשיקום שכונות מצוקה בישראל.

קהילת בודפסט (6) א 4

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בודפסט, בירת הונגריה, היא עיר הולדתו של הרצל*. יהודים ישבו בה לפחות מהמאה ה־12. לפני מלחמת העולם השנייה והשוואה היו בעיר כ־184,000 יהודים. השתלטות גרמניה הנאצית על בירת הונגריה בעלת בריתה ב־1944 סימנה את ראשית חורבנה של הקהילה, מהאחרונות שהובלו להשמדה. הקהילה היהודית בעיר התחדשה, והיום היא מונה 80 אלף נפש.

קהילת ביאליסטוק (6) א 4

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו בצפון-מזרח פולין היה ליהודים מקום חשוב בתעשיית הטקסטיל לפני מלחמת העולם והשוואה. עם כיבוש העיר בידי הנאצים ביוני 1941 נערכו פרעות ביהודים. מ־1942 הובילו הנאצים "משלוחים" למחנות המוות, והחלו התארגנויות לבריחה ולהתגוננות. ואולם המאבק היה חסר תוחלת. רק מעטים מ־45,000 יהודי העיר ניצלו מן השואה.

קהילת ברזיל (18) ב 3

להנצחת יהודיה הנדיבים של ברזיל*, שתרמו מכספם לשיקום שכונות מצוקה בישראל. היהודים הגיעו לארץ ענקית זו מהמאה ה־16: הם היו אנוסים שברחו מפורטוגל. הקהילה בברזיל פרחה תחת השלטון ההולנדי (1637–1654), ועם

הכיבוש הפורטוגלי המחודש חזרו חלק מהיהודים לאירופה או היגרו לאמריקה הצפונית ויצרו את גרעינה של הקהילה היהודית במושבות שהפכו לארצות-הברית. בעקבות מלחמת העולם השנייה והשוואה גברה ההגירה היהודית לארץ זו.

4 א (6) קהילת בריסק

מהרחבות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו בליטא, על מסילת הברזל בין וארשה ומוסקבה, קם מרכז יהודי עוד במאה ה-14. לאחר פרעות ת"ח-ת"ט (1648-1649) הידלדלה הקהילה, אך התחדשה ונעשתה מרכז לתרבות תורנית. לפני מלחמת העולם הראשונה ישבו בעיר כ-60,000 יהודים, שסבלו במהלכה מגירוש ומבוזזים; לפני מלחמת העולם השנייה ישבו בה כ-30,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

3 א (6) קהילת ונציה

מהרחבות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו בצפון איטליה התפתחה קהילה יהודית מאז המאה ה-14. ערב מלחמת העולם השנייה והשוואה היו בה כ-2,000 יהודים, שסבלו מהכיבוש הנאצי וחלקם נשלחו למחנות הריכוז וההשמדה.

4 ב (6) קהילת וארשה

מהרחבות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. לפני מלחמת העולם השנייה ישבו בעיר זו, בירת פולין, יותר מ-350,000 יהודים. במהלך המלחמה היה גטו וארשה למקום שבו רוכזו יהודים מערים וכפרים בפולין עד שמנו כחצי מיליון נפש. באפריל 1943 פרץ מרד בגטו בהנהגת אנילביץ* ואחרים; המורדים עמדו חמישה שבועות מול כוחות עדיפים פי כמה של צבא גרמניה הנאצית, שנאלצו להילחם בקרבות שנערכו מבית לבית ומבונקר לבונקר עד שהגטו נכבש, נשרף ונחרב כליל. רוב יהודי הגטו נרצחו בשואה.

3 ב (6) קהילת ז'יטומיר

מהרחבות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו באוקראינה, מערבית לקייב, התיישבו יהודים רבים במאה ה-18. מ-1804 היה בה מרכז של בתי דפוס עבריים ונדפסו בה ספרי קודש רבים. לפני מלחמת העולם השנייה חיו בה כ-30,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

4 א (6) קהילת טשרנוביץ

מהרחבות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו, בירת בוקובינה (היום ברומניה),

החלו יהודים להתיישב במאה ה־15. ב־1908 נערכה בה ועידה שבה הוכרזה היידיש כלשון לאומית. לפני מלחמת העולם השנייה חיו בה כ־50,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

קהילת יאסי (6) א 4

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו ברומניה, ישבו יהודים מהמאה ה־15. הם ידעו עלילת דם, פרעות וגירוש (ב־1867). ב־1941 רצחו בה הפאשיסטים הרומנים כ־12,000 יהודים.

קהילת לבוב (6) א 4

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו בגליציה (היום באוקראינה), שנקראה גם למברג, ישבו מאות יהודים בלבד באמצע המאה ה־16, אך היה להם חלק ניכר במסחר בין מזרח ומערב. לפני מלחמת העולם השנייה חיו בה יותר מ־100,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

קהילת לודז' (6) ב 4

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר תעשייתית זו בפולין ישבו יהודים מהמאה ה־18 ואילך. בשלהי המאה ה־19 היה ליהודים חלק חשוב בפיתוח תעשיית הטקסטיל בעיר. היה בה מרכז של חיי תרבות עם רשת ישיבות ובתי כנסת. לפני מלחמת העולם השנייה היו בעיר יותר מ־230,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

קהילת מקסיקו (19) ד 4

להנצחת יהודיה הנדבנים של מקסיקו, שתרמו מכספם לשיקום שכונת התקווה. הגירה גדולה של יהודים והתגבשות הקהילה במקסיקו החלו רק בתחילת המאה ה־20. התנועה הציונית מלכדת סביבה את רוב יהודי מקסיקו. החינוך היהודי מפותח ביותר, והמרכז היהודי לספורט עוסק בפעילות תרבותית מגוונת והוא מן המפוארים במוסדות היהודיים ביבשת אמריקה.

קהילת ניו יורק (20) ב 3

להנצחת יהודיה הנדבנים של עיר זו בארצות־הברית, שתרמו מכספם לשיקום שכונת התקווה. ראשוני היהודים הגיעו לניו אמסטרדם – שהפכה לניו יורק – ב־1654. במאות ה־19 וה־20 באו אליה יהודים רבים ממזרח אירופה, וכך הפכה לקהילה היהודית העירונית הגדולה בעולם. בצד מרכזי הארגונים הציוניים הגדולים, ארגון בני ברית ומאבקו בהשמצה אנטי יהודית וארגונים רבים אחרים, מתגוונת הקהילה היהודית בניו יורק בזרמים דתיים שונים.

קהילת סופיה (7) ג 3

בעיר זו, בירת בולגריה, התיישבו יהודים עוד במאה ה־1 לספירה. במאה ה־14 היגרו אליה יהודים מהונגריה, במאה ה־15 – מגרמניה, ובמאה ה־19 – מרוסיה; אבל בין יהודי העיר כמו בין כל יהודי בולגריה היה רוב לדוברי לדינו מן המזרח וממגורשי ספרד. רוב המסחר בעיר היה בידי יהודים. לערי בולגריה הוגלו יהודים מחלקים אחרים בבלקן, ומהם נרצחו רבים; אבל יהודי בולגריה ניצלו מהשמדה, וב־1948 עלו רובם לארץ.

קהילת סלוניקי (6) א 3

בעיר נמל זו בצפון יוון היתה קהילה יהודית עוד מהתקופה ההלניסטית־רומית. מגורשי ספרד והאנוסים שביקשו לחזור ליהדות מצאו כאן נמל מבטחים, ובמאה ה־17 היתה הקהילה היהודית בעיר זו מהגדולות בעולם. לפני מלחמת העולם השנייה חיו בעיר יותר מ־60,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

קהילת עדן (22) א 1

מהרחובות המנציחים קהילות יהודיות תוססות ששוב אינן קיימות. בעיר נמל זו בחצי האי ערב היתה קהילה יהודית בימי הביניים ובימי האימפריה העות'מנית. כשהיתה למושבה בריטית, הגיע מספר היהודים לשיאו; חלק מהם עלו לארץ־ישראל עוד בראשית המאה ה־19 – הרבה לפני שהחלה "העלייה הראשונה". עם קום המדינה הוטסו דרך עדן לישראל רוב יהודי תימן במבצע שכונה כנפי נשרים*.

קהילת פדובה (6) ב 3

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו בצפון איטליה ישבו יהודים מהמאה ה־14. למרות שידעה פרעות וגזרות, היתה העיר למרכז חשוב ללימודי היהדות. ב־1797 הוענק ליהודים שוויון זכויות, אולם מספרם הלך והידלדל. לפני מלחמת העולם השנייה חיו בעיר אלפי יהודים, ורובם נספו בשואה.

קהילת פוזנא (6) ב 3

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו במערב פולין עסקו היהודים בעיקר במסחר. הם ידעו עלילות דם ופרעות מצד הפולנים ומצד הגרמנים. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נרצחו בני הקהילה בידי הגרמנים.

קהילת קובנה (6) ב 3

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. עיר זו בליטא היתה מרכז תרבותי לכל יהודי אותה ארץ, והיו בה ישיבות מפורסמות, בתי ספר

עבריים, עיתונים יומיים עבריים, ספריות ופעילות ציונית. לפני מלחמת העולם השנייה חיו בה כ־40,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

קהילת קייב (6) ב 3

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו, בירת אוקראינה, התיישבו יהודים במאה ה־8. הגבלות שונות וגירושים היו מנת חלקם. בתחילת המאה ה־20 עוררו עלילת הדם נגד מנחם מנדל בייליס, משפטו שנערך בה, סערה בעולם. לא הרחק ממנה נמצא גיא ההריגה באבי יאר שבו נרצחו אלפי יהודים מתושבי העיר בשואה.

קהילת קיינוב (5) ד 3

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו, היום במולדובה, ישבו יהודים רבים והטבח שנערך בהם ב־1903 עורר זעזוע: 47 נרצחו בפרעות ו־92 נפצעו. שנתיים לאחר מכן נרצחו 19 יהודים ו־56 נפצעו. בעקבות מעשי הטבח התארגנו היהודים להגנה עצמית ולעלייה לארץ־ישראל. שיריו של ביאליק*, "בעיר ההריגה" ו"על השחיטה" נכתבו בהשראת הפרעות. ב־1941, עם תחילת הפלישה הנאצית לברית המועצות, רוכזו כ־65,000 יהודים בגטו, ורובם נספו בשואה.

קהילת קליבלנד (4) ב 2

להנצחת יהודיה הנדבנים של עיר זו בארצות־הברית, שתרמו מכספם לשיקום שכונות מצוקה בישראל. יהודים רבים מבואריה הגיעו לעיר זו, הגדולה בערי מדינת אוהיו, ב־1839. קם בה מרכז של התנועה הרפורמית. הפדרציה היהודית בקליבלנד מעורבת בנעשה בישראל ומסייעת למדינה בדרכים שונות.

קהילת קנדה (26) א 4

להנצחת יהודיה הנדבנים של ארץ זו באמריקה, שתרמו מכספם לשיקום שכונת יפו ד בתל־אביב-יפו. היהודים התיישבו בקנדה מאמצע המאה ה־18, וזכו בשוויון זכויות מלא. בעקבות הפרעות ברוסיה ב־1881 הגיע גל מהגרים יהודים גדול, ואחרים באו בעקבותיו. רוב יהודיה של ארץ זו חיים במונטריאול ובטורונטו.

קהילת קראקוב (6) א 4

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר גדולה זו בפולין היתה קהילה יהודית מאז המאה ה־14. בשלהי המאה ה־19 היה כאן מרכז ציוני חשוב. לפני מלחמת העולם השנייה חיו בעיר כ־50,000 יהודים, ורובם נספו בשואה.

קהילת ריגא (6) א 3

מהרחובות המנציחים קהילות שבהן פרחו התרבות היהודית וההשכלה העברית. בעיר זו, בירת לטביה, חיו לפני מלחמת העולם השנייה כ-45,000 יהודים. למרות המגבלות שהוטלו עליהם, פיתחו היהודים בקהילה זו רשת בתי-ספר, עיתונות יהודית ותיאטרון. מעט אחרי פלישת גרמניה הנאצית לברית המועצות, ב-1 ביולי 1941, נכנסו גייסות הפולש ללטביה – ותושביה שיתפו עמם פעולה ברדיפת היהודים: רוב תושבי ריגא נרצחו, חלק ניכר מהם בידי המשטרה הלטבית.

קובנר, אבא (1918–1987) (12) ב 3

משורר, ממפקדי המרד בנאצים בגטו וילנה וממפקדי הפרטיזנים היהודים ביערות. נולד ברוסיה, למד בוילנה והצטרף לתנועת "השומר הצעיר". נשאר בוילנה כשפרצה מלחמת העולם השנייה. פירסם בגטו ומחוצה לו כרוז שהכה גלים ובו הקריאה "אל נלך כצאן לטבח!" אחרי המלחמה היה מראשי ה"בריחה", העלייה הבלתי לגלית שעקפה גם איסור על יציאה באירופה וכמובן איסור של הבריטים על הכניסה לארץ-ישראל, הגיע לארץ אך נתפס וגורש למצרים. משהתאפשר לו לחזור הצטרף לקיבוץ עין החורש והשתתף במלחמת העצמאות כקצין תרבות בחטיבת גבעתי*. נדפסו קבצי שירה רבים שכתב, ובתש"ל-1970 היה חתן פרס ישראל לשירה.

קויפמן, יחזקאל, פרופסור (1889–1963) (22) ב 3

חוקר המקרא והיסטוריון. נולד באוקראינה, למד בישיבה באודסה, במכון בפטרסבורג וקיבל תואר דוקטור באוניברסיטת ברן. עלה לארץ-ישראל ב-1927 ולימד בבית הספר הריאלי בחיפה. מ-1949 היה פרופסור למקרא באוניברסיטה העברית בירושלים. כתב ספרים בתולדות עם ישראל ובחקר התנ"ך, ובהם *גולה ונכר*, וכן שמונה כרכים על *תולדות האמונה הישראלית*, שבהם ביקש להוכיח כי ראשית היהדות כדת וכתרבות בימי בית שני. לשיטתו, לדת היהודית מקום חשוב בתולדות עם ישראל, שכן אחדותו של עם מתבססת על שותפות אתנית ודתית ועל לשון ויצירה תרבותית משותפת. חתן פרס ישראל בגין מחקריו.

קול, משה (1911–1989) (6) א 1

חבר כנסת ושר בממשלת ישראל. נולד בפּוֹלְדוֹס, עלה לארץ-ישראל ב-1932 והיה מעוזריה של הנרייטה סולד* ומנהל המפעל של עליית הנוער* אחרי מותה. ראש המחלקה לעליית הנוער עד 1964. מראשי המפלגה הפרוגרסיבית (לימים המפלגה הליברלית העצמאית), מחותמי מגילת העצמאות וחבר הכנסת השנייה עד השמינית. היה שר התיירות (1966–1977).

קוממיות (7) ד 3
משמותיה של מלחמת העצמאות, במשמע עמידה זקופה. וכן שמה של ספינת מעפילים, "לקוממיות", שבה הגיעו ניצולי שואה לארץ - ושמו של מושב במישור החוף, מערבית לקרית גת, שהוקם ב־1950 על ידי חיילים משוחררים אנשי פלוגה דתית באתר שבו נלחמו במלחמת העצמאות.

קומפרט, לאופולד (1822-1886) א 3 (22)
סופר אוסטרי יהודי. נולד בבוהמיה (היום חלק מצ'כיה), היה מעורב בקהילה היהודית ובקרב היוצרים בווינה ונודע בסיפורים מחיי הכפר במולדתו המתארים בהתלהבות רבה את עבודת האדמה. ביקש לעודד יהודים לעסוק בחקלאות, ונראה כי כתיבתו אכן הרשימה צעירים יהודים במזרח אירופה. מחוגו של שניצלר*.

קוסובסקי, חיים יהושע (1873-1960) ד 3 (11)
רב, חוקר ומחבר קונקורדנציות. נולד בירושלים, למד בישיבת עץ חיים והיה מורה בבית המדרש העברי למורים. פעל להפצת השימוש בדיבור העברי. כתב מאמרים לחבצלת ומאספים שונים. הרצה זמן קצר במכון למדעי היהדות עם פתיחת האוניברסיטה העברית. עוד ב־1914 נדפסה קונקורדנציה למשנה פרי עבודתו; על קונקורדנציה לתלמוד הבבלי עמל שנים רבות, בעזרת בניו, וכן נדפסו קונקורדנציות משלו לספרי יסוד יהודיים אחרים. מספריו: מעייני הישועה (חידושי הלכה), מבשרת ירושלים (תכנית לביאור התלמוד הירושלמי); חתן פרס ביאליק ל־1934 על אוצר לשון תוספתא, ול־1952 על אוצר לשון התלמוד (כרך א), פרס הרב קוק (ת"ש־1940) על קונקורדנציה לתרגום אונקלוס ועוד.

קוץ, אד (נולד ב־1924) א 3 (26)
ראש עיריית ניו יורק בשנים 1978-1989. נולד בברונקס, ניו יורק, למד בסיטי קולג' של ניו יורק בשנים 1941-1943, ואז גויס לצבא ארצות־הברית ולחם במלחמת העולם השנייה. בשובו למד משפטים בניו יורק ועבד כעורך דין מ־1948. מאמצע שנות ה־60 היה חבר מועצת עירו, חבר הקונגרס מטעם מדינת ניו יורק (9 שנים). נבחר לראש העיר ה־105 ב־1977, הצליח לצמצם את חובות העיר ולהחזיר לניו יורק את יציבותה הכלכלית ולאחר מכן החל בפעולות פיתוח מרשימות. כיהן כראש העיר שלוש כהונות רצופות. שם הרחוב ניתן לו בחייו כהוקרה על תמיכתו בישראל.

קוק, אברהם יצחק הכהן, הרב (1865-1935) א 1 (22)
הוגה דעות, מגדולי הרוח והתורה בעם היהודי בדורות האחרונים, הרב הראשי (האשכנזי) הראשון לארץ־ישראל

שמונה בתקופת שלטון המנדט. נולד בלטביה, שימש ברבנות בארץ זו ועלה לארץ-ישראל ב-1904 משהוזמן לשמש כרב של העיר יפו ולשכונות שהוקמו בסמוך, ובכללן אחוזת בית*, וכן של מושבות יהודה. מאחר שיצא לכינוס רבנים באירופה ערב מלחמת העולם הראשונה, חזר לארץ רק ב-1919 ומונה לרבה הראשי של ירושלים. עם הקמת הרבנות הראשית ב-1921 התמנה לרבה הראשי של הקהילה היהודית בארץ. היה מגדולי התורה שראו בציונות ובשיבת ציון "אתחלתא דגאולה" ו"פעמי משיח", ובכך היה קרוב ללבה של הציונות הדתית. למעשה היה נערץ על כל חוגי היישוב היהודי – ולצנינים רק בעיני היהדות החרדית, שסירבה להכיר בסמכותה של הרבנות הראשית. אזרחות כבוד של תל-אביב הוענקה לו ב-1935. רוב כתביו נדפסו במוסד תורני בירושלים הקרוי על שמו; כן נקראים על שמו המושב כפר הר'א"ה (הרא"ה=הרב אברהם הכהן) הסמוך לחדרה, שהוקם ב-1933, ופרס לספרות תורנית מטעם עיריית תל-אביב.

קורדובה (16) ב 2

עיר עתיקה בחבל אנדלוסיה בספרד, על גדות הנהר גוואדלכביר, שבה היתה קהילה יהודית מימי הראשונים של הכיבוש המוסלמי במאה ה-8. בין היהודים המפורסמים שישבו בה היה חסדאי אבן שפרוט. הרמב"ם* נולד בה, היגר עם הוריו למצרים בהיותו בן 13 כשנכבשה בידי המוואחידון, ומ-1964 יש בה אנדרטה צנועה לזכרו. הקהילה היהודית נחרבה בפרעות 1391, עם פתיחת הרדיפות בידי הנוצרים שבהן נרצחו כשליש מ-600,000 יהודי ספרד ושליש המירו את דתם; השליש הנותר גורש כמאה שנים לאחר מכן. בשם זה נקראת גם עיר גדולה בארגנטינה.

קורדובירו, משה (1522–1570) ד 3 (21)

מגדולי המקובלים. נולד ופעל בצפת. ידוע בראשי תיבות שמו, רמ"ק. היה תלמידם של רבי יוסף קארו* ושל רבי שלמה אלקבץ וראש ישיבה. סיכם את ההגות המיסטית היהודית, הקבלה, וספרו אור יקר הוא פירוש על ספר הזוהר. הרושם הכביר שהותירה התורה החדשנית של תלמידו הגדול, האר"י*, האפיל גם עליו.

קורולנקו, ולדימיר (1853–1921) ג 2 (17)

סופר רוסי. נולד בז'יטומיר, למד במכון הטכנולוגי בפטרסבורג, עבר למוסקבה וב-1879 הוגלה לסיביר בחשד כי היה שותף למחתרת מהפכנית. ניצב באומץ בצד היהודים הן בפרעות קישינב ב-1903 והן במשפט עלילת הדם שבמרכזו עמד בייליס ב-1913. הידוע בספריו הוא הנגן העיוור.

קורין, עזרא, ד"ר (1908-1976) [שדרות] (18) ב 2
 רופא שהקדיש את עצמו בהתנדבות לסייע לשיקום ילדים כבדי שמיעה. נולד בעיראק, היה רופא למחלות אף, אוזן, גרון והתמסר לגילוי חרשות בגיל הרך. היה ממארגני העלייה מעיראק ועלה בעצמו ב-1951. לימד באוניברסיטת תל-אביב בתחום הפרעות בתקשורת ופעל לשיקום ילדים ששמיעתם נפגעה. ממייסדי מיח"א (מחנכי ילדים חרשים-אילמים). חתן פרס ישראל לשנת תשל"ו על תרומה מיוחדת לטובת החברה והמדינה יחד עם שמחה הולצברג*.

קורצ'אק, יאנוש (26) ב 3
 שם העט שבו נודע ד"ר הנריק גולדשמידט (1878-1942), רופא, מחנך וסופר. נולד בפולין, למד רפואה והקדיש את חייו לחינוך ילדים יתומים ולכתיבת ספרי ילדים וספרים עיוניים בתחום החינוך. מספריו: *קייטוש הקוסם*, *המלך מתיא הראשון*. רבים מחניכיו עלו לארץ-ישראל, והוא עצמו ביקר בארץ ב-1934 ושוב ב-1936. עבר עם בית היתומים לגטו וארשה, ונרצח בידי הנאצים בטרבלינקה עם חניכיו, לפי המסופר לאחר שדחה הצעה של קצין נאצי להציל את עצמו במלים "לא כולם מנוולים".

קורקדי, נסים, הרב (1872-1938) (25) ד 2
 עם אשתו, רחל, היה ממייסדי תל-אביב ומראשוניה. נולד בתורכיה למשפחת רבנים. עלה לארץ-ישראל עם הוריו ב-1881 וגר איתם בירושלים. למד בישיבה, הוסמך לרבנות ועבר ליפו ב-1889, שימש תחילה כמורה ואחר כך עסק במסחר. נבחר לוועד הקהילה והמשיך בפעילותו הציבורית ביפו גם אחרי שבנה את ביתו בשכונה החדשה, אחוזת בית*, שהיה ממייסדיה ומשלושת הראשונים שבנו בה את ביתם. משפרצה מלחמת העולם הראשונה ניצל את קשריו הטובים לקניית חטיה מהכפרים הערביים ופעל לסייע למגורשים. היה ממייסדי בנק קופת עם, שכונת בית וגן (בת ים) ובתי כנסת שונים. תמך במינויו של הרב מאיר חי עוזיאל לרב הראשי, ושימש יועצו ועוזרו.

קיבוץ גלויות - ראו קבוץ גלויות

קיוסו, אלברט (1898-1963) (26) ב 1
 נשיא ההסתדרות הציונית "מכבי" בבולגריה ומייסד מועדון הספורט מכבי יפו. נולד בסופיה, למד משפטים באוניברסיטה בעיר זו והקדיש הרבה מזמנו וממרצו להסתדרות מכבי. עמד בראש המשלחות למכבייה הראשונה והשנייה. רבים ממשותפי המכבייה מבולגריה נשארו בארץ הודות להשפעתו; בעקבותיהם עלו מאות מבני משפחותיהם. עלה לארץ-ישראל עם בני משפחתו ב-1943. ייסד את אגודת מכבי יפו, ונבחר לנשיא האגודה. היה חבר המועצה העולמית של מכבי וחבר מרכז מכבי בישראל וכן חבר המועצה המייעצת של בנק קופת עלייה בתל-אביב.

קינג ג'ורג' – ראו ג'ורג' החמישי

קיסרי, אורי (1901–1979) (6) א 2
 כיתונאי, סופר ומו"ל, יו"ר אגודת העיתונאים בתל-אביב ודמות ססגונית בחיי התרבות של "העיר העברית הראשונה". נולד ביפו, חי בתל-אביב וכתב עליה מגיל צעיר כעיתונאי במערכות רבות: *דואר היום*, *דבר*, *הארץ*, *ידיעות אחרונות* ומעריב. מספריו: *זיכרונות ליום מחר*. ב-1937 ייסד את השבועון *תשע בערב* – ושינה את שמו ב-1946 ל*העולם הזה*. חתן פרס סוקולוב לעיתונאות; יקיר העיר תל-אביב-יפו לשנת 1976.

קיסריה (20) א 2
 עיר חוף עתיקה בארץ-ישראל. ראשיתה עוד בשחר ימי בית שני, ואז היתה תחנת מסחר צידונית (פניקית) בשם מגדל סטרטון (מגדל שרשן*) לספינות בדרכן למצרים וממנה. אלכסנדר ינאי* סיפח אותה ליהודה, ואת שמה הקיים עד היום נתן לה הורדוס, שבנה בה נמל גדול, על שם הקיסר אוגוסטוס שהמליך אותו על יהודה. נציבי רומי ישבו בה, אך יהודים המשיכו להתגורר בה גם אחרי המרד נגד הרומאים: בין היתר ישב בה רבי יהודה נשיא*. הצלבנים בנו בה נמל, והמוסלמים הרסו את העיר.

קיפניס, לוי (1894–1990) (6) א 1
 משורר וסופר, מחלוצי ספרות הילדים והנוער בעברית. כתב אלפי יצירות, וזאת בתקופה שבה לא היו בנמצא כמעט כלל. נולד באוקראינה, עלה לארץ-ישראל ב-1913 ולמד בבצלאל בירושלים. כבר אז כתב והעשיר את עולמם של הילדים בסיפורי-המקרא, אגדות, משלים, שירים, סיפורים, חידות ומחזות לעונות השנה, לחגים ולכל נושא ראוי. חלק מיצירותיו אייר וכרך בעצמו. בשנת 1924 עבר לתל-אביב ולימד מלאכה בסמינר לוינסקי למורות וגנות. יזם, יסד וניהל את תיאטרון הילדים הראשון בארץ. ערך כתבי עת, אנתולוגיות, מקראות וספרי לימוד. יזם ותרגם להקמת מרכז לספרות ילדים במכללת לוינסקי. בין יצירותיו גם שירים לתל-אביב: שניים מהם הלחין עמנואל עמירן*, "שיר הגמל" ו"זה הים רחב, גדול" – שהיה חלק מהחזיון "מעשה הנמל" שהועלה בתיאטרון לילדים; וכן "מי יבנה" ("מי יבנה בית בתל-אביב...") שהלחין נחום נרדי. יקיר תל-אביב לשנת תשל"ז-1977, חתן פרס טורוב (1956), פרס יציב (1962), פרס למדן (1974), פרס ישראל (1978), ועיטור-אנדרסן לשנת 1988 מטעם המועצה הבינ-לאומית לספרות ילדים ליד אונסקו.

קיציס, יוסף (1888–1970) (10) א 1
 ממנהיגי הפועלים בארץ-ישראל ודמות בולטת בחייה הציבוריים של תל-אביב. נולד ברוסיה, עבד כפועל באמריקה

ועלה ארצה ב־1912. היה פועל במושבות, חבר מזכירות מועצת פועלי תל־אביב ומזכירות המרכז לקואופרציה. כל שנותיו ניכר בדעות והליכות ששימרו את רוח החלוציות, ואכן נודע בכינוי "החלוץ ברובאשקה".

קיש, פרדריק הרמן (1888–1943) (20) א 2
ראש המחלקה המדינית של ההנהלה הציונית בירושלים, 1922–1931. היה קצין קרבי בצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה בדרגת סגן אלוף ושימש כקצין מודיעין בשיחות השלום אחריה. אחר כך נרתם לפעול עם היישוב היהודי בארץ־ישראל, והיה בעל תפקיד המקביל לשר החוץ שאותו קיבל מידי ארלוזורוב*. במלחמת העולם השנייה חזר והתגייס לצבא הבריטי. עלה לדרגת תת אלוף (בריגדיר) ונהרג בתום המערכה על אל עלמיין. על שמו המושב כפר קיש בגליל התחתון, שהוקם ב־1946.

קלוזנר, יוסף גדליה, ד"ר (1874–1958) (7) ג 4
העורך הראשי של האנציקלופדיה העברית עם הקמתה, היסטוריון, חוקר הספרות העברית וממחדשי השפה העברית. נולד בליטא, למד באודסה בבית־ספר עברי ובאוניברסיטת היידלברג שהעניקה לו תואר דוקטור. היה ציר לקונגרס* הציוני הראשון, מעורכי השילוח* והרצה באוניברסיטת אודסה. עלה לארץ־ישראל ב־1919 באנייה רוסלאן*, התיישב בירושלים והיה ממייסדיה של האוניברסיטה העברית ב־1925, פרופסור וראש החוג לספרות עברית; ב־1944 התמנה לראש הקתדרה לתולדות בית שני שאף נקראה על שמו. היה מאוהדי התנועה הרוויזיוניסטית של ז'בוטינסקי* ונטל חלק במאבק על זכות היהודים להתפלל בכותל המערבי בירושלים ב־1929. הספרייה העירונית בירושלים נקראה על שמו. מספריו: היסטוריה של הספרות העברית החדשה ב־6 כרכים; היסטוריה של הבית השני ב־5 כרכים; ישו הנוצרי ב־4 כרכים. אזרחות כבוד של תל־אביב הוענקה לו בשנת 1956. חתן פרס ישראל במדעי היהדות תשי"ח־1958.

קלונימוס בן קלונימוס הנשיא (1286–1330) (16) ב 2
סופר ומתרגם בן זמנו של עמנואל הרומי*. נולד בצרפת, ובבגרותו נדד מעיר לעיר, מארץ לארץ באזור פרובנס וצפון ספרד. כבן 20 יצא ללמוד בברצלונה, חזר לעיר הולדתו ארל ותירגם ספרי רפואה ומתמטיקה מערבית לעברית. כתב ספר בשם *אבן בוחן המתאר את חיי הדת, התרבות והחברה של יהודי פרובנס*. ב־1324 הוזמן לחצרו של מלך נפולי ושימש מתרגם מערבית ללטינית. מאחר שלא היו יהודים בנפולי, ישב רוב הזמן ברומא.

קליי, אברהם (אלפרד) (1875-1943) (15) ד 1
מפעילי הציונות. נולד בגרמניה, למד משפטים והיה פעיל בקהילה היהודית ובתנועה הציונית. אחרי מלחמת העולם הראשונה יזם שיתוף פעולה בין מפלגות ציוניות שפעלו בברלין. היגר להולנד ב־1938, אבל ידם של הנאצים השיגה אותו שם: הוא נשלח למחנה ריכוז ומת בו.

קלישר, צבי (הירש) (1874-1795) (22) א 2
ממבשרי הציונות. נולד בליטא, כיהן כרב בפרוסיה (היום חלק מפולין) אך סירב לקבל שכר; הוא ומשפחתו התפרנסו מחנות שניהלה אשתו. היה מהראשונים שסברו כי הגאולה תתחיל מהתארגנות אנושית, כדוגמת ההתעוררות הלאומית באירופה, הטיף ליישב את ארץ־ישראל ולקיים את "המצוות התלויות בארץ", כולל חידוש חלק מהעלאת הקורבנות. ב־1860 היה ממייסדי אגודה שפעלה להפצת רעיון העלייה והדפיסה את ספרו *דרישת ציון* שעסק בכך. בשלב הראשון, לשיטתו, צריך להקים בארץ חברה מבוססת כלכלית, עם צבא מאומן ובית־ספר חקלאי. בסוף ימיו התגשמה לפחות אחת ממשאלותיו כשהוקם בית־הספר מקוה ישראל*.

קלמן
ד 3 (19)
שם עברי שהופיע בימי הביניים. משמות הרחובות בפרברים שניתנו כשלב ביניים, במקום האות שציינה אותם.

קלמר, משה (1901-1970) (19) ד 1
חבר כנסת. נולד בפולין, עלה לארץ־ישראל ב־1921 ועבד כפועל בניין. היה ממייסדי תנועת הפועל המזרחי, פעל בחיפה ומ־1926 - בתל־אביב. ב־1937 הקים את החברה הקבלנית של התנועה, שנה לאחר מכן - חברה לשיכון בשם "משכנות", וב־1948 - את בנק אדנים למשכנתאות. למד משפטים והוסמך כעורך דין. נבחר לכנסת הראשונה במסגרת החזית הדתית המאוחדת (והתפטר) ולאחר מכן חזר ונבחר שלוש פעמים במסגרת המפד"ל.

קלצקין, יעקב (1882-1948) (7) ד 4
הוגה דעות, סופר ומתרגם. נולד ברוסיה, למד בגרמניה ותואר דוקטור הוענק לו באוניברסיטת ברן. ערך כתבי עת ציוניים, היה מנהל הקרן הקיימת בקלן וייסד הוצאות לאור. ב־1924 יזם יחד עם גולדמן* את האנציקלופדיה *יודאיקה* והיה עורכה הראשי. שלל בחריפות את הגולה וניבא כי ארץ־ישראל תתקיים ואילו הגולה - דינה לכליה. כתב ביוגרפיה על שפינוזה* ותירגם את ספרו *תורת המידות*; כתב ספר על הגותו של הרמן כהן* ותירגם את הפרגמנטים של הפילוסופים היוונים שלפני סוקרטס (*משנת ראשונים*). עם עליית הנאצים לשלטון ברח לארצות־הברית ואחר כך ישב בשווייץ.

ק"ם (5) ד 3
 בגימטריה - 140: על שם 140 מתנדבים ארצישראלים לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, כולם חיילי פלוגת התובלה העברית 462 שהיתה חלק ממערך ההגנה הבריטי באל עלמיין במלחמת העולם השנייה, שטבעו בים. אנייתם "ארינפורה" הפליגה בראש שיירת אניות ב־1 במאי 1943 מנמל אלכסנדריה, דרך מלטה לעבר סיציליה. מטוסי חיל האוויר הגרמני הפציצו את השיירה, והאנייה שבראש טבעה. הרחוב נקרא תחילה "ק"ם ממצולות" ואף היה אמור להיקרא קל"ח - מפני שסברו כי מספר הנספים 138. בבית העלמין בהר הרצל הוקמה לזכרם אנדרטה בצורת אנייה, ולידה בריכה שבקרקעיתה חקוקים שמות הנספים.

קמה (19) ד 4
 שם כולל לתבואה ממיני הדגן כמו החיטה* והשעורה*, ומשמש בעיקר לתבואה לפני הקציר; השועלים ששילח שמשון בשדות פלשתים הבעירו "מגדיש ועד קמה ועד כרם זית" (שופטים, טו). בסמוך רחובות דגן, שיבולים וגדיש.

קמואל (20) א 3
 נשיא שבט אפרים בשלב האחרון לפני כיבוש הארץ: "ולמטה בני אפרים נשיא קמואל בן שפטן" (במדבר, לד). בסמוך רחובות נוספים בעלי שמות תנ"כיים, ובהם קדמיאל, פנואל ולפידות.

קמינסקה, אסתר רחל (1870-1925) (24) ב 2
 שחקנית יהודייה, "אם התיאטרון בידיש". נולדה בפולין, שיחקה בתיאטרון היידי בווארשה של בעלה - המחזאי והשחקן א"י קמינסקי (שיסד תיאטרון נודד עוד כשאשתו לעתיד היתה בת 7!) - במחזות מגוונים. ב־1909 הופיעה עם התיאטרון בארצות־הברית, וב־1913 - בלונדון ובפריס. (בתה, אידה, שיחקה אף היא בתיאטרון, נמלטה מהנאצים עם משפחתה לשטח שנכבש בידי ברית־המועצות ואחרי מלחמת העולם השנייה הקימה תיאטרון משלה והופיעה גם בקולנוע.)

קנטור, יהודה ליב, ד"ר (1849-1915) (20) א 4
 מייסד העיתון היומי העברי הראשון, היום, ב־1886. נולד בליטא, נמשך לחוגי ההשכלה* ולמד רפואה בברלין - אך לא עבד כרופא. היה מעורכי השבועון היהודי הרוסי (ברוסית) וכתב בעיתונים עבריים ואחרים. כתב את רוב המאמרים הראשיים בעיתון היום החדשני שבעריכתו השתתפו גם פרישמן* וקצנלסון (בוקי בן יוגלי*). הצלחתו הביאה להפיכת המליץ והצפירה ליומונים, אבל התחרות והביקורת שמתח על חיבת ציון הביאו לסגירת היום ב־1888.

קפלן, אליעזר (1891–1952) (15) ד 4

שר האוצר הראשון של ישראל. נולד בבֶּלְרוֹס, למד הנדסה והיה ממייסדי צעירי ציון ברוסיה. עלה לארץ-ישראל ב־1923 והיה מראשי ההסתדרות וממקימי מפא"י, חבר מועצת עיריית תל-אביב ב־1925–1933 וראש מחלקת הכספים של הסוכנות עד 1948. היה מעורב בכל גיוס כספים: כופר היישוב, המלווה הלאומי ועוד. היה מחותמי מגילת העצמאות, נבחר לכנסת, כיהן כשר האוצר ויזם את שיטת הפיקוח על מטבע חוץ. ב־1952 התמנה לסגן ראש הממשלה, ואת מקומו כשר האוצר תפס אשכול*.

קפלנסקי, שלמה (1884–1950) (24) ב 1

מורה בגימנסיה הרצליה בתל-אביב ומנהל הטכניון בחיפה. נולד בבֶּלְרוֹס, למד הנדסה והיה ממנהיגי מפלגת פועלי ציון (וב־1944 עבר למפ"ם). עלה לארץ ב־1912, היה ממייסדי מרחביה ומיזמי הקמת קפא"י (קופת פועלי ארץ-ישראל). לימד מתמטיקה בגימנסיה, וכתב חוברת על *כוח הקליטה של ארץ-ישראל* כדי להפריך את הדעה שהעלייה תדלדל את משאבי הארץ. התמנה למזכיר קרן קיימת לישראל* בהולנד ב־1913–1919, והיה מנהל מחלקת ההתיישבות בהנהלה הציונית בירושלים ב־1927–1929. מ־1931 היה מנהל הטכניון.

קפקא, פרנץ (1883–1924) (5) ד 1

סופר יהודי אקזיסטנציאליסטי וממבשרי הפוסט מודרניזם. נולד בפראג למשפחת סוחרים וחי בה כמעט כל ימיו. למד משפטים והוסמך כעורך דין ב־1906, עבד במשרד עורכי דין, בחברת ביטוח וכפקיד במוסד לביטוח עובדים מפני תאונות. כתב יצירות קצרות וארוכות שכולן מצטיינות במה שנקרא "אווירה קפקאית", על שמו, והן מתבוננות באדם המודע לשחיקתו בין אבני הריחיים של הגורל שהוא חסר אוניס בפניו. ידועים ספריו *המשפט*, *הטידה* ו*אמריקה* והסיפור הקצר "הגלגול". במותו ציווה לשרוף את כתביו, שרובם לא פורסמו בחייו; ידו ומי שהוטל עליו להוציא לפועל את צוואתו, מקס ברוד*, לא מילא אחר הבקשה – ובכך זיכה את העולם באחת ההשפעות העמוקות ביותר שידעה הספרות המודרנית.

קפריסין (7) ג 3

אי מהגדולים בים התיכון, הסמוך ביותר לארץ-ישראל, מאלה שבהם התפתחה התרבות היוונית הקדומה; קרוב יותר לימינו – ארץ גירוש שאליה שלחו הבריטים חלק מהמעפילים. בסמוך רחובות המזכירים תרבויות אחרות שפרחו במזרח התיכון, כמו אוגרית, אופיר ומגדל שרשן. משמות הרחובות שהציעו ארכיאולוגים שטיפלו בחפירות תל קסילה (יישוב קדום מצפון לירקון, היום בשטחו של מוזיאון ארץ-ישראל על שם רחבעם זאבי).

קצנלסון, יצחק (1886–1944) (16) א 3
 משורר, סופר ומחזאי שכתב בעברית וביידיש, ונרצח בידו הנאצים. נולד בבֶּלְרוֹס, ובהיותו בן 8 עבר עם משפחתו לפולין. מגיל 12 עבד כדי לעזור בפרנסת המשפחה. יצירותיו הראשונות נדפסו בכתבי העת עולם קטן (לילדים), הצופה, הדור, מאספי הזמן והשילוח. כתב שירים, מחזות ועוד; ערך מקראות לילדים ועיבד שירי ילדים רבים. לימד בגן ילדים, ניהל בית ספר תיכון עברי וביקר בארץ-ישראל פעמיים: ב־1925 וב־1934. משיריו שהולחנו: "מה יפים הלילות בכנען" ו"חמש שנים על מיכאל". ב־1942 נשלחו אשתו ושניים מבניו למחנה השמדה. לחם במרד גטו וארשה ב־1943, ואחרי דיכוי המרד הובל עם בנו למחנה ויטאל, שבו כתב את הנודעת ביצירותיו, פואמה ביידיש שתורגמה לעברית בשם "השיר על העם היהודי שנהרג", ובה גם השורות האלה: "כולנו פה נרצחנו על פני האדמה, השמידו את כולנו עד כלות [...] השמש בעלותה בבוקר מעל לעיירה בליטא ופולין / לא עוד תמצא בשעת השחרית / יהודי זורח בחלון, זקן מגיד שם פרק תהלים..." (תירגם מ"ז ולפובסקי). הוא נרצח במחנה ההשמדה אושוויץ. בית לוחמי הגטאות בקיבוץ לוחמי הגטאות נקרא על שמו.

קק"ל – ראו קרן קיימת לישראל

קרוא, ברוך (1889–1972) (26) ב 4
 סופר, מתרגם ומילונאי. נולד באוקראינה, ולמד בישיבה. מ־1911 כתב להשילוח. עבר לווארשה ב־1913 ולברלין ב־1927: כאן סייע בכתיבת מילון, ועבד במערכת של אנציקלופדיה יודאיקה שערך קלצקי*. עלה לארץ-ישראל ב־1932. תחילה היה חבר מערכת הארץ, ואחר כך בהבוקר. כתב מילונים שונים, אנציקלופדיה לספרות עברית וכללית ותירגם ממיטב הספרות העולמית.

קרויס (קראוס), שמואל, ד"ר (1866–1948) (11) ד 1
 היסטוריון, חוקר התלמוד, בלשן וממתרגמי התנ"ך להונגרית. נולד בהונגריה, הוסמך לרבנות ולימד בבית מדרש לרבנים בבודפשט; מ־1906 לימד בסמינר לרבנים בווינה. היה חוקר פורה, ופירסם יותר מאלף מאמרים וספרים בנושאים מדעיים בתחומים שונים, בעיקר בהיסטוריה: ספרו החשוב ביותר על חיי החברה והכלכלה בימי הבית השני וסמוך לאחר חורבנו, קדמוניות התלמוד; כתב מחקר על יהודי ביזנץ, ספר מקיף על רציפות ההתיישבות היהודית בארץ – ארבעת אלפים שנותיה של ארץ-ישראל היהודית, ועוד. בפילולוגיה כתב על המלים מיוונית ומלטינית שבהן נעשה שימוש בספרות חז"ל, ועוד. בליל הבדולח (נובמבר 1938) שרפו הנאצים את ספרייתו בווינה. את עשר שנותיו האחרונות עשה באנגליה.

קריגר, משה, ד"ר (1885-1975) (5) ד 1
 מחלוצי הרפואה בארץ-ישראל. נולד בליטא, למד באוניברסיטאות ברלין, פריס ועוד והיה פעיל באגודות סטודנטים ציוניות. עלה לארץ-ישראל ב-1912 והתנדב לצבא התורכי במלחמת הבלקן. לאחר תום מלחמה זו שימש כרופא במושבות זכרון יעקב וחדרה, וגויס שוב לצבא תורכיה במלחמת העולם הראשונה אך נחלץ לטפל בחולי הטיפוס מבין אנשי תל-אביב שנאלצו לעזוב אותה. זמן קצר ניהל מרפאות בירושלים, ובשנים 1920-1926 ניהל את בית החולים "הדסה" בצפת. לאחר מכן השתקע בתל-אביב כרופא פרטי - בין היתר טיפל בביאליק*, רחל*, רובינא*, א"צ גרינברג*, אנדה פינקרפלד, החזון איש, גנסין* וב"ש שטרית*; והיה פעיל בענייני ציבור - יו"ר הוועד המרכזי של ההסתדרות הרפואית בארץ-ישראל, יו"ר חוג ידידי הבימה*.

קרייתי (19) ד 3
 חטיבה בצה"ל, אחת משש החטיבות הלוחמות שהוקמו בתחילת מלחמת העצמאות - פעלה במרחב תל-אביב ובמרכז הארץ; שמה נגזר מהמלה קריה, והיא הוקמה מפיצול חטיבת גבעתי*. מפקדה היה מיכאל בן גל*. כוחותיה השתתפו במבצע "נחשון*", נטלו חלק במבצע "חמץ" לכיתור יפו ושחרורה, ומהעמדות שתפסה משכה אליה את האש מסלמה ושכונות שונות ביפו ואיפשרה לכוחות אחרים לתקוף את הערבים מעורפם. כבשה עם חטיבה נוספת, אלכסנדרוני, את סלמה; והשלימה את כיבוש יפו. השתתפה גם במבצע "דני" לכיבוש רמלה ולוד, ובקרבות לטרון. השתתפה גם במבצע קדש* ובמלחמת ששת הימים. כשהוצע השם לרחוב, התעורר ויכוח אם אין זה "סוד צבאי": בימי המלחמה נודעה החטיבה רק במספרה, חטיבה 4.

קרית ספר (16) א 1
 עיר קדומה ביהודה, דרומית לחברון. בימי בית ראשון נקראה דביר. (עיר חרדית בשם זה הוקמה ב-1994 סמוך למודיעין ובה ישיבות ומוסדות חינוך אחרים לכל החוגים והזרמים.)

קרית שאול (6) ב 1
 שמו של הרחוב המוליך לבית עלמין. בשם זה היה תחילה שמה של שכונה שהוקמה ב-1924 על אדמה שרכש חיים גרשון, שהיה גם ממייסדיה; השכונה נקראה על שם אביו, הרב שאול גרשון (1854-1926) מבולגריה.

קרליבך, עזריאל, ד"ר (1908-1956) (21) ג 1
 סופר ועיתונאי, עורכם הראשי של שני עיתוני הערב בישראל, עיתונאי ופובליציסט כריזמטי. נולד בגרמניה כבן

למשפחת רבנים, ולמד בישיבות בליטא ובירושלים. חזר לגרמניה, ומ-1929 היה כתב של עיתונים יהודיים שונים, ערך שבועון יהודי וכתב רשמים מנסיעותיו באסיה ובאפריקה. עלה לארץ-ישראל ב-1937, והתמנה לעורך עיתון הערב *ידיעות אחרונות* מראשיתו. ב-1948 פרש מהעיתון עם חבורת עיתונאים והקים עיתון ערב מתחרה, *מעריב*. התפרסם במאמרים דרמטיים, מסעירים, ולא פחות מכך בפיליטונים עוקצניים שעליהם חתם בשם העט רבי איפכא מסתברא. ספרו *הודו ראה אור* בשנת מותו מהתקף לב.

קרמניצקי, יוהן-יונה (1850–1936) (15) ג 4
 תעשיין, מראשי הקרן הקיימת לישראל*, מתומכי הרצל* ומהאופוטרופסים על עזבונו. נולד ברוסיה, למד הנדסת מכונות וחשמל. התיישב בווינה ב-1878 והותיר את רישומו בתחום עיסוקו, הנדסת החשמל. בנה את בית החרושת הראשון באוסטריה לייצור נורות חשמל. נבחר להנהלה הציונית בקונגרס הראשון בבאזל ב-1897, והיה חבר הוועד הקונגרס המצומצם עד לקונגרס השביעי. היה המנהל הראשון של הקק"ל. כדי לאסוף כספים לפעולות הקרן, הגה את רעיונות בולי הקק"ל, "הקופסה הכחולה" להתרמה ו"ספר הזהב" שבו רשמו התורמים את שמות האישים והגופים שביקשו לכבד. ייסד מפעלי תעשייה וחקלאות בארץ-ישראל. אזרח כבוד של תל-אביב (1934).

קרן היסוד [שדרות] (12) א 2
 אמצעי התרמה למימון העלייה לארץ-ישראל וההתיישבות בה. בעקבות הצהרת בלפור* הוקמו במסגרת ההסתדרות הציונית "קרן הכנה" ו"קרן גאולה", שאוחדו ב-1920 בקרן היסוד; זו נועדה להשיג תרומות למימון העלייה וההתיישבות – אך לא רכישת קרקעות, שהיתה בסמכותה של הקרן הקיימת לישראל*. בין מקימי הקרן היו וייצמן*, סוקולוב*, ז'בוטינסקי*, זלטופולסקי* ויצחק נדיף*. עם הקמת הסוכנות ב-1929 היתה קרן היסוד למכשיר הכספי ששימש אותה. ב-1939 התאחדה הקרן בארצות-הברית עם הג'וינט ונוצרה המגבית היהודית המאוחדת; וב-1956 קיבלה הכנסת חוק שלפיו פועלת הקרן כמגבית המאוחדת לישראל.

קרן קיימת לישראל (קק"ל) [שדרות] (8) א 3
 הגוף שעליו הטילה ההסתדרות הציונית לרכוש את קרקעות ארץ-ישראל ולפתח אותן. את רעיון הקמתה העלה הרמן שפירא* עוד בקונגרס הציוני הראשון ב-1897, ובקונגרס החמישי, ב-1901 הוחלט על כך. את איסוף הכספים עד 1907 ניהל קרמניצקי* ממשרדי הקק"ל בווינה. ב-1905 נרכשו בכספי התרומות האדמות של כפר חיטים (בגליל התחתון), בן שמן* וחולדה*. מ-1907 פעלה הקרן מקלן,

ובראשה עמד בודנהיימר*: הקק"ל סייעה לאחוזת בית* בבניית בתיה הראשונים של תל-אביב. בשנים הבאות נטעה הקק"ל חורשות ויערות, ובעיקר גאלה אדמות - 80,000 דונם בעמק זרעאל ב-1921, ובשנים הבאות בעמק זבולון סמוך לחיפה, בעמק חפר בשרון, בעמק בית שאן, בעמק החולה ובגליל. לאחר הקמת המדינה היו הייעור והכשרת הקרקע משימותיה העיקריות של הקק"ל, אך היא סייעה גם בהקמת מושבי עולים, סיפקה עבודה לעלייה ההמונית של ראשית ימי המדינה והקימה פארקים בשמורות הטבע והגנים הלאומיים. הקרקעות שרכשה הקק"ל הועברו על פי חוק למנהל מקרקעי ישראל. בתל-אביב נקראה על שמה שדרה רחבה שבה התגורר בן גוריון* ולאחר מותו הוסב שמה לכבודו; רחוב הקק"ל נדד צפונה, ונקבע בעורק התחבורה המחבר את השכונות הצפוניות של תל-אביב עם כביש החוף.

קרני, יהודה (1884-1949) (12) א 2
משורר עברי תושב תל-אביב. נולד בפולין, עלה לארץ-ישראל ב-1921 והשתקע בתל-אביב. על ספרו שירי ירושלים קיבל את פרס ביאליק ב-1954. כמה משיריו הולחנו, ובהם "שיר לתל-אביב" שהלחין לאו ליוב, "זמר לפורים" ("חור, כרפס ותכלת/ לבשי נא, תל-אביב") ו"צהלי" שהלחין פרלמוטר ("צהלי מלב שמח/ תל-אביב על כל עמה"). שנים רבות היה חבר מערכת הארץ. היה פעיל בחיים הציבוריים כמו הוועדות העירוניות לשמירת צביונה העברי של העיר, ולחגיגות הציבוריות.

קרפל, (פתחיה) ליפא, ד"ר (1830-1915) (5) ד 3
רופא, סופר וחוקר התלמוד. נולד בגליציה, פולין, והיה מראשוני חובבי ציון* ברומניה ומראשוני התנועה הציונית בארץ זו. כזקן צירי הקונגרס הציוני הראשון היה נשיא-כבוד של הקונגרס והתכבד בפתיחתו. פעל למען ההתיישבות בארץ-ישראל מאז 1870. פירסם מחקרים וספרים אחרים בעברית, יידיש, גרמנית, צרפתית ורומנית.

קרשקש, חסדאי (1340-1412) (20) ב 4
פילוסוף ומראשי יהדות ספרד. ב-1383 היה חבר במשלחת של יהודי קטלוניה שהתייצבה לפני מלך ארגון. ב-1387 הוכתר המלך חואן, וקרשקש היה ממקורביו, ישב בסרגוסה ושימש כרב ומנהיג הקהילה. בנו היחיד נהרג על קידוש השם בפרעות קנ"א-1391 שפגעו בכל הקהילות בספרד ושהבן החלו מאה שנים של רדיפות: במהלכן נהרגו כשליש מ-600,000 יהודי ספרד, שלישי המירו את דתם ושליש גורשו ב-1492. ספרו לאור ה' גורס כי האמונה אינה עיקר ולכן גם אינה מצווה, ועם זאת הכול סובב עליה. אפשר להגיע אליה

בדרך השכל והעיון הפילוסופי, אבל ללא הפיסיקה של אריסטו - כפי שעשה הרמב"ם*. קרשקש נחשב לראשון המערערים על אריסטו, הציע הגדרות משלו לזמן ולחלל וקבע ששניהם אינן-סופיים: בחלל האינ-סופי יש עולמות רבים (!) והדבר אינו שולל את רעיון הבריאה - שלא היתה מאורע היסטורי, בזמן מסוים, אלא היא מתקיימת ללא הרף.

קשאני, אליעזר (1923-1947) (7) ד 2

מעולי הגרדום*, הרוגי מלכות* של העת החדשה. נולד בפתח תקוה, ונעצר בתקופת ה"סזון" בחשד שווא כי הוא משתייך למחתרת; רק משהוגלה מהארץ בין גולי אריתריאה* הצטרף לאצ"ל. שוחרר מהמעצר בפברואר 1945, יצא לפעולת גמול על הלקאת צעירים יהודים שהדביקו כרוזים בגנות הבריטים, ונתפס. כפר בזכות בית המשפט הבריטי, נידון למוות עם אלקחי* ודרזנר*, שנעצרו עמו, וסירב לבקש חנינה. הועלה לגרדום עם חבריו ועם גרונר*. הובא לקבורה בצפת.

איצטדיון המכביה ובנייני יריד המזרח - 1934

ר

ראב"ד (20) ב 3

ראשי תיבות שמו של רבי אברהם בן דוד (המאה ה-12), מפוסקי ההלכה הגדולים. נולד בנרבון וחי בפרובנס בדרום צרפת. היה רב בפושקירה והקים בה ישיבה. התפרסם בעיקר בהשגותיו על ספר ההלכות של רבי יצחק אלפסי*, על ספר המאור של רבי זרחיה הלוי ועל משנה תורה של הרמב"ם*. היה לו כסף רב, וכדי לקחת אותו ממנו הטילו מושל העיר פושקירה לכלא; אבל רוז'ר מקרקסון, האדון הפיאודלי, ציווה לשחררו והרב עבר לזמן מה לקרקסון. לפניו היו ראב"ד ראשי תיבות שמם של חכמים אחרים, ובהם רבי אברהם בן דוד הלוי, אבן דאוד (המאה ה-12), שחיבר ספרי היסטוריה לניגוח הקראים והנוצרים ומת על קידוש השם בטולדו.

ראב"ד [סמטה] ג 3

ראה לעיל.

ראם (קרי: רום) ד 4

משפחה מחלוצי הדפוס העברי ברוסיה. ברוך ראם הקים את בית הדפוס ב־1789 בגרודנו והעבירו לוילנא (ליטא) ב־1799. משמת, ניהלה אותו אלמנתו, ובניו הדפיסו בו את התנ"ך ב־1830 ואת התלמוד ב־1835; גם אחרי מות ראובן רום ובנו דוד, שניהלו את הדפוס ב־1841–1862, ניהלה אותו אלמנה – דבורה, אלמנתו של דוד (ושני גיסיה), עד שנפטרה ב־1903, ואז התפרסם המפעל בשם בית הדפוס של האלמנה והאחים ראם. משהודפס התלמוד הבבלי בשנים אלה, עם יותר ממאה מפרשים, היתה זו מהדורה מבוקשת ביותר. בשנים הבאות לא היו בני המשפחה מעורבים בעסק, ושלטונות ברית-המועצות החרימו אותו ב־1940. בימי מרד הגטו התיכו את העופרת שבה השתמשו בבית הדפוס כדי להתקין ממנה קליעים: "לוחות להתיך – כדורים לעם [...] הומסו מחשבות, גזו אות אחר אות [...] בעופרת עדיין קולן לא נדם", כתב המשורר אברהם סוצקובר (נולד ב־1913), שהפך לפרטיזן אחרי חיסול גטו וילנא ושרד את השואה, בשירו "לוחות העופרת מבית הדפוס ראם".

ראסין, ז'אן בטיסט (1639–1699) ב 1

מחזאי צרפתי. שאב את נושאי מחזותיו מהמיתולוגיה היוונית – פדרה, איפיגניה, אנדרומכי; או מהתנ"ך והברית החדשה: עתליה, אסתר, ברניקה.

ראש פינה (20) **ב 2**
 המושבה הראשונה בגליל העליון, ליד צפת. היום – יישוב כפרי. ייתכן שראשית ההתיישבות היהודית במקום ב-1875: רבי אלעזר רוקח מצפת וכמה מתלמידיו רכשו אדמות מן הכפר ג'עוני והקימו יישוב בשם גיא אוני. התושבים נטשו וחזרו לצפת, וב-1882 רכשו את השטח חלוצים מרומניה ומרוסיה שהקימו את ראש פינה בסיועו של הברון רוטשילד*. השם נגזר מביטוי תנ"כי: "אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה" (תהלים, קיח).

ראשון לציון (20) **ב 3**
 מהמושבות הראשונות, הוקמה לא הרחק מיפו והפכה לאחת הערים הגדולות בישראל הנמצאת מדרום מזרח לתל-אביב. ב-1882 הקימו את המושבה עשרה מייסדים שהתארגנו ביפו. שמה נגזר מביטוי תנ"כי: "ראשון לציון הנה הנם" (ישעיהו, מז). בעזרתו של הברון רוטשילד* התבססה המושבה על גידול כרמים ועל יקב. היו בה חיי תרבות תוססים גם בשנותיה כמושבה: שם הותאמה מנגינה להימנון התקוה*, שם הונף לראשונה הדגל הציוני הכחול-לבן, ושם הוקמו בית העם הראשון והתזמורת העברית הראשונה. ב-1950 קיבלה המושבה מעמד של עיר, ומאז צמחה בשטח ומספר תושביה יותר מ-200,000 נפש.

ראשונים (22) **א 2**
 שם סמלי: רחוב שנועד להנציח את ראשוני בונייה של תל-אביב. מקובל למנות 66 ראשונים, אבל יש המונים 70 יחידים ומשפחות שהיו באגודה אחוזת בית* והיו זכאים לבנות את ביתם בשכונה החדשה – ולכן נמנים עם ראשוני תל-אביב; ויש הממעיטים את מנינם ל-58 מפני שלא כולם בנו בתים על החלקות שלהם; אחדים מכרו את נחלתם לאחרים. תחילה נקרא בשם זה גן סמוך לבתי אחוזת בית וששת הרחובות הראשונים של תל-אביב, ולאחר מכן הועבר לרחוב באזור נוה צדק*.

ראשית חכמה (21) **ג 3**
 שמו של ספר מוסר מאת רבי אליהו די וידאש (1550–1588), מתלמידיו של קורדובירו* שהיה לאחד מחכמי צפת ומקובליה. שם הספר נגזר מביטוי תנ"כי, "ראשית חכמה יראת ה'" (תהלים, קיא) ובו חמש מידות שראוי לטפח: יראה, אהבת ה', תשובה, היטהרות וענווה. בסופו מצטט המחבר מספר מדרשי אגדה שמגמתו מוסרית, *מנורת המאור**.

ראשית חכמה [סמטה]
 ראו לעיל.

רב אשי (המאה ה-5) (8) **א 3**
 מן האמוראים, ראש ישיבת סורא כ-60 שנה, שיחד עם

תלמידו רבינא* (בסמוך) ערך את התלמוד הבבלי. נפטר כנראה בשנת 472 לספירה.

רב האי גאון (939-1038) (26) ב 1
 ממנהיגי יהדות בבל, והאחרון שנשא את השם גאון. היה בן למשפחת ראשי גולה - אביו היה רב שרירא* גאון - ועמד כ־40 שנה בראש ישיבת פומבדיתא. פעל יחד עם אביו והותיר אחריו קביעות רבות בענייני הלכה.

רב החובל (27) ג 2
 הקברניט, מפקדו של כלי שיט. בסמוך רחובות נוספים מתחום זה, וכולם בקרבת נמל יפו.

רב צעיר (12) א 4
 כינויו הספרותי של ד"ר חיים טשרנוביץ (1870-1949), רב וחוקר התלמוד והספרות הרבנית. נולד בפּוֹלֶרֶס, הוסמך לרבנות בידי יצחק אלחנן* ספקטור מקובנה ומ־1897 היה רב באודסה וייסד בה ישיבה מודרנית שהפכה כעבור שנתיים לבית מדרש לרבנים בניהולו. ב־1911 יצא להשתלם באוניברסיטאות של מערב אירופה, ואילו בני משפחתו עלו לארץ־ישראל. ב־1914 הוענק לו תואר דוקטור באוניברסיטת וירצבורג. ב־1923 היגר לאמריקה והיה פרופסור לתלמוד במכון למדעי היהדות בניו יורק. ב־1940 ייסד ירחון בשם *ביצרון* וערך אותו. שני ספריו העיקריים נכתבו באמריקה: *תולדות ההלכה ותולדות הפוסקים*. בת אחיו היא הסופרת ימימה טשרנוביץ־אבידר.

רבדים (5) ג 2
 מיישובי גוש עציון שנפלו ביום הקמת המדינה, הא באייר*, ותושביהם הלכו בשבי הלגיון הירדני. היום - קיבוץ בשפלה, דרומית־מזרחית לגדרה. הוקם עוד באותה שנה, 1948, משחזרו אנשי היישוב הראשון מהשבי והקימו קיבוץ שינציח בשמו את היישוב שנפל.

רבי אדא (המאה ה־3) (22) ב 4
 מהאמוראים* שפעלו בבבל. היה תלמידו של רב ולימד תורה בפומבדיתא*. נחשב לבעל נס. בתלמוד הבבלי* מובאת בשמו ההשוואה בין מי שעבר עבירה והכיר בכך אבל לא חזר בו - למי שתפס שֶׁרֶץ בידו, ואינו מניחו: הרי כל הטבילות לא יועילו לטהר אותו (תענית, טז). מכאן מקור הביטוי "טובל וְשֶׁרֶץ בידו".

רבי אחא (המאה ה־4) (22) ב 4
 מהאמוראים* שפעלו בארץ־ישראל. נולד בלוד, היה תלמידו של רבי יוסי בר חנינא ונמנה עם חכמי יפו הנזכרים במשנה.

מרבנים לצטט מדבריו בתלמוד הירושלמי. גם רבי אחא בר חנינא היה מאמוראי ארץ-ישראל, עוד במאה ה-3, אבל דבריו מצוטטים רק בתלמוד הבבלי. חכמים נוספים בשם זה חיו בבבל.

רבי חנינא (נולד במאה ה-3, נפטר במאה ה-4) (22) ב 4
 תנא בן הדור השלישי, שעוד בנעוריו ניבא לו רבן גמליאל* כי יהיה מורה הוראה בישראל. כן היה זה שמו של אמורא ארצישראלי מציפורי, אביו של רב אחא* ועוד. בין התנאים* והאמוראים* נשאו עשרות את השם חנינא – ועל שם שניים לפחות יש רחובות בתל-אביב: חנינא בן דוסא וחנינא בן תרדיון.

רבי יהודה חסיד (המאה ה-17) (22) א 2
 מקובל וסגפן ממזרח אירופה שעלה לארץ-ישראל בראש חבורה מתומכיו בשנת 1700. בני החבורה התיישבו בחצר שקנו בירושלים. ימים אחדים לאחר בואו לארץ מת רבי יהודה, ותלמידיו גורשו מהחצר מפני שלא היה להם כסף להחזיר למלוים הערבים. מאז ועד שנות ה-30 של המאה ה-19 לא הורשו יהודים אשכנזים להתיישב בירושלים. (באותו שם נקרא אחד מבעלי המוסר הגדולים, בן רבי שמואל, מן המאה ה-12; חוג תלמידיו נמנה עם "חסידות אשכנז": יהודים אלה בני המאה ה-12–13 ראו בהקפדה על אורח חיים נאות את חזות הכול.)

רבי יהודה נשיא (המאה ה-2 ותחילת ה-3) (8) א 4
 נשיא היישוב היהודי בארץ-ישראל ומנהיגו, ועורך המשנה*. היה בנו של רבן שמעון* בן גמליאל ונקרא גם "רבי" סתם. הנהיג את הסנהדרין, שישבה באושא*, נדדה עמו לשפרעם, לבית שערים, ובשנותיו האחרונות – לציפורי. שיקם את המרכז היהודי בגליל, שנפגע קשות במרד בר כוכבא*. את המלצתו, "הוי זהיר במצווה קלה כבחמורה" (מסכת אבות, ב), הסביר בכך שאין לדעת מהי מצווה "קלה". היה בעל סמכות רבה ונודע בתכונות תרומיות רבות, ובעיקר – כמי שהעלה את המשנה, התורה שבעל-פה, על הכתב. לפי המסורת פירש את הפסוק "עת לעשות לה', הִפְרו תורתך" (תהלים, קלט) בכך שקרא 'הִפְרו' בציווי – ובכך הצדיק את המעשה. בתוקף סמכותו הניע את חכמי דורו, בלט בהם רבי מאיר*, לכתוב את התורה שבעל-פה כפי שקיבלו מרבותיהם, בבתי המדרש השונים, ואילו הוא עצמו גיבש את הנוסחאות השונות וכן קבע אילו משניות יהיו בששת סדרי המשנה – האחרות הפכו למשניות חיצוניות, הברייתא. זכה בשבחים מפליגים: "אלו שבע מידות שמנו חכמים לצדיקים, כולם נתקיימו ברבי ובבניו" (מסכת אבות, ו). על חייו, על ידידותו עם הקיסר הרומי אנטונינוס (אנטונינוס פיוס, ואולי הכוונה למרקוס אאורליוס) ועל מותו מסופרות אגדות רבות. לקברו בבית שערים מייחסים חשיבות רבה.

רבי יוחנן (המאה ה־3) (22) ב 4
 גדול האמוראים* מארץ־ישראל בדור השני, הנחשב כמי שגיבש את התלמוד הירושלמי וגם חכמי בבל ראו בו סמכות עליונה. יסד ישיבה גדולה בטבריה ועמד בראשה 80 שנה. סיפרו שהיה לו הכוח להחיות מתים. תלמידו הגדול, רבי שמעון בן לקיש, או ריש לקיש, היה בנעוריו שודד דרכים; רבי יוחנן הביאו לישיבה, השיא לו את אחותו ועם השנים נעשה חבר־תלמיד, כלומר כמעט שווה לו. בסוף ימיהם התקוטטו. (בשם זה נקראו עשרות חכמים, בהם חכם בן העיר יפו הנזכר פעם אחת במדרש.)

רבי מאיר (המאה ה־2) (22) ג 4
 מגדולי התנאים* ומנסחן של רבות מההלכות הכלולות בשישה סדרי המשנה*. שמו, מוצאו ושם אביו אינם ידועים, ויש אגדה שלפיה היה מבני בניו של הקיסר נירון, והתגייר. ייתכן שנקרא רבי נהוראי או רבי מישע, וכי "רבי מאיר" היה כינויו – מכיוון שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה. נראה שהיה גדול תלמידיו של רבי עקיבא* וסייע לו לקיים את מסורת התורה שבעל פה, הוסמך בידי רבי יהודה בן בבא והיה חתנו של חנניה בן תרדיון* – שלושתם נמנו עם הרוגי מלכות*, ואילו הוא עצמו ברח. ידוע כבעלה של ברוריה*, וכיחיד מהחכמים שלא התנכר למורו אלישע בן אבויה כשנעשה "אחר", כלומר, כפר בעיקר. שמו נזכר במשנה יותר מ־300 פעמים, וגם במקום שכתוב "אחרים אומרים" הכוונה אליו, וכן הלכות שהובאו ללא שם אומרן: "סתם מתניתין [=משנה ללא שם תנא, היא מְשַׁל] רבי מאיר [...] אליבא [=בשמו של] רבי עקיבא" (מסכת סנהדרין, פו). ייתכן שהשמטת שמו היתה עונש על כך שעירער על סמכותו של נשיא הסנהדרין, רבן שמעון בן גמליאל השני. אבל ברור שעורך המשנה רבי יהודה נשיא* הסתמך בעיקר על דבריו. היה גדול גם באגדה, ונחשב כמי שאמר 300 משלי שועלים, בין היתר כדי לעורר את שומעי דרשותיו אל כוונות דבריו. אמר, "הווי שפל רוח בפני כל אדם" (מסכת אבות, ד). יש המזהים אותו עם מאיר בעל הנס*, אך אין זה זיהוי יחיד או מכריע.

רבי מאיר בעל הנס – ראו מאיר בעל הנס

רבי נחמן (המאה ה־3) (22) ב 4
 מהחכמים בני העיר יפו. (בשם זה נקראו גם רבי נחמן בן יעקב [המאה ה־4], מהאמוראים* בבבל, ממנהיגי תקופתו – התחתן במשפחת ראש הגולה, היה דיין ולימד בישיבת נהרדעא, נזכר הן בתלמוד הבבלי והן בירושלמי; ונחמן בן יצחק [המאה ה־4] מהאמוראים* בבבל, איש סורא שעבר אחרי מות רבא לפומבדיתא ונזכר בתלמוד הבבלי.)

רבי עקיבא [בן יוסף] (המאה ה־2) (22) א 1
 מגדולי התנאים*, שהצטרף למרד בר כוכבא* והיה המפורסם בעשרת הרוגי מלכות*. היה רועה צאן ובן למשפחת גרים שלא ידע קרוא וכתוב, ומשנשא לאשה את רחל, בתו של כלבא שבוע העשיר – שהדיר אותה מנכסיו – הלך בעידודה ללמוד תורה והוא בן 40. עד מהרה נעשה לאחד מגדולי החכמים בארץ־ישראל. ישב בבני ברק, והנהיג סדר שיטתי בלימוד התורה שבעל פה; נראה כי היה ראשון שסידר את ההלכות; רבי מאיר* תלמידו היה למנסחן של ההלכות, שהופיעו בדור הבא במשנה בסדר שהיה עיקר בשיטתו. סיפרו על רבי עקיבא שהיה היחיד שנכנס לפרד"ס – תורת הסוד, הקבלה – ויצא בשלום. וכן סיפרו שהיו לו עשרות אלפי תלמידים, וכולם מתו במגיפה שהתחוללה מפסח עד ל"ג בעומר – ואז נעצרה; מאז חוגגים יום זה מדי שנה (בימינו – בהדלקת מדורות).

רבי פנחס [בן יאיר] (המאה ה־2) (22) ב 4
 מן התנאים* בדור החמישי. התגורר בלוד והיה חתנו של רבי שמעון בר יוחאי*, ובשמו נקשרו אגדות רבות – למשל, איך הלך פעם לקיים מצוות פדיון שבויים, ומי הנהר נבקעו לפניו (מסכת חולין, ז). נמסר מפיו כי "תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות [...] טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה [...] חסידות מביאה לידי רוח הקודש ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים" (עבודה זרה, כ) – ועל פסוק זה מיוסד ספרו של רמח"ל*, מסילת ישרים*.

רבי תנחום בר חייה (המאה ה־3-4) (22) ב 4
 מהאמוראים* בארץ־ישראל. היה תלמידו של רבי סימון בן פזי. התגורר בטבריה*. מביא דברים בתלמוד בשם רבי יוחנן*, בשם רבי יהושע בן לוי*, בשם רבי שמלאי ועוד; ואילו רבי יונה מסר דברים בשמו.

רביבים (5) ד 2
 אחד משלושת המצפים הראשונים שהוקמו בנגב ב־1943. שמות רחובות ניתנו גם על שם שני האחרים, גבולות ובית אשל. רביבים הוקם דרומית לבאר שבע ונקרא בתחילה תל צופים; באותה עת היה היישוב העברי הדרומי ביותר. במלחמת העצמאות היה נתון במצור; ב־1950 הועבר הקיבוץ למקום סמוך, ובאתר המקורי נמצא מוזיאון לתולדות ההתיישבות בנגב. שם היישוב נגזר מביטוי תנ"כי, "גדודיה ברביבים תמוגגנה" (תהלים, סה).

רבינו, יצחק (1922–1995) [כיכר] (16) ב 3
 הרמטכ"ל השביעי של צה"ל* וראש ממשלת ישראל החמישי. נולד בירושלים, למד בבית־הספר החקלאי כדורי,

היה מראשוני הפלמ"ח, ובמלחמת העצמאות פיקד על חטיבת הראל* והיה ראש מטה חזית הדרום. מילא תפקידי אלוף אחדים, בהם אלוף פיקוד הצפון וראש אג"ם, וכרמטכ"ל ב-1964-1968 הכין את צה"ל למלחמת ששת הימים*. היה שגריר ישראל בארצות-הברית, כיהן זמן קצר כשר העבודה ב-1974 ועם התפטרות גולדה מאיר* כיהן כראש הממשלה (1974-1977). בממשלת האחדות היה שר הביטחון (1984-1990), וב-1992-1995 כיהן שוב כראש הממשלה (וכן כשר הביטחון). ב-1993 אימץ יזמה של משא-ומתן לשלום עם אש"ף ("הסכמי אוסלו"), זכה להוקרה רבה בעולם ואף לשליש פרס נובל לשלום ולא מעט בזכות אלה חתם על הסכם שלום עם ירדן (1994); ועם זאת עמד מול ביקורת ציבורית רחבה ונוקבת משתכפו פעולות טרור ופיגועים קשים - עד שנרצח בידי יהודי אור ל-יב בחשון תשנ"ו (4 בנובמבר 1995) בסיומה של עצרת תמיכה בו שנערכה בכיכר הנקראת היום על שמו.

רבינא (נפטר ב-422) (8) א 3

לפי מחקרים חדשים היה זה שמם של אישים שונים בבבל. לפי מה שהיה מקובל, ועדיין נכון, היה מהאמוראים* בבבל, תלמידו של רבא ובן זמנו של רב אשי* (בסמוך), ונראה שחתם את התלמוד. כן היה זה שמו של אמורא שנפטר ב-499, יורשו של רבא תוספא כראש ישיבת סורא, ועמו תמו ימי האמוראים והחלו ימי הסבוראים*, ועוד.

רבינוביץ, יהושע - ראו גני יהושע

רבינוביץ, שאול פנחס - ראו שפ"ר

רבן גמליאל (המאה ה-1 לספירה) (22) א 1

נשיא הסנהדרין, נכדו של הלל* והנשיא אחריו, לפני החורבן; לשניהם הוצמד הכינוי "הזקן". מדבריו: "עשה לך רב, והסתלק מן הספק, ואל תרבה לעשר אומדות" (מסכת אבות, א) - החלק הראשון חוזר על משנתו של רבי יהושע* בן פרחיה בהקשר שונה: לא כדי שיהיה על מי להסתמך אלא כדי להמעיט בספקות; בהמשך אזהרה לכוהנים שלא להפריז בדרישותיהם (ולפי מקורות אחרים ידוע שהיו כוהנים שנטלו בכוח מה שהגיע להם לדעתם). נכדו נקרא רבן גמליאל דיבנה.

רבנו חננאל [בן חושיאל גאון] (990-1053) (21) ד 4

מראשוני המפרשים של התנ"ך והתלמוד. נולד בקירואן, מרוקו. כאביו חושיאל לפניו כונה ריש ביי רבנו, כלומר: ראש וראשון לרבנים, והיה ראש הישיבה יחד עם רבי נסים בן יעקב. כתב פירוש לכמחצית התלמוד הבבלי, והסתמך על

גאוני בבל ועל חכמי איטליה. הפירוש קדם לרש"י* – אך רש"י לא הכירו. הרבה להשתמש בביטוי "וכן הלכה" מכיוון שזה היה היעד שהציב לפניו – להגיע מדיוני התלמוד אל ההלכה המחייבת. מפירושו לתורה נותרו רק אזכורים מעטים אצל מפרשים מאוחרים יותר. נחשב למגשר בין חכמי בבל וצפון אפריקה ובין חכמי אירופה וארץ-ישראל.

רבנו ירוחם בר' משולם (המאה ה־14) (26) א 1
פוסק וגדול בהלכה. נולד בפרובנס, וכשגורשו היהודים מצרפת ב־1306 גלה לטולדו בספרד. היה תלמידו של הרא"ש*. כתב את הספרים מישרים – הלכות בענייני כספים שליקט מהתלמוד, מהרמב"ם* ועוד; ותולדות אדם וחווה – הלכות הנוגעות לאורח חיו של אדם יהודי מלידה עד נישואים ומנישואים עד מוות. הפוסקים שבאו אחריו, ובהם רבי יוסף קארו* ורבי משה איסרליש*, ייחסו משקל רב לפסקי ההלכה שלו.

רבנו תם (17) ג 4
כינויו של רבי יעקב בן מאיר (1100–1171), בן בתו של רש"י*, מהגדולים בבעלי התוספות* וראש חכמי דורו. כתב את ספר הישר שבו בדק גרסאות שונות בתלמוד. הציע סדר אחר לפרשיות בתפילין. כתב שירה בחרוזים.

רבניצקי, יהושע חנא (1859–1944) (20) ב 1
סופר ועורך. נולד באודסה, רוסיה, שבה היה פעיל בקרב חובבי ציון* ובה ערך את כתב העת הפרדס שבו פירסם ביאליק* את שירו המודפס הראשון, "אל הציפור". רבניצקי הקים עם ביאליק* ובן ציון* את הוצאת הספרים מוריה ב־1901. עם ביאליק ערך את שירת ימי הביניים (אבן גבירול* ואבן עזרא*) ואת סיפורי המקרא וכינס את אגדות חז"ל בספר האגדה. עלה לארץ-ישראל ב־1921, וגר בתל-אביב (ברחוב אחד העם). ב־1922 היה ממייסדי הוצאת הספרים דביר עם ביאליק ושמר יהוה לוינ*. כתב סיפורים לילדים. מאמריו כונסו בספרים אחדים.

רדינג, רופוס דניאל אייזיקס, מרקז (1860–1935) (12) א 2
משפטן ומדינאי אנגלי יהודי. נחשב לאחד מגדולי המשפטנים האנגלים. ייצג בפרלמנט את מחוז רדינג ב־1904–1913, והיה יועץ משפטי במעמד שר וב־1914 הוענק לו תואר לורד והוא מונה לראש מערכת השיפוט בבריטניה. מ־1918 היה שגריר ארצו בארצות-הברית, וב־1921–1926 היה משנה למלך בהודו; עם סיום תפקידו זה הועלה למרקז. המשיך להיות מעורב בפוליטיקה ואף מונה לשר החוץ. מ־1926 היה יושב ראש חברת החשמל לארץ-ישראל.

בביקורו בארץ שיבח את המפעל הציוני והוענקה לו אזרחות כבוד של תל־אביב (1931). עם עלות הנאצים לשלטון הרבה להוקיע את רדיפת היהודים. על שמו נקראת תחנת הכוח מצפון לירקון על שפת ימה של תל־אביב.

רובין, ראובן (1893–1974) (6) א 3
 מגדולי הציירים בישראל; התפרסם הן בציור נופי הארץ והן בדיוקנאות אנשים. נולד ברומניה. ציוריו הוצגו בקונגרס הציוני בווינה ב־1911 ופרופסור ש"ץ* הזמינו ללמוד בבצלאל; עלה לארץ־ישראל ב־1912, השתלם בארץ ובחוץ־לארץ וכשחזר ארצה ב־1923 – התיישב בתל־אביב; ערך תערוכת יחיד בגימנסיה הרצליה בתל־אביב ובמגדל דוד בירושלים. את פתיחת מוזיאון תל־אביב ב־1932 ציינה תערוכת יחיד שלו. נחשב, עם גוטמן*, למייסד אסכולת נוף ארצישראלית. הציג תערוכות באמריקה בשנות ה־40 וה־50. היה יו"ר אגודת הציירים והפסלים כ־25 שנים. מלבד ציור אמנותי עסק גם בתכנון וציור תפאורות לתיאטרון הבימה, כיהן כציר ישראל ברומניה ב־1948–1950. היה חתן פרס ישראל לציור לשנת תשל"ג־1973. ביתו ברחוב ביאליק* משמש כמוזיאון שבו תצוגה מתמדת של חלק מיצירותיו.

רובין, שלמה (1823–1910) [שביל] (15) ג 4
 סופר בן תקופת ההשכלה* שכתב ספרים בענייני מדע ומאמרים מדעיים. נולד בגליציה. מ־1856 היה למנהלו הראשון של בית־ספר יהודי בבולחוב, ומאז נדד בין ערים שונות מפולין ואוקראינה עד אוסטריה ואיטליה. כתב מאמרים לכתבי עת שונים, ובהם כוכבי יצחק*, המגיד*, המליץ*, הנשר, השחר* והמבשר. היה נשיא קרן אמריקה־ישראל בארצות־הברית.

רובינא, חנה (1889–1980) (6) ב 2
 שחקנית תיאטרון, ממייסדות הבימה*. נולדה בפּוֹלְוִיס, ובמלחמת העולם הראשונה עבדה כגננת בגן ילדים עברי ואחר כך ניהלה מוסד לילדי פליטים. שיחקה עוד לפני מלחמה זו בהצגת היהודי הנצחי לארנשטיין, ואחריה היתה מקבוצת מייסדי הבימה ובלטה בתפקיד לאה בהצגת הדיבוק לאנ־סקי שנקרא תחילה בין שני עולמות. הגיעה לביקור ראשון בארץ־ישראל עם חבריה ב־1928, ומ־1931 הופיעה בתיאטרון בארץ, גילמה דמויות בעצמה רבה – במחזות קלאסיים ומקוריים, בהם מחזות של נסים אלוני שנכתבו במיוחד בשביל "הגברת הראשונה" של התיאטרון. מקשריה הרומנטיים עם המשורר אלכסנדר פן* נולדה בתה היחידה, אילנה רובינא. כלת פרס ישראל לאמנות התיאטרון בתשטז־1956.

רובינשטיין, יצחק (1880-1945) (26) א 4
 הרב הראשי של קהילת וילנה*. היה מראשי תנועת המזרחי בליטא ובפולין. נולד בדאטנובה, פלך קובנה, למד בשיבות קובנה, סלוצק וולוז'ין, וכן באוניברסיטה של מוסקבה. ובשנת 1907 היה לרב של גניצסק, פלך טאבריה. בימי מלחמת העולם הראשונה היה חבר הסנאט הפולני, ועסק הרבה בפדיון שבויים. בשלהי מלחמת העולם השנייה יצא בדרכו לעלות לארץ-ישראל אך נפטר לפני שהגיע אליה.

רודין, אלישע - ראו חיים ואלישע

רודנסקי, שמואל (1907-1989) (8) ב 4
 שחקן תיאטרון בעברית וביידיש. נולד בפולין, עלה לארץ-ישראל ב-1924 ועבד כפועל - בייבוש ביצות, בקטיף ובבניין. שיחק בתא"י (תיאטרון בניהולו של גנסין*) וב"הקומקום", והיה מגדולי השחקנים בתיאטרון "המטאטא" שבו הופיע עד 1947 (חוץ משנת 1938 שבה היה שחקן אורח בתיאטרון של מוריס שוורץ בניו יורק). מ-1948 שיחק בתיאטרון הבימה*, וגילם כ-50 תפקידים בהצגותיו. התאפיין בהגייה ברורה של תפקידו למרות מבטא רוסי כבד שליווה אותו בכל שנותיו בארץ. השתתף בתסכיתי רדיו כ"משפחת שמחון". כן הופיע בזוג - עם שמואל סגל*, ובשלישייה - עם סגל וגולדנברג ועם סגל ועצמון. ב-1965 הושאל לתיאטרון של גיורא גודיק וגילם את טוביה במחזמר כנר על הגג לפי סיפורו של שלום עליכם*. בעקבות הופעתו במחזמר בעברית וביידיש הוזמן להשתתף בהפקת המחזמר בגרמניה ובשווייץ ובסרט טוביה ושבע בנותיו. יקיר תל-אביב לשנת תשמ"ב-1982 וחתן פרס ישראל לתיאטרון בתשמ"ד-1984. אשתו היא שחקנית הבימה, נירה שייך.

רוויגו, אברהם (1650-1713) (21) ג 4
 מקובל ושבתאי. נולד במודנה, איטליה, והיה מתלמידיו של רבי משה זכות* בוונציה. בצעירותו נסחף בגל המשיחי שחולל שבת צבי, ונראה שהוסיף להאמין בשליחותו של משיח השקר עד מותו; אסף מסמכים הנוגעים בחזיונות, וכתביו מהווים מקור חשוב ללימוד תולדות השבתאות. עלה עם משפחתו לארץ-ישראל ב-1702 ויסד ישיבה בירושלים שרוב התלמידים בה נמשכו לרעיונות השבתאות. נפטר באיטליה, שאליה נשלח כדי לאסוף תרומות לאחזקת תלמידי החכמים בירושלים.

רוזאניס, שלמה - ראו רוזנס, שלמה

רוזוב, ישראל בנימין (1869–1948) (5) ג 3
 יושב ראש ברית הצה"ר בארץ-ישראל. נולד בפּלרוס, למד באוניברסיטת מוסקבה, היה פקיד בנק ובעל תפקיד בכיר בחברת נפט רוסית. מראשוני הציונים ברוסיה, פעיל בארגון ההגנה העצמית של יהודי רוסיה וזמן מה שימש כיו"ר המרכז של ציוני רוסיה. עלה לארץ ב-1919 והשתלב בהנהלת בנק הפועלים מהקמתו (הבנק נוסד עם ההסתדרות ב-1920). הצטרף למפלגה הרוויזיוניסטית של ז'בוטינסקי.

רוזן, פנחס (1887–1978) (5) ד 4
 חבר כנסת ושר המשפטים בממשלת ישראל. נולד בגרמניה, למד משפטים והיה פעיל בתנועה הציונית. ב-1920–1923 היה יו"ר ההסתדרות הציונית בגרמניה. עלה לארץ-ישראל ב-1924, נשלח ללונדון כחבר ההנהלה הציונית וכשחזר ב-1931 פתח משרד לעריכת דין. כיהן כחבר במועצת עיריית תל-אביב ב-1935–1948. עם קום המדינה היה מחותמי מגילת העצמאות, כיהן כ"כ וכשר המשפטים הראשון בשנים 1948–1961 (כמעט ברציפות), ונחשב למי שהניח את היסודות למערכת המשפט של ישראל ולחקיקה בכנסת. הוסיף לכהן כ"כ עד 1968.

רוזנבוים, שמשון (1860–1934) (16) א 4
 ממנהיגי הציונות, שר בממשלת ליטא. נולד בפּינסק, למד בישיבת וולוז'ין ומשפטים באוניברסיטאות אודסה ווינה. היה עורך דין בעיר הולדתו ובפּינסק, הפּלרוס. השתתף בקונגרסים הציוניים והיה מ"ציוני ציון" שהתנגדו בתקיפות לתכנית אוגנדה. היה ציר לבית הנבחרים ברוסיה, ה"דומה", מ-1906 ונאסר עם פיזורו. במלחמת העולם הראשונה עבר לז'לנה, ועם הקמת ליטא העצמאית היה סגן שר החוץ, השתתף במשלחתה לשיחות ורסאי ובניסוח החוקה. ב-1923 מונה לשר לענייני היהודים. עלה לארץ-ישראל ב-1924, ובין פעולותיו בתחום הציבורי היה ממייסדי בית-הספר העליון למשפט ולכלכלה בתל-אביב. ב-1932 נדפס ספרו על מושג הריבונות (בגרמנית).

רוזנבלום (ורדי), הרצל נפתלי, ד"ר (1903–1991) (9) ג 1
 עיתונאי ועורך. נולד בליטא. למד משפטים בווינה, וקיבל תואר דוקטור בתחום זה. הצטרף לתנועה הציונית והיה חבר בתנועה הרוויזיוניסטית של ז'בוטינסקי* מראשית דרכה – לימים חתם על מגילת העצמאות כחבר במפלגת ברית הצה"ר בשמו העברי, הרצל ורדי. עלה לארץ-ישראל ב-1935 ועבד בעיתון הבוקר. הזמן לשמש כעורך הראשי של ידיעות אחרונות עם עזיבת קרליבך* ואנשיו, והחזיק בתפקידו עד 1986 – רוב השנים התבטא בטור העורך בדפי החדשות של העיתון. בנו, משה ורדי, התמנה לעורך הראשי של העיתון ב-1989.

רוזנבלום, יאיר (1944–1996) (8) ב 2
 מלחין שהרבה לכתוב ללהקות הצבאיות. נולד בתל־אביב, שבה היה חניך תנועת נוער. אחרי שירותו הצבאי בלהקת הנח"ל הפך למנהלה המוסיקלי. בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים היה מזוהה עם הלהקות הצבאיות, ורבות מ־1,600 (!) ויותר הנעימות שכתב מושרות מאז ועד היום: "ישנן בנות", "ארבע אחרי הצהריים", "בשמלה אדומה", "מה אברך", "קרנבל בנח"ל", "הייתי נער", "מסביב למדורה", "שיר לשלום"; לא פעם הלחין מילים שלא נכתבו כשיר: "גבעת התחמושת", "מוכרחים להמשיך לנגן". את פרס אקו"ם על מפעל חיים קיבל בחודש שבו נפטר.

רוזנבלט, צבי (1911–1984) (26) א 2
 מאנשי בית"ר שזוכו מרצח ארלזורוב. נולד ברומניה, עלה לארץ־ישראל בתחילת 1933, ובקיץ אותה שנה נעצר עם אבא אחימאיר* ועם אברהם סטבסקי והואשם ברצח ארלזורוב*. בבית המשפט זוכה פה אחד. ב־1937 נשא אשה, שימש כמנהל חשבונות בעיריית תל־אביב והיה חבר הנהלת ההתאחדות הארצישראלית לכדורגל. לימים שינה את שמו לבן יעקב, על שם אביו.

רוזנס, שלמה (1862–1938) (7) ג 3
 היסטוריון ודמות בולטת בין יהודי בולגריה. בן למשפחה שמוצאה ממגורשי ספרד שהתיישבו בתורכיה, בהם אברהם בן מאיר רוזנס מאיסטנבול (1635–1720), שהיה רב באדריאנופול וראשון החותמים על החרם שהוטל על שבת צבי; יהודה בן שמואל רוזנס מאיסטנבול (1657–1727), מגדולי החכמים בתורכיה ומראשי הלוחמים בשבתאות. שלמה רוזנס היה מהענף הבולגרי של המשפחה, נולד ברוסה, ופירסם מחקרים ומאמרים בעברית, בולגרית, צרפתית ועוד. החשוב בספריו היה דברי ימי ישראל בתוגרמה ב־6 כרכים שראו אור החל מ־1908; כן כתב ספר מקיף על השפה העברית.

רוזנשטיין־ברוך, אברהם, ד"ר (1881–1950) (6) א 1
 מורה למתמטיקה בגימנסיה הרצליה ומנהלה, ומטאורולוג. נולד בפולין, היה חבר במערכות עיתונים יהודיים בווארשה, למד באוניברסיטה בעיר זו ובוניה – שבה הוענק לו תואר דוקטור. עלה לארץ־ישראל ב־1909 והיה מראשוני המורים בגימנסיה הרצליה במעונה התל־אביבי. בשנות מלחמת העולם הראשונה ניהל את הגימנסיה. כתב ספרי לימוד במתמטיקה ובפיסיקה. בשנות ה־20 היה חבר מועצת העירייה בתל־אביב. הקים את אגודת המתמטיקאים והפיסיקאים בארץ־ישראל והיה נשיאה. מעיסוק במטאורולוגיה כתחביב – נעשה חוקר ומפקח מטעם הממשלה.

רוחמה א 4 (22)

מהרחובות ששמש קשור בתקומת ישראל ובמלחמת העצמאות. יישוב עברי שעם הקמתו היה הדרומי ביותר, בשער הנגב. ראשיתו בחווה שהקימה קבוצת פועלים ב־1912. הותקף בידי ערבים סמוך להקמתו ונהרס כליל במלחמת העולם הראשונה. יושב מחדש ב־1920 וניטש שנית ב־1929, ובפעם השלישית עלה ב־1932 וניטש במאורעות 1936–1939. ב־1944 הוקם קיבוץ הקיים מאז. שמו נגזר מדברי הנביא, "אמרו לאחיכם עמי, ולאחותכם רוחמה" (הושע, ב). במלחמת העצמאות היה הקיבוץ בסיס הצטיידות ויציאה לחטיבת הנגב של הפלמ"ח.

רוטנשטרייך, אפרים פישל (1882–1938) (18) ב 3

מראשי יהדות גליציה המזרחית, ציר לסיים ולסנאט הפולני. חבר הנהלת הסוכנות היהודית וההנהלה הציונית בירושלים. עם הקמת אוקראינה אחרי מלחמת העולם הראשונה היה לראש המועצה הלאומית היהודית. ב־1922–1927 היה חבר הסנאט בפולין וב־1927–1930 היה חבר הסיים – בית הנבחרים הפולני. כן השתתף בקונגרסים הציוניים, נבחר להנהלה הציונית ועלה לארץ־ישראל ב־1935. היה מנהל המחלקה למסחר ותעשייה בסוכנות וכתב מאמרים רבים בנושאים כלכליים. פרופסור נתן רוטנשטרייך מהאוניברסיטה העברית ועו"ד יהושע רוטנשטרייך הם בניו.

רוטשילד, אדמונד ג'ימס (1845–1934) [שדרות]**1 ג (21)**

אבי ההתיישבות בארץ־ישראל, "הנדיב הידוע", מוכר גם בתוארו: הברון רוטשילד. בן למשפחת בנקאים שענפיה התפשטו מגרמניה לצרפת ולבריטניה, והידועה הן בעושרה והן בתמיכתה באמנות, במדע, בעם היהודי ובישראל. אדמונד, בנימין בשמו העברי, נולד בפריס. מ־1881 תרם לשיקום קורבנות הפרעות ברוסיה, וב־1882 נענה לפניית המושבות הראשונות שנקלעו למשבר והזרים להן כסף רב. הסיוע והתמיכה הפכו לניהול של פקידות הברון ברבות מהמושבות, שלא מעטות מהן נושאות שמות של בני משפחתו. ב־1900 העביר הברון רוטשילד את ניהול המושבות לחברת יק"א של הברון הירש*. ההערכה כלפיו היתה רבה, ואחד מששת הרחובות הראשונים של תל־אביב נקרא על שמו, שדרות רוטשילד. ביקר בארץ פעמים אחדות, וחלק ניכר מהשקעותיו – ברכישת קרקעות ובתמיכה במקומות יישוב, חלקם נידחים – לא ירדו לטמיון: האדמות והיישובים נכללו בגבולות המדינה היהודית שקמה ארבע־עשרה שנים אחרי מותו. עם זאת, ובהמרצתו הוקמו מושבות גם בגולן ובחורן. ב־1924 הוענקה לו אזרחות כבוד של תל־אביב. ב־1929 התמנה לנשיא כבוד של הסוכנות עם הקמתה. ארונו הובא ארצה ב־1954, ונטמן באחוזת קבר ליד זכרון יעקב* הנקראת רמת הנדיב.

בית לוי (שדרות רוטשילד 46)

הבית המפואר, שזכה בזמנו לכינוי המצודה או הטירה, נבנה בשנת 1924 למען יעקב צבי לוי שעה ארצה משיקגו; בשנת 1931 עלו בעקבותיו אשתו ושתי בנותיו.

הבית נבנה על גבי תלולית חול, מוגבה מסביבתו. את תכנית הבית הציע האדריכל יהודה מגידוביץ, אדריכל העיר הראשון, ויש בה ערב רב של סגנונות ואלמנטים אדריכליים המאפיינים את שנות ה-20 בתל אביב. מצד רחוב שד"ל נבנה ביתן למשרתים וחנייה לכרכה. היה זה בית גדול, ובשנת 1928 הושכרה הקומה הראשונה למשפחת אהרונוביץ.

לאחר פטירת י"צ לוי ב-1934 נמכר הבית למשפחתו של צבי ברויער, שפתח בבית בנק לאשראי ובית ספר ללימוד אנגלית.

לאחר קום המדינה שכרה אותו השגרירות של ברית-המועצות. משפט הרופאים היהודים ברית-המועצות, עלילת דם בלבוש מודרני, עורר זעם רב בארץ והאנטישמיות לובתה בגוש הסובייטי. בפברואר 1953 נזרקה פצצה רבת עצמה לחצר בית השגרירות. רוב הנזק נגרם למטבח, ונפצעו שלושה – בהם אשת השגריר והטבחית. ימים ספורים לאחר מכן ניתקה ברית-המועצות את יחסיה הדיפלומטים עם ישראל בטענה כי הסיתה נגדה וכי המשטרה סייעה למבצעי ההתנקשות. היחסים הדיפלומטיים עם ברית-המועצות חודשו כעבור חמישה חודשים, אך נותקו שוב עם פרוץ מבצע סיני בשלהי 1956.

לאחר שנים שבהן עמד בשממונו רכשה חברת אלרוב את הבית. תהליך השימור, בניצוחו של האדריכל אמנון בר אור, היה מבצע חלוצי. הבית נותק מיסודותיו, הושחל תחתיו שולחן פלדה וכך הוא עמד באוויר חמש שנים (!) עד תום העבודות.

גג הבית זימן לצוות התרגשות. נמצא בו מנוף מוזר עשוי עץ רעוע, התחילו לסובבו וראה פלא! הגג נפתח לכיפת השמים כדי לקיים מצוות סוכה – שכן לוי היה יהודי דתי. כיום פועלת בבית חברת סותבי'ס.

רולן, רומן, ד"ר (1866–1944) (26) ב 1
 סופר ומחזאי צרפתי. נולד במרכז צרפת, למד בסורבון והגיש עבודת דוקטורט, מחקר בתולדות המוסיקה. שימש מרצה בתחום זה בסורבון, היה מתומכיו של זולא* בפרשת דרייפוס*, ובתקופה זו של חייו (1895–1914) כתב את רוב ספריו ומחזותיו, בהם *ז'אן כריסטוף* ב־10 כרכים והביוגרפיה *בטהובן* שאישיותו העניקה, כנראה, את ההשראה לכתיבת הרומן; כתב ביוגרפיות נוספות של אמנים. ממלחמת העולם הראשונה חי בשווייץ, כתב רומנים ובהם *קולא ברוניון והנפש הקסומה*, היה מפעילי הצלב האדום ונודע בהטפתו לפציפיזם; ב־1923 כתב ביוגרפיה של מהטמה גנדי. ב־1915 הוענק לו פרס נובל לספרות. בשנותיו האחרונות חזר לצרפת, נסוג מדעותיו ותמך במאבק בנאציזם.

רוממה (6) א 2
 שכונה הצופה על הדרך מהרצליה לרמת גן – היום דרך משה סנה – ועל צהלה, שהוקמה בראש גבעה מוארכת ומכאן שמה. התיישבו בה משפחות עולים מצ'כיה, ועם השנים בנתה בצמוד אליה שכונת נאות אפקה.

רומנו, מרדכי מרקו, ד"ר (1870–1942) (6) ב 2
 ממייסדי התנועה הציונית בבולגריה. למד משפטים והיה תעשיין, סופר ועיתונאי. פעל לארגון העלייה מבולגריה, עלה לארץ־ישראל והיה בקבוצה המאורגנת "הקוצר" שחבריה ייסדו את כפר חטים כמושב השיתופי הראשון בארץ ב־1936 (שלושה ניסיונות קודמים ליישב את המקום נכשלו). אחר כך השתקע בתל־אביב והיה שותף בחברת "בז'רנו".

רומנלי, שמואל (1757–1817) (5) ד 3
 משורר עברי, מחזאי ומתרגם. נולד באיטליה, זכה להשכלה מסורתית וכללית רחבה ושלט בעשר שפות. שהה ארבע שנים ברחבי מרוקו, התיישב בברלין ב־1790 וממנה עבר לוינה. מכתביו: *משא בערב* (על חוויותיו במרוקו), *הקולות יחדלון* (מחזה).

רוני (19) ד 3
 מלת ציווי במשמעות "שִׁמְחִי!" מנבואות הנחמה: "רְנֵי עַקְרָה לֹא יִלְדָה, פִּצְחֵי רְנָה וְצַהֲלֵי" – אך אותה לשון נקט הנביא גם באומריו "צַהֲלֵי וְרֵנִי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי גָדוֹל בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל" (ישעיהו, יב).

רוסי, סלמונה (שלמה) די – ראו די רוסי, שלמה

רוסלאן (22) ב 4
 האנייה שחידשה את העלייה לארץ־ישראל אחרי

מלחמת העולם הראשונה (שבמהלכה נעצרה העלייה). הפליגה מרוסיה בסוף 1919 לאחר מאמץ רב להשגת רשיונות יציאה ולאחר שהבריטים - שליטיה החדשים של הארץ - נתנו את הסכמתם. האנייה הביאה ארצה 671 נוסעים, מקצתם חוזרים ורובם ראשוני העלייה השלישית ובהם סופרים, רופאים ומורים. באישים שבאו עם גל עלייה זה היו מאיר יערי*, גולדה מאיר*, יוסף קלוזנר* ואליעזר קפלן*.

רופא המחותרות (12) ב 3
 כינויו של פרופסור מקס מרקוס (1893-1983), מחלוצי הרפואה בישראל. נולד בגרמניה, שבה למד רפואה ושבה היה מנתח בבתי-חולים ומרצה לכירורגיה באוניברסיטת ברלין. היה ציוני מנעוריו, ובתחילת שנות ה-30 פנה אליו דיזנגוף בהצעה שיעתיק את פעילותו לארץ-ישראל. ב-1934 עלה ארצה והתמנה למנתח ראשי בבית-החולים הדסה בתל-אביב וכן למרצה בהשתלמויות ברפואה מטעם האוניברסיטה העברית שנערכו על הר הצופים בירושלים. היה ידוע שאפשר להזעיקו גם באישון לילה לטפל בפצועי האצ"ל* והלח"י*, ומכאן כינויו. היה ממיסדי בית-החולים אסותא בתל-אביב.

רופין, ארתור שמעון, ד"ר (1876-1943) (17) ג 3
 כלכלן וסוציולוג ומי שהוציא אל הפועל את התכניות של הציונות בתחום ההתיישבות. נולד בפרוסיה, עבד בבית-מסחר לתבואות ובמקביל למד משפטים וכלכלה. ב-1902 הוענק לו תואר דוקטור. ערך כתבי עת כלכליים, וב-1907 נשלח לארץ-ישראל לבדוק אפשרויות פיתוח בתחום החקלאות והתעשייה. ב-1908 עלה ארצה ומונה לראש המשרד הארצישראלי ביפו, ייסד את חברת הכשרת היישוב וסייע בהשגת כספים לגאולת הקרקעות; בין היתר שיכנע את הקרן הקיימת לישראל* להלוות כסף לאחוזת בית*, ראשיתה של תל-אביב; פועלים מכנרת* פנו אליו, ועל האדמה שהחכיר להם קמה דגניה*. סייע ליישוב בארץ ממקום גלותו באיסטנבול במלחמת העולם הראשונה, ובשובו היה לראש המחלקה להתיישבות בהנהלה הציונית. היה מאנשי "ברית שלום" אך פרש ממנה ב-1929 בעקבות הפרעות והטבח בחברון, במוצא ועוד. היה יו"ר הסוכנות ב-1933-1935. נקבר בדגניה*. על שמו נקראים כפר רופין בעמק בית שאן ומדרשת רופין בעמק חפר.

רוקה, ישראל (1896-1959) [שדרות] (11) ד 3
 ראש העירייה השלישי של תל-אביב, חבר כנסת ושר בממשלה. נולד ביפו ולמד הנדסת חשמל בשווייץ. היה חבר הוועד של תל-אביב ב-1922, וממועצת העירייה

הראשונה עד החמישית; כן כיהן כראש מחלקה וסגן ראש העירייה (מ-1929). במקביל לפעילותו הציבורית עסק במסחר, והיה ממייסדי עיתון הבוקר. עם מותו של דיזנגוף* התמנה לראש העירייה בהוראת שלטונות המנדט, ולאחר מכן נבחר לתפקיד וכיהן בו עד סוף 1952. בימיו הפכה תל-אביב לעיר הגדולה בארץ. בקיץ 1947 עצרו אותו הבריטים עם אישי ציבור אחרים באשמה כי הגיש סיוע למחתרות שנאבקו לסיים את שלטונם בארץ. ב-1949 נבחר לכנסת, היה שר הפנים ב-1953-1955, וסגן יו"ר הכנסת מ-1957 עד מותו. אביו הוא שמעון רוקח*.

רוקח, שמעון (1863-1922) (22) א 3

ממייסדי נוה צדק*. נולד בירושלים ועבר ליפו ב-1884: היה המפקח על גביית תשלום מס הדרך מיפו לירושלים מטעם השלטון התורכי וסגן קונסול אוסטריה. כונה הש"ר: ראשי תיבות שמו אך גם רמז למעמדו הרם. יחד עם אחיו אלעזר* רוקח ייסד את האגודה "עזרת ישראל" שרכשה חלק מהמגרשים שעליהם הוקמה שכונת נוה צדק. פעל להגיש עזרה לעולים ולאיחוד העדות (אשכנזים וספרדים) ביפו, בדרכו של שמרלינג*. שנים רבות היה נשיא הקהילה המאוחדת ביפו. רכש פרדסים, וניהל חברת שיווק משותפת לפרדסנים. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה סיפק לצבא התורכי עצים שבהם הסיקו את הרכבות. בנו הוא ישראל רוקח*.

רות (16) ב 3

גיבורת מגילה תנ"כית הנקראת בשמה. לפי הסיפור היתה מואבייה שהתגיירה עם נישואיה לבן שבט יהודה מבית לחם שהיגר לשדה מואב עם הוריו, נעמי ואלימלך, ועם אחיו. במות בעלה בחרה רות לשוב עם נעמי: "אֵל אִשְׁרֵי תִלְכִי אֵלַי וּבְאִשְׁרֵי תִלְנִי אֶלֵּיךְ; עִמָּךְ עָמִי, וְאֵלֶיךָ אֶלְהִי" (רות, א). נאמנות כזאת נחשבת עד היום לנוסחת גיור מוסכמת. לימים נשא אותה בועז* בן שלמון בן נחשון*, ובן נכדה ישי היה דוד* המלך. המגילה על שמה נקראת בחג השבועות. בסמוך רחובות אחרים על שם נשים מהתנ"ך: אסתר, שולמית ויעל.

רזי (19) ד 3

רזי הוא סוד: "וְאָמַר, 'רְזִי לִי רְזִי לִי'" (ישעיהו, כד); רש"י* מפרש: "אוי לי, שנגלו לי שני רזים, רז פורענות ורז ישועה - והרי תרחק הישועה עד שיבואו אויבים בוזזים..." מקבוצת השמות והביטויים מן התנ"ך שהפכו לשמות רחובות ובהם, למשל, רוני ורצון.

מסגד מחמודיה (רחוב רוסלאן)

מסגד מחמודיה, המסגד הגדול של יפו, נקרא על שם מוחמד אגא, שהתמנה למושל יפו ועזה ושיקם את יפו מהריסותיה לאחר כיבוש נפוליאון. מוחמד אגא זכה לכינוי אבו נבוט, שפירושו "אבי האלה", מפני שאחז באלה דרך קבע ונהג להכות בה באכזריות. הוא שיקם את המסגד הקדום של בני משפחת ביבי, ועל פי הכתובות המונצחות עליו ניתן לזהות מספר שיפוצים ושינויים שנעשו בו במהלך השנים. אורכו של המסגד כעשרים וארבעה מטרים ורוחבו כשנים-עשר מטרים. הוא בנוי מאבן כורכר מטויחת המקורה בשתי כיפות. המיחרב, גומחת התפילה בכיוון התפילה למכה, מצוי בקיר הדרומי. בסמוך לו מצוי המינבר, תא התפילה. בראש מדרגותיו נמצא כס מעוטר חופה, שבתחתיתו שער ברזל ומעליו כתובת מוזהבת "אין אלוה אלא אללה ומוחמד הוא שליחו". ליד הפינה המערבית נמצא תא השמור לשליטים. לידו, מול המיחרב, נמצא קיר מצופה פסיפס חדש ששופץ על ידי משרד הדתות. באגף הצפוני והדרומי פרושות מחצלות למתפללים. מצריח המסגד נשמע קולו של המואזין הקורא לתפילה חמש פעמים ביום באמצעות רמקול. גם בצריח מבחינים בשלבי בנייה שבכל אחד מהם נוספה קומה. הכניסה הראשית אל המסגד היתה קבועה בעבר בצד המערבי. כיום הכניסה היא מרחוב רוסלאן. החלק הפנימי של המסגד מורכב ממערכת חצרות שנוצרה כתוצאה מהרחבות ושיפוצים. העמודים המקיפים את החצר נלקחו בפקודת מוחמד אגא מחורבות קיסריה ואשקלון. לצד רחוב רוסלאן, בולט סביל (רהט) סולימן, שבנה סולימן פחה מושל עכו.

מסגד מחמודיה – סוף המאה ה־19

רזיאל, דוד (1910–1941) (22) ב 4

מפקד האצ"ל*. נולד בליטא, כבן 3 עלה עם משפחתו לארץ-ישראל וחזר עמה לרוסיה כעבור שנתיים. בשובם, ב-1923, התיישבו בני המשפחה בתל-אביב. למד בישיבה בירושלים, ובמקביל גם באוניברסיטה העברית. הצטרף להגנה והיה מראשוני הגרעין של הגנה ב' שממנו צמח האצ"ל*. ב-1938 מינה אותו ז'בוטינסקי למפקד האצ"ל. בפעולת הגמול הראשונה על הטרור הערבי נתפסו שלושת הלוחמים, מפלוגת ראש פינה, ואחד מהם – בן יוסף* – נתלה. תחת פיקודו של רזיאל הוגברה העלייה הבלתי חוקית, נוכח החרדה שעוררו המשטר הנאצי והתפשטותו, וגדל גם היקף רכישת הנשק. הבריטים עצרו את רזיאל ב-1939, ומששוחרר השתכנע להפסיק את פעולות האצ"ל ולתמוך במלחמה בנאצים; כתוצאה מהחלטתו זו פרשו רבים ממפקדי האצ"ל ובראשם יאיר* והקימו את הלח"י*. רזיאל יצא מטעם הבריטים לסייע בדיכוי מרד פרו נאצי בעיראק, ונהרג בהפצצה על שדה התעופה של חבניה. עשרים שנה אחרי מותו הובאו עצמותיו לירושלים. על שמו נקרא מושב רמת רזיאל בהרי יהודה.

רחל (17) ג 2

בשם זה, של אחת האמהות בתנ"ך, אשתו האהובה של יעקב ואמם של יוסף ובנימין, נודעה משוררת גדולה וטרגית, רחל בלובשטיין (1890–1931). נולדה ברוסיה, למדה ציור וכתבה שירים ברוסית מאז שהיתה בת 15. עלתה לארץ-ישראל ב-1909 והתיישבה ברחובות, אחר כך עבדה בסג'רה (אילניה) ובחוות כנרת*. מ-1913 למדה חקלאות וציור בצרפת, וחלק משנות מלחמת העולם הראשונה עשתה ברוסיה. משחזרה ארצה באינייה רוסלאן* הצטרפה לדגניה*, אבל מחלת ריאות שממנה סבלה בנעוריה הפכה לשחפת, עזבה את הקיבוץ והתגוררה בתל-אביב ובמקומות אחרים. בשיריה, שרבים מהם הולחנו, יש אמירות אישיות נוגעות ללב ואהבה עזה לארץ-ישראל: "אחכה לך עד יכבו חיי / כְּחֻכּוֹת רחל לדודה" (סופו של "זמר נוגה"), או: "ואולי לא היו הדברים מעולם, / אולי / מעולם לא השכמתי עם שחר לגן, / לעבדו בזיעת-אָפִי / [...] מעולם לא טהרתי בתכלת שוקטה / ובתום / של כנרת שלי... הוי, כנרת שלי, / ההיית, או חלמתי חלום", או "פגישה, חצי פגישה, מבט אחד מהיר, / קטעי ניבים סתומים – זה די..." ספרי שיריה נדפסו ב-1927 וב-1930, וכן לאחר מותה, ב-1932. לפי בקשתה הובאה לקבורה בכנרת. אחיה הבכור הוא יעקב סלע*.

רחל ושמואל (אידלסון) (6) א 2

על שמם של רחל (1884–1970) ושמואל (1884–1947) אידלסון, ממייסדי אחוזת בית* ומראשוני תל-אביב. שמואל נולד ברוסיה, ובגיל שמונה עלה עם הוריו לארץ-ישראל, לעיר העתיקה בירושלים. הוא למד לימודי קודש והיה בקי

בחכמת ישראל; בכוחות עצמו רכש השכלה כללית. היה מהפקידים הראשונים של בנק אנגלו-פלשתינה. לאחר נישואיו ללאה־רחל גרו בני הזוג תחילה בִּיפו, ועם הגרלת המגרשים בנו את ביתם ב־1909 ברחוב יהודה הלוי 18 – מהבתים הראשונים של אחוזת בית. בשנת 1929, בשוֹבם לאחר היעדרות מהארץ, פתח שמואל אידלסון משרד קרקעות גדול בבית המשפחה. היה מורשה לפעולות טאבו, ונאמן על משקיעים מהגולה. לאה־רחל אידלסון עסקה בעבודה ציבורית לטובת הקהילה והיתה הגזברית של אגודת "עזרת נשים".

רטוש, יונתן (22) ב 4
 שם העט שבו נודע אוריאל שלח (הלפרין, 1909–1981), משורר, מייסד רעיון הכנענים והקבוצה שהלכה לאור הרעיון הזה, הוגה דעות ומתרגם. נולד בפולין, עלה לארץ־ישראל בנעוריו ולמד בגימנסיה העברית הרצליה ובאוניברסיטה העברית. פירסם את שיריו מ־1926 בכתבי העת *הידדן* ו*טורים*. ערך את ביטאון האצ"ל *בחדב*. ב־1939 הקים את "הוועד לגיבוש הנוער העברי" שהיה המסד לקבוצת הכנענים וערך את ביטאונה, *אלף*. פירסם מאמרים וספרים בנושאים לאומיים, בענייני ספרות ובחקר המקרא. מספרי שיריו: *חופה שחורה*, *יוחמד*, *שירי חרב* ועוד. תרם חידושים רבים ללשון העברית ורובם הפכו לנחלת הכלל; המלה "המריא" התקבלה בן יום. תירגם ספרים רבים בלשונו המיוחדת ובהם *הרוח בערבי הנחל* של קנת גרהם.

ריב"ל (20) ב 2
 ראשי תיבות שמו של רבי יצחק ברבי לוינזון (1788–1860), סופר עברי. נולד ברוסיה, התיישב בברודי ב־1813 והושפע רבות מרנ"ק*, שי"ר* ואחרים. חזר לעיר הולדתו קרמניץ ב־1823 והיה בודד וחולה; ואף על פי כן היה מהבולטים באישים של תקופת ההשכלה בדעות שביטא בזכות רעיונותיה. (אלה גם ראשי תיבות שמו של רבי יהושע בן לוי, מגדולי האמוראים*.)

רי"ז (19) ג 3
 ראשי תיבות שמו של הרב יפת זכריה (1909–1988), הרב של כפר שלם בתל־אביב.

רייך, לאון, ד"ר (1879–1929) ב 3 (16)
 ממנהיגי הציונות במזרח גליציה. נולד בלבוב, למד משפטים באוניברסיטה בעירו ושנתיים מדעי המדינה בפריס. עם שובו עמד בראש התנועה הציונית בגליציה אך דגל בנטילת חלק בפוליטיקה כדרך לביסוס מעמד היהודים. היה מועמד לבית הנבחרים האוסטרי (1907) ולא נבחר; ערך עיתונים ציוניים ועם נפילת האימפריה האוסטרית וסיפוח גליציה

לפולין – נאסר. שוחרר, היה מראשי הוועד של המשלחות היהודיות לשיחות השלום בוורסאי, צרפת, ומששב היה הציר של לבוב לסיים – בית הנבחרים הפולני – מ־1922; ב־1928 נבחר שוב ברוב גדול.

ריינס, יצחק יעקב (1839–1915) (17) ג 3
 רב, ממנהיגי הציונות הדתית ומייסד "המזרחי". נולד ופעל בפולין. למד בישיבות וולוז'ין ואישישוק. התמנה לרב של שוקיאן ב־1867, לרב של שווינצאן שנתיים לאחר מכן ומ־1884 עד מותו היה הרב של לידה במחוז וילנה. שילב לימודי חול בתכנית הלימודים בישיבות שהקים. ממייסדי המזרחי והנשיא הראשון של מפלגה זו. תמך בתכנית אוגנדה של הרצל*.

רייס, רפאל (1914–1944) (20) א 3
 מהצנחנים שליחי היישוב, שהתנדבו לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. נולד בבודפשט, עלה לארץ־ישראל, הוצנח בשליחות בריטית־יהודית בתחומי הכיבוש הנאציים כחנה סנש* ואחרים. חבר אל פרטיזנים יהודים בסלובקיה, אך נשבה בידי הגרמנים ונרצח במחנה הריכוז קרמניצה. עצמותיו הובאו ארצה.

רייפמן, יעקב (1818–1894) (19) ד 1
 חוקר ספרות, מחכמי ישראל. נולד למשפחה חרדית בפולין, ונשאר בחוגים חרדיים ועם זאת עסק בחקר המקרא, ספרות חז"ל והספרות העברית של ימי הביניים. חיבר מונוגרפיות על התלמוד, המדרשים ואישים שונים ובהם רבי זרחיה הלוי ורבנו בחיי (מחבר חובת הלבבות*).

רייק, חביבה (1914–1944) (20) א 2
 מהצנחנים שליחי היישוב, שהתנדבו לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. נולדה בסלובקיה, עלתה לארץ־ישראל ב־1939, ויצאה בשליחות בריטית־יהודית לאירופה הכבושה בידי הנאצים. צנחה בסלובקיה ב־1944, הצליחה ליצור קשר עם פרטיזנים יהודים, נתפסה בידי הנאצים ונורתה, כחנה סנש*, אנצו סרני* ורפאל רייס*. סיפור חייה ושליחותה מתפרסם בספרם של תהילה וזאב עופר חביבה.

רילף, יצחק, ד"ר (1831–1902) (12) א 4
 רב ומחובבי ציון, ממארגני העזרה ליהודי רוסיה. נולד בגרמניה, הוסמך לרבנות ב־1857 ולאחר שקיבל תואר דוקטור מאוניברסיטת רסטוק (1865) היה לרב של ממל בפרוסיה המזרחית. אירגן את פעולות העזרה ליהודי רוסיה בשנים שבהן שרר שם רעב כבד בסוף שנות ה־60 של המאה ה־19, ובשנים הקשות שהחלו בפרעות 1881. הטיף לרעיון חיבת ציון, ובהשפעת ספרו של פינסקר*, אוטואמנסיפציה,

כתב ספר משלו, ארוכת בת עמי, שבו הציע "לכבוש ולרכוש" את ארץ-ישראל, ולהקים בה מחדש מדינה ליהודים ששפת הדיבור בה תהיה עברית. היה מתומכיו של הרצל*.

רינגלבלום, עמנואל (1900–1944) (24) ב 1
ההיסטוריון של גטו וארשה. נולד בבוצ'אץ', עיר הולדתו של עגנון*, למד באוניברסיטת וארשה והיה מורה להיסטוריה בבירת פולין. כתב מאמרים בתולדות יהודי העיר, וערך כתב עת היסטורי ביידיש. ב-1938 החל לתעד את סבלות היהודים – שליחות שמילא עד שנרצח בעצמו – כאשר נשלח לפקח על עבודות סעד בקרב 17,000 יהודים שגורשו מגרמניה בחזרה לפולין שממנה באו: במקביל להגשת העזרה גבה עדויות מפי המגורשים על ההתנכלויות האנטישמיות בגרמניה הנאצית. המשיך בכך מהפלישה הנאצית לפולין בספטמבר 1939: בצד עבודת ההצלה והסעד אסף, רשם ותיעד במסמכים – הפעם בסיועם של עשרות מתנדבים שגבו עדויות, כתבו דו"חות ועוד – תחת השם התמים "עונג שבת". כל החומר הרב הזה הוטמן במכלי מתכת, חלקו שב ונחשף אחרי המלחמה, והוא מקור חשוב על יהודי וארשה בשואה. הארכיון הופקד ביד ושם בירושלים ופורסם בקובץ ממלכת הגזע והרשע. רינגלבלום הועבר לצד ה"ארי" של וארשה, אבל התגלה ונרצח בידי הנאצים.

ריש גלותא (26) ב 1
תוארו של נשיא הגולה היהודית בבבל אחרי חורבן בית שני, בעברית – ראש הגולה. תחילה ישבו בסורא, שבה היתה ישיבה גדולה, ולאחר מכן – בבגדאד. למרותם של ראשי הגולה סרו גם יהודי פרס וכורדיסטאן. ראשי הגולה התייחסו לשושלת בית דוד, והפאר וההדר שנהגו הקלו מעט ממצוקת הגלות של קהילתם. ראש הגולה האחרון פעל בבגדאד במאה ה-12. בימי מלחמת העולם הראשונה, כשרוב תושבי תל-אביב נאלצו לעזוב אותה, דבק הכינוי הזה בדיזנגוף*, בשל התמסרותו ליישוב הגולה.

רכטר, זאב (1899–1960) (5) ד 3
אדריכל. נולד באוקראינה, עלה לארץ-ישראל באנייה רוסלאן* ועבד במשרדו של המהנדס חייקין בירושלים. למד הנדסה ברומא ובפריס, ועם שובו גר ועבד בתל-אביב. ממייסדי חוג הארכיטקטים – עם נויפלד, שרון* ודיקר. מראשי התנועה המודרנית לאדריכלות בארץ והראשון שבנה על עמודים: בית אנגל (שדרות רוטשילד פינת מזא"ה, בשנות ה-30). בין הבתים שתיכנן בשנות ה-20: בית הכדים (סגנון רומנטי, נחלת בנימין 16); בשנות ה-30: בית סוסקין (לילינבלום 12), מעונות שחקני הבימה* (הוז, גורדון ופרוג); בשנות ה-40: שינוי חזית בית הכנסת הגדול (אלנבי); בשנות ה-50: היכל התרבות (בשיתוף עם כרמי*), ביתן הלנה רובינשטיין, בית

המשפט (שאל המלך) כן בנה ברחבי הארץ – בנייני האומה בירושלים, וכן בתי מלון, בתי חולים ועוד. חתן פרס רוקח לאדריכלות ל-1957. עסק גם בתכנון אורבני – תכנון רעיוני לעיר תל-אביב, זכה בפרס ראשון לתכנון הרובע היהודי בצפת. יחד עם יעקב רכטר ומשה זרחי, ועוד.

רלב"ג (21) ג 4

ראשי תיבות שמו של ר' לוי בן גרשום (1288-1344), פילוסוף, מתמטיקאי ואסטרונום מוערך מאוד – וממפרשי התנ"ך. נולד ופעל בצרפת, תרם רבות לפיתוח הטריגונומטריה, וכן לאסטרונומיה: המציא מכשיר למדידת זוויות בין כוכבים הנקרא בלשונות אירופיות "מטה יעקב" ושיטה להערכת גודלם של השמש והירח. בפירושו לתנ"ך ניכרת נטייה להתבונן בשאלות פילוסופיות. שם ספרו העיקרי הוא *מלחמות ה'* ובו מוקדשת חטיבה ניכרת להשקפותיו בתחום האסטרונומיה.

רמב"ם (22) א 1

ראשי תיבות שמו של רבי משה בן מימון (1135-1204), גדול חכמי ישראל בימי הביניים, סמכות הלכתית שאין שנייה לה בין הפוסקים המכונים "ראשונים" ופילוסוף שהשפעתו ניכרת בכל הדורות. נולד בקורדובה, ספרד, שאותה נאלצה משפחתו לעזוב ולהגר למרוקו. היה בין היתר בארץ-ישראל, וב-1168 התיישב בקאהיר ושימש כרופא, הן לקהילה והן בחצר המלכות של צלאח א-דין. נחשב למנהיג היהודים במצרים, והופנו אליו שאלות מקהילות שונות, בהן תימן. מספריו: *משנה תורה* (הנקרא גם *יד החזקה*), סיכום שיטתי של הלכות ושל מצוות התורה עם פסיקה ברורה לגבי הדיונים ההלכתיים בתלמוד; *מורה נבוכים** המיועד להסביר את דרכה של היהדות ועוד. סמוך לזמנו עוררו השקפותיו מחלוקת קשה. ניסח את 13 עיקרי האמונה היהודית, ובהם העיקר שניסוחו בסידור התפילה הוא: "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח, ואף על פי שיתמהמה – בוא יבוא"; עיקר אמונה זה היה להימנעו אני מאמין*. לפי המסורת נקבר בטבריה.

רמבה, אייזיק (1907-1969) ב 10

עיתונאי ומזכירו האישי של ז'בוטינסקי* בשנים האחרונות לחייו. נולד בפולין, למד באוניברסיטת וארשה, ומשפטים – באוניברסיטה בלונדון. ערך כתבי עת אחדים של התנועה הרוויזיוניסטית. עלה לארץ-ישראל ב-1940, ואחרי מלחמת העולם השנייה התמנה לעורך העיתון היומי *המשקיף* ואחר כך לעורך *חירות*. לאחר שנסגרו, כתב *למעדיב*. מספריו: *במחיצתו של ז'בוטינסקי, המגן והאסיר, קריניצי, בניס אכלו* בוסר. חתן פרס סוקולוב ל-1969.

רמברנדט (16) ב 2

השם שבו נודע רמברנדט הרמנסון ואן ריין (1606–1669), מגדולי הציירים בכל הזמנים. נולד ופעל בהולנד, למד זמן קצר באוניברסיטת ליידן, עירו, אך העדיף את הציור. מ־1631 גר באמסטרדם, וצייר דיוקנאות של גברים ונשים לפי הזמנה של עשירי העיר. עם זאת צייר באותה תקופה גם ציורים אחרים, ובכללם מעמדים דרמטיים וציורי נוף. מ־1639 התגורר בבית גדול שגבל ברובע היהודי, ושהתשלומים בגינו כילו את כספו. בשנות חייו האחרונות הרבה לצייר מעמדים תנ"כיים שבהם ניכר ידע והבנה שנבעו אולי מקשריו עם שכניו היהודים, שאחדים מהם צייר בדיוקנאות הזקנים שלו. בין תמונותיו הנודעות – "שיעור באנטומיה", "משמר הלילה", "משתה בלוצאר" שבו מתברר מדוע לא הצליח איש לקרוא את הכתובת על הקיר, "יוסף ואשת פוטיפר", "דוד מנגן לפני שאול" ו"הכלה היהודייה".

רמה (5) ג 1

רמה או רמתיים או רמתיים צופים היתה עיר בנחלת בנימין סמוך לדרך משכם לירושלים, עירו של שמואל בן אלקנה, הנביא שהיה אחרון השופטים לפני תחילת ימי המלוכה. משערים שמקומה היה במקום שבו שוכן היום הכפר הערבי א־ראם. יישוב עברי בשם זה הוקם בשנות ה־90 של המאה ה־19 ליד נבי סמואל, שלפי המסורת נמצא בו קברו של שמואל, אך ניטש בימי מלחמת העולם הראשונה. יישובים אחרים בשם זה – ערים שונות בנחלות אשר ונפתלי – מציינים כי הוקמו במרומי פסגה או מדרון מעל פני המישור.

רמות נפתלי (5) ג 3

חבל ארץ בגליל העליון ומושב בו, דרומית לקרית שמונה, שהוקם ב־1945 בידי חיילים שהתנדבו לשרת בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. במלחמת העצמאות היה המושב מבודד ונצור, אך הדף את ההתקפות.

רמז, דוד (1886–1951) (16) א 2

חבר כנסת ושר בממשלה. נולד ב־בֶּלְרוֹס, עלה לארץ־ישראל ב־1913 ועבד במושבות. ממייסדי ההסתדרות ומזכירה ב־1935–1945. סייע בהקמתן של חברות במסגרת חברת העובדים בהסתדרות. ב־1945–1948 היה יו"ר הוועד הלאומי. היה מהחותמים על מגילת העצמאות, כיהן כשר התחבורה הראשון בממשלת ישראל ומונה לשר החינוך והתרבות – אך נפטר בחודשי כהונתו הראשונים. חידש מלים בעברית – למשל, מונית, מעגן ומבדוק. בנו אהרן רמז (1919–1994) היה אלוף בצה"ל, מפקד חיל האוויר מהקמתו עד 1951, שימש בתפקידים בכירים נוספים והיה חבר כנסת ושגריר בבריטניה.

רמח"ל (21) ד 2

ראשי תיבות שמו של רבי משה חיים לוצטו (1707-1747), מקובל, משורר וראש חבורה משיחית באיטליה - מאז ששמע קול שהבטיח לגלות לו "סודות עליונים". לחץ מצד רבנים הביאו לגנוז את כתביו בקבלה, אך הרדיפות לא חדלו. ישב זמן מה באמסטרדם*, עלה לארץ-ישראל ב-1743 - כנראה כדי שיתר לו לעסוק שוב בקבלה - והתיישב בעכו. נספה עם אשתו ובנו במגיפה. מכתביו נותרו רק קטעים מעטים: ספר המוסר מסילת ישרים*, שירים, מחזות ועוד.

רנ"ק (17) ג 2

ראשי תיבות שמו של רבי נחמן קרוכמל (1785-1840), הוגה דעות יהודי. נולד בגליציה, למד בישיבה והשתלם גם בשפות ובמדעים. כהגל, הניח שלכל עם "רוח לאומית" מיוחדת; הרוחניות היהודית, הוסיף על כך, היא ערובה לנצחיותו של עם ישראל. ספרו, מורה נבוכי הזמן, נדפס רק אחרי מותו.

רענן (21) ד 3

עץ שעליו חדשים או מוצר טרי. הרחוב נקרא כך על שם בית חרושת לשוקולד הראשון בארץ שהיה בו.

רפידיס (10) ב 1

מהתחנות החשובות בדרך הנדודים של עם ישראל במדבר. לימים, מחנה צבאי עיקרי של צה"ל בסיני 1967-1975 - ביר גפגפה בפי המצרים.

רצון (20) א 4

תכונת נפש או רגש המניעים אותנו לעשייה. מושג בפילוסופיה ובפסיכולוגיה. מקבוצת השמות והביטויים מן התנ"ך שהפכו לשמות רחובות ובהם, למשל, רוני ורזי.

רקנאטי, ליאון יהודה (1890-1945) א 3

בנקאי. נולד בסלוניקי, למד בבית-ספר גבוה בפריס. חזר לסלוניקי, התפרנס ממסחר והיה נשיא הקהילה היהודית ונציג יהודי יוון במועצת הסוכנות. עלה לארץ-ישראל ב-1935, התיישב בתל-אביב והיה ממייסדי בנק דיסקונט ומנהלו. יזם מפעלים רבים שהביאו להשקעות בעיר, ובכך תרם רבות לשגשוג המסחר בתל-אביב ולפיתוח העיר. כן היה יו"ר הקהילה הספרדית בתל-אביב ופעיל בארגונים ציוניים וקהילתיים.

רש"י (22) א 1

ראשי תיבות שמו של רבי שלמה יצחקי (1040-1105), גדול מפרשי התנ"ך והתלמוד ומגדולי החכמים היהודים בכל הדורות. נולד ופעל בטרואה (טרויש), צרפת, למד בישיבות

מגנצה (מיינץ) וורמייזה*, גרמניה. פירושו נוגע בלשון הכתוב ומביא גם מדרשים שונים, והמחשות מחיי היום-יום בזמנו. חוקרים סבורים שפירושו לתנ"ך היו מלאים, אך מה שמדפיסים היום בספרי עזרא, נחמיה, דברי הימים ואיוב – אינו משלו, הגם שיתכן כי תלמידיו התבססו על דבריו. פירושו לתלמוד לא היה הראשון – קדמו לו גרשם מאור הגולה*, רבנו חננאל* ואחרים; אבל רש"י צירף פירושים ממקורות רבים, בהם מסורת גאוני בבל, פירושו בהיר והוא שומר על אחידות פרשנית בתוך כל מסכת, אחידות הנובעת מהאופן שבו הבין את מכלול ענייני המסכת. נכדיו, בני בנותיו, המשיכו בדרכו והם מכונים בעלי התוספות*.

רשף (19) ד 3

משמעות המלה – ניצוץ, גץ; אבל ייתכן שגם בתנ"ך הכוונה לישות אלילית, שכן הביטוי "ובני רשף יגביהו עוף" (איוב, ה) בוודאי מרמז לכך (רש"י מפרש שטן). רשף היה אל האור הפניקי, וזה היה שמה הראשון של העיר שנקראה אחר כך ארשף או ארסוף וכן אפולוניה (על שמו של אפולו, אל האור היווני), ובימינו – הרצליה.

רשפים (19) ד 3

קיבוץ בעמק בית שאן. הוקם ב-1948, אחרי שחרור בית שאן במלחמת העצמאות ולא הרחק מעיר עתיקה זו.

רחוב הרצל וברקע גמנסיה הרצליה

ש

שאל המלך [שדרות] (16) א 3

המלך המשוח הראשון של ישראל. בן שבט בנימין שהיה הקטן בשבטים בעקבות מלחמה מרה דור לפני כן. נשלח במצוות קיש אביו לחפש אתונות שאבדו, ומצא עצמו מוכתר למלך בידי שמואל הנביא. כדי לגייס את העם למאמץ נגד אויב משותף, נחש העמוני, שחט את בקרו ושליחיו הצטוו למסור את דברי המלך: "אשר איננו יוצא אחרי שאול ואחר שמואל, כה ייעשה לבקרו" (שמואל א, יא). ניצח את עמלק, ועמד בפני הפלשתים - עד שהובס במערכה בהרי הגלבוע* ונפל על חרבו. חלק ניכר מהמסופר עליו קשור בביקורת שמתח עליו שמואל, הנביא שמשחו למלך ולאחר מכן משח למלך את דוד*, ובמאבקו של שאול בדוד - שסייע לשאול במלחמתו בפלשתים ואף ניגן לפניו והיה לחתנו.

שאר ישוב (20) א 1

מושב בצפון עמק החולה, ממזרח לקריית שמונה. מקור השם בתנ"ך (ישעיהו, י). היה משלוש נקודות יישוב שהוקמו ב-1939-1940 ביזמתו של מ' אוסישקין* ("מצודות אוסישקין"); השתיים האחרות היו דן ודפנה*. במלחמת העצמאות הותקף על ידי צבא סוריה, נעזב ושוקם אחרי המלחמה.

שארית ישראל (22) א 4

שם סמלי לשארית הפליטה: לאחר הגלויות והגירושים, הפרעות ומסעי השמד נגדו באה השואה וגדעה כשליש מבני העם היהודי. בסמוך רחוב התחיה וכן רחובות חזק ואמץ.

שבזי, שלום (המאה ה-17) (22) א 2

גדול משורריה העבריים של תימן. נולד בשבז, ומכאן שמו. התפרנס מאריגה. חי זמן מה בצנעא, שאליה ביטא געגועים בשיריו משגורש ממנה עם רבים מיהודיה לדרום תימן ב-1679. היה ידוע בבקיאותו הרבה בתלמוד, הניכרת בשיריו, ועסק גם בפילוסופיה ובאסטרונומיה. חיבר אלפי שירים ופיוטים בעברית ובערבית. בהם שירי קודש המבטאים כמיהה לארץ-ישראל ולגאולה הנכספת: רובם מתמקדים בשיחות בין עם ישראל לאלוהיו, ובהן גם רמזים לתורות הקבלה ומושגים המקובלים בה. פיוטיו מקובלים בין יוצאי תימן.

שבזי, שלום (המאה ה־17) [סמטה] ראו לעיל.

שבח (20) **ב 2**
דברי הלל על הצלחה או מעשה טוב. הרחוב נקרא כך על שם בית ספר תיכון מקצועי בשם זה שבו גבל.

שֶׁבֶט (20) **א 4**
הַחֹדֶשׁ החמישי בלוח העברי בן ימינו והאחד־עשר בלוח הקדום. אורכו תמיד 30 יום. שמו אשורי במקורו והוא נזכר בתנ"ך בזכריה. מזלו דלי. החג היחיד בו חל בדיוק באמצעו, והוא ראש השנה לאילנות, הנקרא טו בשבט. מאז תש"ט־1949 זהו חגה של הכנסת, כי ביום זה התכנסה לראשונה. בימי קדם היו בו ימי חג: בכ"ב נרצח קיסר רומי קליגולה ובוטלה הגזירה להציב את צלמו בבית המקדש; ובכ"ח מת אנטיוכוס אפיפנס, שגזירותיו חוללו את מרד החשמונאים*.

שבט אשר (11) **ד 1**
משבטי ישראל*, יוצאי חלציהם של בני יעקב. אשר היה בנו השמיני של יעקב, נולד מזלפה שפחתה של לאה ומשום כך נחשב לבנה של לאה, שאמרה: "בְּאֲשֵׁרֵי כִי אֲשֶׁרוּנִי בְנוֹת" (בראשית, ל). יעקב ניבא כי רב יהיה השמן שיפיק ממוטעי הזיתים שנחלה שתיפול בחלקו בגליל כשישובו בניו לארץ־ישראל. האבן שלו היתה תרשיש (אופל).

שבט בנימין (11) **ד 1**
משבטי ישראל*, יוצאי חלציהם של בני יעקב. בנימין היה הקטן בבני יעקב, והיחיד שנולד בארץ־ישראל. אמו רחל מתה בלדתה אותו, אך עוד הספיקה לקרוא את שמו "בן־אוני" (בראשית, לה) – כלומר, בן צערי. אביו קרא לו בנימין, ורש"י* מפרש מלשון דרום, כמו "צפון וימין אתה בראתם" (תהלים, פט), כי זו היתה מגמת פניהם. לפי רש"י ניבא לו יעקב את עתידו עד ימי מרדכי ואסתר*. האבן שלו היתה ישפה.

שבט יהודה (11) **ד 1**
משבטי ישראל*, יוצאי חלציהם של בני יעקב. יהודה היה הרביעי בבני לאה, "ותאמר, 'הפעם אודה את ה', על כן קראה שמו יהודה" (בראשית כט). כדי להציל את יוסף מן הבור, אמר לאחיו: "מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו? לכו ונמכרנו לישמעאלים" (בראשית, לז). מחלציו יצאו המלכים לבית דוד וראשי הגולה בבבל – ועתיד לצאת המשיח. האבן שלו היתה נופך (טורקיז).

שבט יוסף (11) **ד 1**
משבטי ישראל*, יוצאי חלציהם של בני יעקב. יוסף היה בנו האחד־עשר של יעקב והראשון לרחל, שמצאה שתי סיבות

לשמו: "אסף אלהים את חרפתי", ותקרא את שמו יוסף לאמר, 'יִסְפָּה ה' לי בן אחר'" (בראשית, ל). מאחר שהיה מתנשא עליהם, השליכו אחיו הגדולים את יוסף לבור, מכרו אותו לעבדות במצרים, שבה הושלך לכלא בגלל אשמת שווא, ואחר פתר חלומות ועלה לגדולה, סלח לאחיו ושיכן אותם בארץ גושן. ברכת אביו לו היתה מפורטת ובה רמזים לכוחו במלחמה. שני בניו, מנשה ואפרים, זכו לברכה מיוחדת והיו בין השבטים בבואם להתנחל. האבן שלו היתה שוהם (אוניקס).

שבט לוי (11) ד 1

משבטי ישראל*, יוצאי חלציהם של בני יעקב. לוי היה השלישי בבני לאה, שהיתה בטוחה כי "עתה הפעם יִלֹּה אישי אלי, כי ילדתי לו שלשה בנים", על כן קראה שמו לֹוִי" (בראשית, כט). עם שמעון אחיו הרג לוי את אנשי שכם על מעשה דינה. אהרן אחי משה היה מבני לוי, וכל הכהנים הם לפיכך מצאצאיו. שבט זה בלבד לא התיישב בנחלה משלו, מפני שהלוויים נטלו על עצמם תפקידים על שבטיים. האבן שלו היתה ברקת (אזמרגד).

שבט ראובן (11) ד 1

משבטי ישראל*, יוצאי חלציהם של בני יעקב. ראובן היה בכורו של יעקב מלאה, ושמו מעיד לדבריה "כי ראה ה' בעֲנֵיִי כי עתה יאהבני אישי" (בראשית, כט). בשעה שרצו האחים להרוג את יוסף, התנגד לכך ראובן, וכדי להצילו הציע להשליכו לבור. בבואו להוציאו – לא היה שם, כי אחיו מכרו אותו. למרות זאת איבד את הבכורה, כנראה בגלל קלות דעתו (בראשית, מט). האבן שלו היתה אודם.

שבט שמעון (11) ד 1

משבטי ישראל*, יוצאי חלציהם של בני יעקב. שמעון היה השני בבני לאה, ונקרא כך לדבריה "כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה" (בראשית, כט). עם לוי אחיו הרג שמעון את אנשי שכם על מעשה דינה. נראה כי יעקב ניבא כי הוא עתיד להיבלע בשבט יהודה; ואכן כך היה. האבן שלו היתה פֵטְדָה (טופז).

שבטי ישראל (26) ב 1

בני יעקב – שנקרא ישראל מאז שָׁרָה (=נלחם) עם המלאך – היו אבות לשבטים שהיוו את עם ישראל. במהלך 40 שנות הנדודים במדבר היו נבדלים, ושמרו על מקומם במסע, שבט שבט לעצמו על דגלו המיוחד; ולכל אחד מהם יוחדה אבן באבני החושן באפוד של הכהן הגדול. לכל אחד מהם ייחד אביהם ברכה וכך גם משה, וכל אחד מהם, פרט לשבט לוי*, היה עתיד לנחול את חלקו בארץ-ישראל. תחילה היו בתל-אביב רחובות על שם כמה מהם (כמו "ראובן"), אבל

לבסוף כונסו שנים־עשר בני יעקב בשכונה אחת, ולצדם רחוב בני ישראל. ומאחר שמדובר בבני יעקב ולא בשבטים שהתנחלו בארץ, יש רחובות על שם שבט לוי ושבט יוסף* – ואין "שבט מנשה" או "שבט אפרים". ועם זאת, ישנה כפילות מסוימת: רחוב זבולון* לא בוטל, ויש בתל־אביב רחובות בני דן* ובני אפרים*.

שְׁבִיב (26) **ב 2**
ניצוץ, סימן של אור; עיני המלח הצופה מחפשות אותו בהתקרב הספינה לחוף. בסמוך רחוב המגדלור.

שביל החלב (15) **ג 3**
בשכונת נחלת יצחק היו רפתות ומחלבות רבות, שסיפקו את תוצרת החלב לתל־אביב. בשנות החמישים של המאה העשרים נאסר לגדל פרות ביישובים עירוניים – ותושבי נחלת יצחק סגרו את הרפתות. הביטוי המרומז בשם הרחוב הוא שמה של מערכת ענקית של ערפיליות, כוכבים ואבק שהשמש וכוכבי הלכת, וכדור הארץ בכללם, מהווים חלק ממנה. חוצה את השמים כעין פס מקצה אל קצה, ומכאן שמה; זכתה להסברים מיתולוגיים בימי קדם. בפי חז"ל נקרא "נהר די נור" – נהר של אור.

שבע השקמים [סמטה] (16) **ב 4**
השקמה* היא עץ ירוק־עד מהסוג פיקוס שעמו נמנית גם התאנה. בעבר היו עצי שקמה רבים מצפון ליפו, ונעשה בהם שימוש מגוון. במהלך בנייתה של תל־אביב נותרו מהם בעיקר אותן שבע שקמים במרכז רחוב שנקרא הכרמל*, בחלק ממנו שהפך אחר כך לרחוב המלך ג'ורג', והרחוב על שמו נקבע לא הרחק מהן. היום נותרו מהן רק שש.

שבתאי (19) **ד 3**
כוכב לכת ענקי זוהר במערכת השמש. השישי במרחקו ממנה, יותר ממיליארד ק"מ, והשני בגודלו: צדק, הקרוב ממנו, הוא גם הגדול בכוכבי הלכת. היה ידוע לקדמונים, ולפי תפיסתם היה השביעי (אחרי השמש, הירח, כוכב חמה, נגה, מאדים וצדק) ומכאן שמו בעברית. בלעז שמו סטורן או סטורנוס, כשם אל הקציר הרומי. נחשב בעבר ליחיד המוקף לא רק בירחים אלא גם בטבעות; היום ידוע שגם לצדק ולאורנוס יש טבעות.

שבתאי, יעקב (1934–1981) (6) **א 1**
סופר ומחזאי. נולד ויצר בתל־אביב ונחשב לאחד היוצרים המשפיעים ביותר בהתפתחות הספרות העברית. כתב ותירגם רומנים ומחזות, וכן כתב שירים ופזמונים. ספרו *זכרון דברים* מתרחש בתל־אביב, ונחשב לאחד הרומנים

החשובים שנכתבו בארץ לאחר קום המדינה. שירו "רחובות תל-אביב" שהלחין סשה ארגוב* מספר כי "בפינת עבודה* – יוחנן הסנדלר*/ גר חייט לגברים שהפך לזמר, / שקולו הזדמר בסופרנו טנור/ מרחוב המקצוע* עד רחוב המשור*..." ומכאן ממריא השיר בפרץ של שמות שאין לו סוף: "...ולסינג, לסקר, התמר, / ז'בוטינסקי ראש בית", / וטורצ'ינר וגוטמכר, / מוהליבר וקלישר, / ודיזנגוף עם זמנהוף, / גליצנשטיין ואנגלשטיין, / מוסינזון וצירלסון, / וסרמן עם חיותמן, / ליברמן עם הוברמן, "ועוד ועוד, ובתים נוספים ובהם משחקי מלים כמו "בתוצרת הארץ היתה חתולה/ שהיה לה חבר ביוון-מצולה/ שהיה לו בביל"ו בן דוד מאוהב/ בגברת סיאמית משביל החלב".

שגב (23) ג 4

שם הרחוב ניתן לו מפני שהוא מצוי גבוה, בפסגת יפו העתיקה – המלים שגב, נשגב קשורות בגבהים מוסריים ורוחניים וכן ארציים. שם זה ניתן ליישוב קהילתי בגליל המערבי שהוקם כהיאחזות נח"ל ב-1953 (אוזרחה ב-1957) וכן לגוש של יישובים בגליל.

שדה, יצחק (1890-1952) ב 1

אלוף, מייסד הפלמ"ח ומפקדו הראשון. נולד ברוסיה, שירת בצבאה במלחמת העולם הראשונה וזכה בעיטור גבורה. היה מפקד פלוגה בצבא האדום, סייע לטרומפלדור* בהקמת "החלוץ" ועלה לארץ-ישראל ב-1920. היה ממייסדי "גדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור", עבד במחצבות עתלית, וכן בנהריים*. ממפקדיה הבולטים של ההגנה*, הוגה אסטרטגיית היציאה לקראת האויב ומקים פלוגות השדה (הפו"ש). יזם את הקמת הפלמ"ח, שיכנע בתפיסתו כי נחוץ גרעין של מגויסי קבע שאפשר להעבירם לגזרה שבה יידרשו והיה מפקדו הראשון (1941-1945). לאחר מכן היה ראש המפקדה הארצית של ההגנה ומראשי תנועת המרי העברית בחודשים הספורים שבהם התקיים שיתוף פעולה עם האצ"ל* והלח"י*. במלחמת העצמאות פיקד על קרבות משמר העמק ומבצע "יבوسی", השתתף במבצעי "דני" ו"חורב" ועוד. היה חבר במועצת עיריית תל-אביב משלהי 1950 עד מותו. נחשב לדמות מוסרית וערכית. רשימות פרי עטו נדפסו תחת שם העט 'י' נודד. על שמו הקיבוצים בנגב משאבי שדה (הוקם ב-1947 בשם משאבים) וניר יצחק (הוקם במקום קיבוץ נירים), וכן המושב שדה יצחק בשרון (הוקם ב-1952).

שד"ל (21) ד 2

ראשי תיבות שמו של שמואל דוד לוצטו (1800-1865), היסטוריון, חוקר ספרות, משורר ובעל פירוש לתנ"ך ששימש פרופסור בסמינר לרבנים בפדובה, איטליה. נולד בטרייסט,

איטליה, ועסק במחקר בענפים רבים של חכמת ישראל. ספריו על הדקדוק העברי והארמי נחשבים לבעלי ערך רב למחקר בתחום זה. כתב מאות ספרים ומאמרים, בהם על המלחין היהודי די רוסי*.

שדמי, נחום (1898–1985) (19) ג 3
ממפקדיה הבכירים של ההגנה*. נולד ברוסיה, היה מפעילי "ההגנה העצמית", עלה לארץ-ישראל ב-1921 ועבד בסלילת כבישים. ב-1936 גויס לפעילות מלאה בהגנה, היה מפקד מחוז הצפון ומאוחר יותר מפקד מחוז ירושלים. ב-1946 היה מפקד ההגנה באירופה. מילא תפקידים בכירים גם בצה"ל, בהם מפקד חטיבה ונשיא בית הדין הצבאי העליון. בנו וגם נכדו היו מפקדי חטיבות בצה"ל, ומילאו תפקידים נוספים.

שדרות – ראו לפי שמן

שוהם, מתתיהו משה (1893–1937) (6) א 2
משורר ומחזאי עברי. נולד בפולין, גדל בבית דודו ורכש השכלה רחבה. עלה לארץ-ישראל ב-1930, חזר לווארשה וכתב את הספר והמחזה *צוד וירושלים* בתקווה שהצגתו תסלול את דרכו לשוב ארצה; אך הדבר לא קרה. לכתחילה נקרא הרחוב סתם שוהם, אבן חן הנזכרת בין אבני החושן; מאוחר יותר הוסב על שם המשורר.

שוחט, מניה וישראל – ראו מניה וישראל שוחט

שולמית (16) ב 3
דמות האשה משיר השירים, שלפי המסורת חיברו שלמה המלך*; "מי זאת הנשקפה כמו שחר, יפה כלבנה, ברה כחמה, איומה כַּנְדָּגְלוֹת. אל גַּנַּת אַגוֹז ירדתי לראות בְּאֵבֵי הַנַּחַל, לראות הַפְּרָחַה הַגֶּפֶן, הַנֶּצֶו הַרְמוֹנִים. [...] שׁוֹבֵי, שׁוֹבֵי הַשׁוֹלְמִית, שׁוֹבֵי, שׁוֹבֵי וְנַחֲזָה בְּךָ; מִה תִּחַזְו בְּשׁוֹלְמִית כְּמַחֲלֵת הַמַּחְנִים" (שיר השירים, ו). המפרשים מזהים אותה עם אבישג השונמית, שהיתה עם דוד המלך* באחרית ימיו: "ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל, וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אותה למלך. והנערה יפה עד מאד" (מלכים א, א). אדניה בן חגית ביקש משלמה המלך שיתיר לו לשאתה, ועל כך הומת. בסמוך רחובות אחרים על שם נשים מהתנ"ך: אסתר, יעל ורות.

שולמן, קלמן (1899–1819) [שביל] (15) ג 4
סופר עברי. נולד בפּוֹלְרוֹס, היה מראשוני סופריה של ההשכלה* וממבשרי הציונות. כתב סיפורים ובהם "שולמית", כתב ועיבד ספרי היסטוריה, כמו *דברי ימי עולם*, וגיאוגרפיה. תירגם מספרות העולם, בין היתר את *מסתרי פריז של אזן* סי שזיעזע את בני זמנו.

שונצינו (20) ב 1

משפחה מחלוצי הדפוס העברי שפעלו בעיר שונצינו, לא הרחק מקרמונה באיטליה במאות ה־15 וה־16. בני המשפחה באו מגרמניה לאיטליה בגלל הרדיפות, והראשונים שעסקו בדפוס, ב־1484, היו ישראל נתן ובנו יהושע שלמה; העבודה הראשונה שביצעו היתה הדפסת מסכת ברכות מהתלמוד הבבלי, ובעקבותיה הדפיסו את התנ"ך בניקוד ועוד. נכדו של ישראל נתן, גרשום, הדפיס לא רק בעברית אלא גם בלטינית וביוונית, הדפיס ספר עברי מאויר, וכן את מחברות עמנואל של עמנואל הרומי*. הוא הדפיס בשונצינו ובערים אחרות באירופה, ושנים אחדות – 1494–1504 – היה המדפיס העברי היחיד בעולם. אחיו של גרשום, שלמה, ובניהם של האחים, אליעזר בן גרשום ומשה בן שלמה, היו אף הם מדפיסים; וכך גם גרשום בן אליעזר, דור רביעי. אגודה על שם משפחת שונצינו הוקמה בברלין ב־1924 – ונסגרה ב־1937 בפקודת המשטר הנאצי.

שוקן, (שלמה) זלמן (1877–1959) ד 4

איש עסקים, נדבן ומוציא לאור. נולד בפוזן שבגרמניה, והקים עם אחיו רשת חנויות ענק בגרמניה, הצטרף לתנועה הציונית ב־1910 וסייע ברכישת האדמות במפרץ חיפה ב־1928. ייסד מכון לחקר השירה העברית תחילה בברלין ואחר כך בירושלים. הקים את הוצאת הספרים שוקן שבה ראו אור כל כתביו של עגנון*, שקיבל ממנו תמיכה קבועה כל חייו. עלה לארץ־ישראל ב־1934, אחרי שרכושו הוחרם בידי הנאצים, ועד 1945 היה יו"ר הוועד הפועל של האוניברסיטה העברית; מ־1945 היה נציג האוניברסיטה בארצות־הברית. ב־1936 רכש את עיתון הארץ – שאותו הקים י"ל גולדברג* – וב־1939 מינה את בנו גרשום (1912–1990) לעורך האחראי; גרשום שוקן היה חבר כנסת ב־1955–1959 וכתב שירים שנדפסו בשם העט שלו, רוברט פוזן.

שור, משה (1874–1941) ב 1

היסטוריון. נולד בגליציה, למד בבית מדרש לרבנים בווינה ובאוניברסיטאות בעיר זו, בלבוב ובברלין. כתב על ההתארגנות היהודים בפולין עד 1772, לימד בסמינר למורים בלבוב, עסק בחקר המשפט האשורי והבבלי ומ־1915 היה פרופסור לבלשנות באוניברסיטת לבוב. מ־1923 היה רב בווארשה, היה ממייסדי המכון למדעי היהדות בעיר זו ב־1928 ולימד בו. בשנים 1936–1938 היה חבר הסנאט הפולני ומהלוחמים בגל האנטישמי שהלך וגבר. משפלו הנאצים לפולין ברח לברית־המועצות, נאסר ומת באוזבקיסטן.

שורר, חיים (1895–1968) ג 3

עיתונאי ועורך. נולד ברוסיה, עלה לארץ־ישראל ב־1913, עבד במושבות והיה ממייסדי נהלל. היה חבר מערכת בעיתון

הפועל הצעיר ויצא בשליחות לחוץ לארץ לפני מלחמת העולם השנייה, שבמהלכה היה מהמתנדבים לצבא הבריטי. אחרי המלחמה הצטרף למערכת דבר, וב-1953-1965 היה העורך הראשי של יומון זה.

שורשים (19) ד 4
חלקו של הצמח הנעוץ בקרקע ומוליך מים ומזון אל הגבעולים והעלים. שם סמלי.

שז"ר, זלמן (1889-1974) (25) ד 2
הנשיא השלישי של ישראל. שם המשפחה שאימץ מורכב מראשי התיבות של השם שבו נולד: שניאור זלמן רובשוב. נולד בבֶּלְרוֹס, ביקר בארץ-ישראל ב-1911. חזר לרוסיה, שירת בצבאה ולמד היסטוריה ופילוסופיה באוניברסיטאות בשווייץ ובגרמניה. ב-1924 עלה ארצה, היה מראשי ההסתדרות וחבר מערכת דבר; ב-1944-1949 היה לעורך הראשי של יומון זה ועמד בראש הוצאת הספרים של ההסתדרות, עם עובד. היה חבר כנסת ב-1949-1956 וכיהן כשר החינוך והתרבות הראשון ב-1949-1950. היה בהנהלת הסוכנות* וראש המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה ועוד. כיהן כנשיא המדינה ב-1963-1973, וקיים קשרים הדוקים עם הרבי מלובביץ.

שח"ל (20) ב 4
ראשי תיבות שמו של שמואל חיים לנדאו (1892-1928), ממייסדי הפועל המזרחי וממנהיגיו. הרחוב נמצא בשיכון הפועל המזרחי. קרית שמואל במפרץ חיפה נקראת על שמו.

שטיבל, אברהם (1865-1946) (20) ב 1
מייסד הוצאת ספרים שהשפעתה על התרבות העברית היתה רבה. נולד בפולין, עסק במסחר, הקים את ההוצאה הקרויה על שמו ברוסיה ב-1917. ראו בה אור, לראשונה בעברית, תרגומים של ספרי מופת מהקלאסיקה העולמית - דוסטויבסקי, טולסטוי, וסרמן, קלרמן ועוד - וממיטב הספרות העברית המקורית. כן ראו בה אור כרכים של כתב עת ספרותי שערכו בין השאר יעקב כהן ולחובר*, *התקופה*. ב-1919 עברה ההוצאה לווארשה וממנה לברלין, לניו-יורק ולתל-אביב - כאן פעלה בשנים 1928-1937; ב-1932 הוקמה הסדרה "מנחה לנוער" בעריכת דוד קלעי שבה ראה אור לראשונה ספרו של אליעזר שמאלי, אנשי בראשית, שגיבורו מנציח את השומר אלכסנדר זייד*; ספר סיפוריו של בן עמי*, סיפורים לילדי ישראל; ותרגומים ראשונים לעברית לג'ק לונדון (פנג הלבן, תירגם מרדכי אבי שאול) ולקורצ'ק* (המלך מתיא הראשון, תירגם יוסף ליכטנבוים).

שטיין, מנחם, ד"ר (1855–1916) (22) א 3
 רופא, מן הביל"ויים וממייסדי נוה צדק. נולד בפולין, למד רפואה בלייפציג ועלה לארץ-ישראל ב-1883. עבד במקוה ישראל עם הביל"ויים, ורוטשילד מינה אותו לרופא של המושבות. משנחשד בתמיכה ב"מורדים" בראשון לציון ב-1887, פוטר. היה ממייסדי בית החולים היהודי הראשון, שערי ציון ביפו, ועמד בראש אגודת בני משה* בעיר. היה מהפעילים בהקמתה של נוה צדק. אחיו, ליאון שטיין, היה מחלוצי התעשייה והמלאכה בארץ; הקים בית מלאכה לעבודות מתכת בנוה צדק ובית חרושת ליציקת ברזל ביפו שסיפק ציוד למשאבות המים בפרדסים.

שטיינר – ראו יורק-שטיינר, היינריך

שטיינברג, יהודה (1863–1908) (20) ב 4
 סופר שכתב עברית ויידיש. נולד בבסרביה, קיבל חינוך מסורתי, היה מורה ובעל חנות, ובהיותו בן 30 הוציא לאור על חשבונו מקראה שבה שילב גם מסיפוריו. כתב בעיקר מעשיות ("אגדות") ומשלים, וכן סיפורים קצרים. ב-1905 עבר לאודסה ככתב של עיתון אמריקאי ביידיש. קובץ ובו כ-200 משלים פרי עטו ראה אור בהוצאת תושיה בווארשה ב-1896 וסיפורים נוספים שכתב ראו אור, גם בחוברות בודדות. קבצי סיפורים ומכלול יצירתו בארבעה כרכים נדפסו אחרי מותו.

שטיינמן, אליעזר (1892–1970) (11) ד 4
 סופר עברי. נולד ברוסיה, למד בישיבת קשינוב והוסמך לרבנות. סיפוריו הראשונים נדפסו בכתבי עת כשהיה בן 17. היה מעורכי התקופה בהוצאת שטיבל*. עלה לארץ-ישראל ב-1924 והתגורר בתל-אביב. ערך עם שלונסקי* את כתב העת כתובים, ולאחר סגירתו כתב טור מדבר במשך שנים רבות. פירסם כרכים של אגדות חסידיות, וספרים וסיפורים לילדים ולנוער. חתן פרס ישראל לספרות בתשכ"ג-1963. בניו הם הסופרים דוד שחם ונתן שחם.

שטיינשניידר, משה (1816–1907) (19) ד 1
 ממניחי היסודות לביבליוגרפיה במדעי היהדות בזמן החדש. נולד במורביה, למד בישיבה ואף הוסמך לרבנות (ב-1841). מ-1833 למד בפראג, בעיקר שפות שמיות. השתלם בווינה ועסק בספרות העברית של ימי הביניים. ב-1845 עבר לברלין וכתב ספרי לימוד בעברית. מ-1859 החל לחקור את הזיקה בין היצירה העברית באירופה ובין תרבויות שכנות; לשם כך הקדיש שנים רבות לסריקת הספריות הגדולות באירופה ולרישום תכולתן. רשימותיו משמשות כלי ביבליוגרפי ראשון במעלה בידי חוקרים במדעי היהדות. מ-1869 נעשה ספרן בספרייה המלכותית בברלין, נוסף על

משרת מרצה, ומאז עד 1890 גם ניהל את בית הספר היהודי לבנות. ספריו עסקו בין היתר בתרגומים ובמתרגמים יהודים, ערבים (מיוונית) ואירופים (מערבית). יחד עם בן-יעקב* אסף נתונים ביבליוגרפיים על 17,000 ספרים בענייני יהדות – אוצר הספרים – פי 8 מהמפעל החלוצי של שפתי ישנים*.

שטנד, אדולף (1870–1919) (16) ב 3

מראשוני התנועה הציונית. נולד בגליציה שבשלטון אוסטריה, היה מעריץ מושבע של הרצל* וממייסדי כתב עת ציוני ועורכו ב-1896–1898. היה חבר הוועד הפועל הציוני, התנגד לתכנית אוגנדה והיה מ"ציוני ציון". נבחר לפרלמנט האוסטרי וכיהן בו ב-1907–1911. במסגרת זו פיתח רעיונות בדבר אוטונומיה יהודית.

שטראוס, נתן (1848–1931) (21) ד 1

נדבן יהודי. אביו לזרוס שטראוס (1809–1878) היגר לארצות-הברית, ואחיו איזידור (1845–1912) היה קצין בצבא הדרום במלחמת האזרחים; אח נוסף, אוסקר, היה ציר ואחר כך שגריר ארצות-הברית באיסטנבול. האחים איזידור ונתן היו שותפים בחברות של חנויות ענק – מייסיס ואייברמ'ס. איזידור טבע עם ה"טיטניק". נתן הקים בתי מחסה ובתי תמחוי לעניים וחסרי בית, ביקר בארץ-ישראל פעמים אחדות והקים בה מוסדות סיוע שונים, גם למוסלמים, ובהם מרפאות, "בתי בריאות", בתל-אביב (ברחוב בלפור הסמוך) ובירושלים, שנבנו בכספו. ב-1920 היה ליו"ר הקונגרס היהודי האמריקאי, ושנתיים אחר כך – לנשיאו. על שמו נקראת העיר נתניה.

שטרוק, הרמן (1876–1944) (16) ב 2

אמן (שמו העברי היה חיים אהרן). נולד בגרמניה, למד באקדמיה לאמנויות ועסק בתחריטים. הצטרף לציונות, ביקר בארץ-ישראל ב-1903 ובדרכו בחזרה פגש את הרצל* בווינה והכין את תחריט דיוקנו כשנה טרם מותו. במלחמת העולם הראשונה התגייס לצבא הגרמני והגיע לליטא, שם צייר דמויות של יהודים וממראות הגטו. מתלמידי הסדנה שהקים בגרמניה היו אורי*, מרק שגאל ואחרים. ב-1923 עלה לארץ והתגורר בחיפה (רוב הזמן), אבל גם בתל-אביב, והיה פעיל בתנועת המזרחי וחבר בדירקטוריון של הקק"ל*. בנוסף לתחריטים עסק גם בהדפסי אבן ובפורטרטים – בהם איינשטיין*, המחזאי איבסן, ביאליק*, הפילוסוף ניטשה, פרויד* ופרישמן*. בחיפה נקרא על שמו גן גדול בהדר הכרמל.

שטריקר, רוברט (1879–1944) (16) א 1

מראשי הציונות. נולד במורביה, צ'כיה, למד הנדסה באוניברסיטת בְּרְנוֹ והיה נשיא ארגון הסטודנטים הציונים. התיישב בווינה, ערך את כתב העת של הציונים באוסטריה

ולימים היה לנשיא המפלגה היהודית הלאומית וציר לפרלמנט בווינה. ערך שני כתבי עת ציוניים בגרמנית, יומון ושבעון, וב-1936 היה ממייסדי הקונגרס היהודי העולמי. כשנכנסו הנאצים לאוסטריה, נסגר השבעון הציוני ושטריקר נאסר. ניתנה לו אפשרות לעזוב את המדינה, אך הוא העדיף להישאר עם הציבור שייצג, לדבריו, ונספה במחנה ריכוז.

שטרית, בכור שלום (1895–1967) (10) א 1

חבר כנסת ושר בממשלת ישראל. נולד בטבריה, והיה מורה. משנוצחו התורכים היה מפקד במשטרה הבריטית (המנדט) בגליל התחתון. היה מהחוקרים של רצח ארלוזורוב* בתל-אביב. ב-1935 סיים ללמוד משפטים ומונה לשופט שלום; כיהן בתל-אביב, ביפו ובחיפה. היה מראשי התאחדות הספרדים, מהחותמים על מגילת העצמאות וכיהן בממשלה הזמנית כשר המשטרה והמיעוטים. נבחר לכנסת וכיהן כח"כ וכשר המשטרה בשנים 1951–1966.

שטרן, אברהם (יאיר) (1907–1942) (21) ד 3

משורר ומייסד הלח"י*. נולד בפולין, עלה לארץ-ישראל ב-1925, למד שנה בגימנסיה העברית בירושלים ואחר כך באוניברסיטה העברית. הצטרף לארגון ההגנה, והשתתף בהגנת ירושלים במאורעות 1929. יצא להשתלם באוניברסיטה של פירנצה, אך הפסיק את לימודיו ב-1933 והקדיש את מרצו לאצ"ל שבו היה חבר מאז הקמתו ב-1931 כ"ארגון ההגנה ב". כינויו המחתרתי היה יאיר*. חיבר את הימנון האצ"ל, "חיילים אלמונים". באוגוסט 1939 נעצר עם רוב מפקדת האצ"ל; אחרי ששוחרר, פרש עם רבים ממפקדי האצ"ל משהכריז דוד רזיאל* על הפסקת אש במלחמה נגד הבריטים. ההמנון "חיילים אלמונים" אומץ גם בארגון החדש, שנקרא לימים לח"י. המחתרת בראשותו של "יאיר" הספיקה לבצע פעולות ספורות, בעיקר מחוסר באמצעים, לפני שהחל מצוד עליו ועל אנשיו. ברחוב זה בשכונת פלורנטין, שנקרא אז מזרחי ב', נלכד בדירת מסתור ונרצח בידי קצין הבולשת הבריטי מורטון.

שטרן, מרדכי חיים (1914–1975) [כיכר] (11) ג 1

חבר כנסת וחבר מועצת עיריית תל-אביב. נולד באוסטריה, למד באוניברסיטת וינה ועלה לארץ-ישראל ב-1934. היה פקיד בבנק אפ"ק*, מפקח במס הכנסה ועוד. בשנים 1945–1970 היה סגן המנהל והמנהל של חברת הבנייה רסקו. ב-1959 נבחר למועצת עיריית תל-אביב, וב-1965 היה מועמד לראשות העירייה, ובאותה שנה נבחר לכנסת. הוסיף נופך תרבותי לשיח המפלגתי בכך שהקים "בימה ליהדות ורוח" ליד המפלגה הליברלית ועמד בראשה. כן היה יו"ר ארצי של ארגון הסיוע לנכי שיתוק ילדים, יו"ר המועצה הבינ-לאומית לשיקום נכים ועוד.

שטרנהרץ, נתן (1780-1844) (26) ב 3
 סופר עברי. בלשון ימיו נקרא רבי נתן ברבי נפתלי הרץ. נולד ופעל באוקראינה, והיה מתלמידיהם של גדולי החסידות כרבי לוי יצחק מברדיצ'ב. נעשה לתלמידו הנאמן של רבי נחמן מברסלב* היה לסופר הכותב את דבריו והתפרסם באיסוף תורתו וסיפוריו שהרב לא העלה על הכתב. החשוב בספרים אלה הוא ליקוטי מהר"ן.

ש"י (7) ד 3
 ראשי תיבות שמה של זרוע המודיעין של ההגנה*, שירות ידיעות. בין היתר סיפקו אנשים שהיו קשורים בה - רוב השנים בלא מבנה מסודר או מפקד - מודיעין על תחנות משטרה בריטיות ומתקני הצבא הבריטי, אבל גם על ראשי המחתרות היריבות, האצ"ל* והלח"י*, ולמבצעי ההגנה כמו שחרור מעפילים, תקיפת המכ"ם בכרמל ועוד.

שיבולים (19) ד 4
 מארז הפרי של צמחים מסוימים: גבעול ובראשו תפרחת זרעים. למשל, הדגניים כמו החיטה* והשעורה*. בסמוך רחובות דגן, קמה, גדיש.

שיבת ציון (21) ג 3
 חזרתם של הגולים לארץ-ישראל: תחילה מבבל, כפי שנאמר בשיר המעלות, "בשוב ה' את שיבת ציון, היינו כחולמים" (תהלים, קכו); ומהמאה ה-19, בעיקר מאז 1882 - העלייה הראשונה - ועד הבאתם של מיליון עולים בשנות המדינה הראשונות, תהליך המכונה קיבוץ גלויות*.

שיינקין, מנחם (1871-1925) ד 1
 האיש שהציע את השם תל-אביב, ועם מניה אשתו - ממייסדי תל-אביב ומראשוניה. נולד בפּוֹרוֹס, למד באודסה ועלה לארץ-ישראל ב-1906. גר תחילה בחיפה, ועבר ליפו. היה מפעילי היזמה להקים את הגימנסיה* העברית הרצליה, חבר בוועד אחוזת בית* מראשיתו, מראשי חברה חדשה* שהקימה שכונה נוספת - היום רחוב אלנבי וכיכר מגן דוד - ומהדוחפים לארגון מרכז בעלי מלאכה (הרחוב על שמו נמצא בשכונה זו) ולהקמת שכונת נורדיה. גורש מהארץ בפקודת התורכים ב-1915 עם בוגרשוב*, בן גוריון*, בן צבי* ומוסזנון*. על שמו נקראת שכונת שיינקין בגבעתיים. (ראו גם מסגרת בעמוד 32).

שילה (16) א 3
 עיר קדומה שנחלת שבט אפרים, צפונית לבית אל. מכרמיה הוזמנו בני שבט בנימין* לחטוף נערות (ולשאתן) כשחיפשו השבטים דרך לפיוס. שימשה כמרכז דתי שבו ניצב המשכן

ובו ארון הברית מימי יהושע, ונזכרת בהקשר זה בימי עלי השופט; מכאן יצא הארון למלחמה עם פלשתים שבה נשבה. נחמיה מונה את אנשי שילה בין החוזרים לארץ-ישראל בימי שיבת ציון*, ונראה שהוסיפה להתקיים גם בימי בית שני ולאחר מכן. היום יישוב יהודי בשומרון, שהוקם ב-1978 סמוך לתל שילה.

שילר, שלמה (1862–1925) (24) ב 1

מורה ומחנך, סופר והוגה דעות. נולד בפולין והסב את שמו כמחנות כבוד למשורר ההומניסט הגרמני פרידריך שילר. היה מראשוני המורים בעברית בגליציה ומראשוני הציונות שם. עלה לארץ-ישראל ב-1910 והיה למנהל הגימנסיה העברית בירושלים וממנהיגי הסתדרות המורים בארץ. על שמו קבוצת שילר – גן שלמה, בשמו הרשמי – שהוקם ב-1927 במישור החוף, דרומית לרחובות.

שינדלר, אוסקר (1908–1974) (5) ד 2

אחד מחסידי אומות העולם*. גרמני שנולד בחבל הסודטים. עבר לאזור הכיבוש הגרמני בפולין, וקיבל לידיו שתי חברות שנלקחו מבעליהן היהודים בקרקוב ושעסקו בייצור כלי מטבח. זמן מה אחר כך הקים מפעל משלו סמוך לקרקוב שבו העסיק בעיקר עובדים יהודים ובכך הגן עליהם מגירוש. כאשר החל חיסול גטו קרקוב, ויהודים רבים נשלחו למחנה פלשוב, ניצל את קשריו הטובים עם הפקידות הבכירה במנהל החימוש כדי להקים "סניף" של מחנה פלשוב בתחום המפעל שלו לכ-900 יהודים. שינדלר התמסר יותר ויותר להצלת עובדיו היהודים, וב-1962 העניק לו "יד ושם" את התואר "חסיד אומות העולם". יותר מכל התפרסם סיפורו בזכות הסרט דשימת שינדלר שביים סטיבן ספילברג.

שיפר, יצחק, ד"ר (1884–1943) (21) ג 4

היסטוריון. נולד ופעל בפולין, למד משפטים והתפרנס מעיתונאות. היה חבר בסיים – בית הנבחרים הפולני – ב-1922–1927, ואחר כך הרצה במכון לחכמת ישראל בווארשה. מחקריו ההיסטוריים התמקדו בכלכלת יהודי פולין ובתרבות היהודית העממית בימי הביניים וכן בתולדות התיאטרון והדרמה בידיש עד 1750. נרצח בידי הנאצים במחנה ריכוז ליד לובלין.

שיק, ארתור (1894–1951) (25) ד 2

צייר, גרפיקאי וקריקטוריסט. נולד בפולין, למד בקרקוב ובפריס, גויס לצבא הרוסי במלחמת העולם הראשונה ונפל בשבי. עבר לפריס, אייר ספרים וב-1934 היגר לארצות-הברית והתפרסם כצייר מיניאטורות: סדרת מיניאטורות שצייר ממראות מלחמת העצמאות האמריקאית הוגשה שי לנשיא פ"ד רוזוולט. בפרוץ מלחמת העולם השנייה היה

בלונדון, וצייר קריקטורות לכתבי העת, חזר לארצות-הברית וצייר קריקטורות אנטי נאציות. בין יצירותיו עיצובה של מגילת העצמאות של ישראל על עיטוריה וגם הגדה לפסח.

ש"ר (17) ג 2
ראשי תיבות שמו של שלמה יהודה רפפורט (1867–1790), רב, סופר וחוקר במדעי היהדות. נולד בלבוב, למד בישיבה וכן שפות, התפרנס כפקיד והתקבל כרב בטרנופול, נתקל בהתנגדות עזה ועבר לפראג שבה שימש כאב בית דין מ־1840 וכרב מ־1847. כתב שירים, סיפורים וביוגרפיות קצרות של סעדיה גאון*, אליעזר הקליר*, רבנו חננאל בן חושאל* ואחרים.

שירה [משעול] (19) ד 1
על שם החלק הרוחני בנפש האדם ובחייו, החלק המעשי־אותו ומגדיר אותו כאדם.

שלים (22) א 4
כעין מדרגות בסולם – וכן בהתפתחות.

ש"ג (17) ג 3
ראשי תיבות שמו של שמואל לייב גורדון (1865–1933), סופר עברי ובעל פירוש לתנ"ך. נולד בליטא, עלה לארץ־ישראל ב־1898 ולימד בבית הספר לבנים ביפו. חזר לאירופה ב־1900 והקים בית ספר לבנים בווארשה. כתב שירים ומאמרים, חיבר ספרי לימוד ותירגם. היה ממנהלי הוצאת הספרים תושיה, עורך כתבי העת לילדים *עולם קטן* והנעורים וכן עורך כתב עת למורים, *הפדגוג*. ב־1924 חזר ארצה והחל בחיבור פירוש מקיף לתנ"ך.

שלוחות (27) ג 2
מהרחובות ששםם קשור בתקומת ישראל ובמלחמת העצמאות. קיבוץ בעמק בית שאן, סמוך לעיר העתיקה־חדשה בית שאן. הוקם ב־1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות, בידי צעירים מעליית הנוער ממרכז אירופה.

שלום עליכם (17) ג 4
שם העט של שלום יעקב רבינוביץ (1859–1916), גדול הסופרים ההומוריסטיים שכתבו ביידיש. נולד באוקראינה, הרבה בקריאה והיה למזכירו של בעל אחוזה יהודי שאת בתו נשא ב־1883. מאותה שנה כתב ללא הפוגה ביידיש, קצת בעברית וכן ברוסית, סיפורים, רומנים ומחזות שכולם טבועים בחותם שנינותו. ב־1890 הפסיד את רוב ההון שהוריש חותנו למשפחה; הסופר ברח מנושיו לרומניה וממנה לצרפת, ואילו בני משפחתו עברו לאודסה. הוא הצטרף אליהם אחרי שחותנתו שילמה את חובותיו, וחזר

והפסיד כסף רב בבורסה. הבולטות בדמויות שברא בסיפורי הן טוביה החולב, מנחם מנדל והנער מוטל בן פייסי החזן; עלילות שני האחרונים נמשכו כשהיגר הסופר לארצות-הברית נוכח האכזבה שהנחילה לו המהפכה הכושלת של 1905 ברוסיה: אף הם, הגיבורים, הפליגו אל מעבר לים. בשנים הבאות הרבה להופיע באירופה, שהה בשווייץ מסיבות בריאות ונפטר בארצות-הברית. רוב סיפוריו שלא נכתבו עברית תורגמו לעברית בידי חתנו, ברקוביץ*, שעבד עמו יד ביד. מאז תורגמו כל סיפוריו בידי אריה אהרוני, וחלק מהם בידי אחרים. ארכיונו נמצא בבית שלום עליכם בתל-אביב מאז 1965.

שלומציון המלכה (139-67 לפנה"ס) (12) ב 4
 המלכה היחידה של יהודה בימי בית שני. שלומציון אלכסנדרה היתה אשת המלך הראשון מן החשמונאים*, אריסטובולוס*, ועם מותו התחתנה עם אחיו, אלכסנדר ינאי*. נולדו להם שני בנים, הורקנוס ואריסטובולוס. עם מותו העביר לה ינאי את השלטון; נראה שתשע שנות שלטונה היו התקופה השלווה האחרונה בארץ-ישראל. המלכה הכפילה את הצבא, וגייסה חיל שכירים, אך שמעה בעצת הפרושים ולא הרחיבה את גבולה.

שלונסקי, אברהם (1900-1973) (6) א 3
 משורר עברי, אמן משחקי המלים, מחזאי, מתרגם ועורך. נולד באוקראינה, ובהיותו בן 13 נשלח לארץ-ישראל כדי ללמוד בגימנסיה הרצליה בתל-אביב. חזר לחופשה לבית הוריו, התעכב בגלל מלחמת העולם הראשונה עד 1921 - ואז עלה ארצה עם קבוצת חלוצים, עבד בסלילת כבישים ובבניין ואחר השתקע בתל-אביב. ב-1925 הצטרף ליומון דבר כעורך המדור הספרותי. שנה לאחר מכן החל לערוך עם שטיינמן* את כתב העת כתובים, וב-1933 הקים כתב עת חדש - טורים - ככלי הביטוי של קבוצת יחדיו, וערך את המדור הספרותי ביומון הארץ ובכתבי עת אחרים. היה ממייסדי הוצאת הספרים ספריית פועלים. בשירתו הגיב לאירועים סביבו ובעולם ("נדר", שיר שעניינו השואה). כתב ספרי ילדים המיוסדים על משחקי מלים (עלילות מיקי מהו, אני וטלי בארץ הלמה), ולא משך ידו גם מפזמונים. על תל-אביב כתב את "המנון החברה טראסק" (על חברת אנשי בוהמה) לפי לחן של יוליוס פוציק, את הפואמה "מול הישימון" שהלחין נסים נסימוב, ועוד. תרגומו למחזות הקלאסיים הוצגו בכל התיאטרונים.

שלוש, אהרן (1829-1920) (22) א 2
 בעל הקרקע שעליה הוקמה נוה צדק*, השכונה היהודית הראשונה מצפון ליפו. נולד באלג'יריה, עלה לארץ-ישראל ב-1838 עם משפחתו, שהתיישבה ביפו ב-1840, והיה מראשי

בית אהרן שלוש (רחוב שלוש 32)

אהרן שלוש עלה עם משפחתו מאורן שבאלג'יריה והוא בן עשר. אביו אברהם השתקע ביפו והפך למנהיג מוכר של העדה המוגרבית (המערבית). אהרן נשלח ללמוד תורה בירושלים, נשא לאשה את שרה בת ברוך מצליח מבגדד והחל לעסוק בצורפות וחלפנות. עסקיו שיגשגו, והוא החל לרכוש קרקעות מצפון ליפו. היו לו קשרים טובים עם נכבדי יפו המוסלמים והנוצרים, ועל האדמות שרכש הוקמו שכונות אחדות. את השטח שעליו הוקמה השכונה נהה צדק הציע לאגודת "עזרת ישראל" בראשותו של שמעון רוקח; בשל חוקי רכישת הקרקע העות'מניים נרשמו מגרשים רבים על שמו, ובצוואתו ביקש להעביר את הבעלות אל בעלי הקרקע.

בשנת 1883 החל אהרן שלוש בבניית ביתו, כדי לשכן בו את משפחתו, אך הבית היה רחוק מבתי העיר, ובני המשפחה – שלושת ילדיו הנשואים ובנותיו שטרם נישאו – סירבו לגור בו. הבית הגדול, המוקף חומה, אופייני לבנייה ביפו. הריהוט כלל מחצלות, שרפרפים ושולחנות קטנים. אמבטיה לרחצה היתה "פיילה" (גיגית) על הגג. בית הכנסת הסמוך לבית נוסד על ידי אברהם שלוש ונדד עמם מיפו לכאן.

לאחר מלחמת העולם הראשונה הושכרה הקומה הראשונה ל-8 כיתות של בית-ספר "תחכמוני", ומשנת 1928 שימש הבית את בית-הספר המעורב לבנים ובנות. במכתב מ-22.6.41 אל מנהל המחלקה לחינוך, ד"ר א' רוזנבאום, קבל מנהל בית הספר, י' עזרוני: "בזמן האחרון נתקל בית-ספרנו בתופעות המסכנות את המצב המוסרי של תלמידותינו ואת השם הטוב של בנות ישראל בגיל הרך ביותר. נחרדנו לשמוע כי בקרבת בית-הספר, באותו רחוב ממש (אם כי מעבר לגשר) קיים בית בושת ברשיון הממשלה. יש לנו חשש מבוסס לכך שילדות מתפתות ללכת שמה. [...] לא נשקט כל עוד לא יוסר המכשול העיקרי, כל עוד לא יורחק בית הבושת מסביבת בית-הספר." בית הבושת מעבר לגשר שלוש סולק בסופו של דבר מהמבנה המוכר כמועדון לורנץ, אך לא ברור מתי. בית הספר פעל עד שנת 1976 ומאז היה הבית נטוש. בשנת 2001, לאחר שנים של לבטים, מכרה משפחת שלוש את הנכס ליזם פרטי.

הכניסה לבית בעת ששימש כבית-ספר תחכמוני

הקהילה בעיר. בהתבגרו היה לחלפן ועסק גם בצורפות בחנותו ברחוב החלפנים*. בביתו ביפו היה בית כנסת וישיבה לתלמוד תורה. רכש אדמות שעליהן הוקמו נוה צדק, שכונת אהרן (שנקראה על שמו) וכרם התימנים*. הוא עצמו הקים את ביתו על האדמות שרכש: עוד ב־1883 הקים את ביתו ברחוב זה ממש; השכונה הוקמה כארבע שנים אחר כך. בניו אברהם חיים ויוסף אליהו* הקימו מפעל לחומרי בנייה ועסקו גם בבניין השכונות שנבנו על האדמה שקנה אביהם.

שלוש, אהרן (1829–1920) [סמטה] (22) א 2
ראו לעיל.

שלוש, יוסף אליהו – ראו יוסף אליהו

שלוש, משה – ראו משה (שלוש)

שלושת החיצים (25) ג 1
מהרחובות ששם קשור בתקומת ישראל ובמלחמת העצמאות. סמלה של חזית הדרום שפעלה נגד הפולש המצרי, שגייסותיו הטילו מצור והרסו יישובים ובהם רביבים*, נגבה* ויד מרדכי, הגיעו כמעט עד אשדוד* – וצה"ל עצר בהם סמוך לגשר המנציח את הארוע, גשר עד הלום. זהו גם שם ספרו של שלמה טנאי על המלחמה בחזית הדרום במלחמת העצמאות.

שלזינגר, עקיבא יוסף (1837–1922) (12) א 4
רב, ממבשרי הציונות. נולד בהונגריה, למד בישיבות והיה בקבוצת החרדים הקיצונים שדגלו בהתרחקות מקבוצות אחרות בעם היהודי. זו היתה גם דעתו, כפי שנתן לה ביטוי בספר שכתב. עלה לארץ־ישראל ב־1870 כדי לשמר את אורחות חייה של היהדות כפי השקפתו, כולל החייאת העברית וארגון הגנה עצמית. התגורר בירושלים ופירסם ספר נוסף שהעמידו בפולמוס קשה עם בני עדתו. ב־1878 היה לאחד ממייסדי פתח תקוה. על שמו היישוב בני עי"ש (ראשי תיבות שמו), שהוקם ב־1958 מדרום לגדרה.

שלמה [דרך] (22) א 4
השם מופיע בספר חשמונאים ב', והיסטוריונים מזהים אותו עם כפר בסביבת יפו. שם הרחוב בא במקום השם הקודם, סלמה, הדומה לו בצליל.

שלמה המלך (המאה ה־10 לפנה"ס) (16) ב 3
מלך ישראל ויהודה, בנם של דוד המלך* ושל בת שבע. שמו קשור אולי בירושלים, עיר שלם, שהפכה לבירת הממלכה בימי אביו. נחשב לחכם מכל אדם ולשופט צדק ומיוחסת לו

כתיבת שלושה מהעמוקים בספרי התנ"ך: שיר השירים, משל וקוהלת. בנה את בית המקדש, כרת בריתות עם שכניו וניהל את ממלכתו הענקית – מאסיה הקטנה (תורכיה של היום) עד מצרים – בסדר מופתי. ועם זאת, עוד בימיו החלה תסיסה בין השבטים שנדרשו להעלות מס ולהקצות אלפי פועלים לעבודות קשות, ובהן כריתת עצים בלבנון וחציבה בהר; בימי בנו, רחבעם, הפכה התסיסה למרד, והממלכות נפרדו. חז"ל לא ראו בעין יפה את נישואיו הרבים – היו לו 700 נשים ו־300 פילגשים – וסברו כי שקיעת הממלכה החלה עקב עבודה זרה בבית המלכות. אגדות רבות נקשרו בשמו של שלמה, ולא רק בספרות היהודית אלא גם באסלאם (בעיקר שליטתו בכשפים) ובנצרות (מזמורים המכונים "תהילות שלמה"). המוזרה באגדות מספרת איך סילק אשמדאי את שלמה מכס המלכות ושלט במקומו. ביאליק* העניק לאגדות רקע ספרותי בקובץ *ויהי היום*. גרונימן* החליף את אשמדאי בסנדלר. הדר מלכותו, ותיאורה בתנ"ך, העניקו השראה לאמנים מתחומים רבים, ממוסיקה וציור עד שירה ופרוזה.

שְׁלֹמֹן (המאה ה־11 לפנה"ס) (20) א 3
מַאֲבוֹתָיו שֶׁל דָּוִד הַמֶּלֶךְ*. הִיָּה בֶּנוֹ שֶׁל נַחֲשׁוֹן* וְאָבִיו שֶׁל בּוֹעַז*. בַּסְּמוּךְ, מֵהַשּׁוֹשֶׁלֶת הַנִּזְכָּרֶת בַּתנ"ך, רְחוּבוֹת עַמִּינַדָּב, בּוֹעַז וְעוֹבֵד; לֹא הֶרַחַק גַּם נַחֲשׁוֹן.

שְׂמַאֲלִי, אֲלִיעֶזֶר (1902–1985) (6) א 2
סוֹפֵר וּמוֹרָה, נוֹלָד בְּאוֹקְרַאֲיִנָּה, עָלָה לְאַרְץ־יִשְׂרָאֵל וְלִמַּד בַּסְּמִינַר לְמוֹרִים בִּירוּשָׁלַיִם; עַל שְׁנוֹתָיו אֵלֶּה כְּתַב סִיפּוּרִים שֶׁנֶּאֱסַפּוּ בַּסֵּפֶר *זֶהב בִּירוּשָׁלַיִם*. עִם תּוֹם לִימוּדֵיו הִזְמִינּוּ הַשּׁוֹמֵר אֶלְכַסְנֵדֶר זִייד* לְלַמַּד בְּגִלְיָל, בְּהַשְׁפַּעַת אִישִׁיתוֹ שֶׁל זִייד עֵיִצָּב אֶת גִּיבּוֹר סִפְרוֹ הָרִאשׁוֹן, *אֲנָשִׁי בְּרֵאשִׁית*. מִשְׁעֵבֶר לְתֵּל־אָבִיב, לִימַד בִּ"בֵּית חֵינוּךְ" בְּשָׁנִים 1930–1935 וְכָתַב עַל כֵּךְ בַּסֵּפֶר *בְּנֵי הַיּוֹדָה* – שְׂרָאָה אוֹר בְּמַהְדוּרָה חֲמִישִׁית ב־1969 בְּצִירוֹף הַקִּדְמָה מֵאֵת יַצְחָק רֵבִין, שֶׁהִיָּה מֵתְלִמִּידוֹ. לִימַד בֵּין הֵיתֵר גַּם בְּדַגְנִיָּה, כֶּפֶר יַחְזַקָּאֵל, נֶשֶׁר, כֶּפֶר מִל"ל וְרַמְתִּיִּים. הִרְבָּה לְכַתּוֹב בְּדַבַּר לִילְדִים. חָתָן פֶּרֶס יִשְׂרָאֵל לְסִפְרוֹת יֻלְדִים וְנוֹעֵר לְתִשְׁי"ז–1957.

שֵׁם הַגְּדוֹלִים (26) ב 4
שֵׁם סִפְרוֹ שֶׁל הֶרֶב חַיִּים יוֹסֵף דוֹד אֲזוּלָאִי (1724–1806), הַמְּכֻנָּה הַחִיד"א. נוֹלָד וּפְעַל בְּאַרְץ־יִשְׂרָאֵל וְהִיָּה מְגִדוּלֵי הַחֲכָמִים בְּזַמְנוֹ. הִיָּה שְׁלִיחַ לְאִיֶּסוֹף תְּרוּמוֹת לִישִׁיבוֹת בְּאַרְץ, וְזוֹ שֶׁל חֶבְרוֹן בְּמִיּוֹחַד, וְתוֹךְ כְּדֵי מִסְעוֹתָיו אֶסֶף גַּם מִידַע עַל הַסִּפְרִים שֶׁרָאוּ אוֹר בְּקִהְלֹת הַשּׁוֹנוֹת. הַסֵּפֶר שֶׁכָּתַב, שֵׁם הַגְּדוֹלִים, נַחֲשָׁב לְתַחִילָתָהּ שֶׁל הַבִּיבְלִיּוֹגְרַפִּיָּה הָעֵבְרִית. יוֹמָן מִסְעוֹתָיו, מְעַגֵּל טוֹב, הוּא מְקוֹר הִיסְטוֹרִי חָשׁוּב. בְּנוֹסֵף חִיבֵר סִפְרִים רַבִּים בְּהִלְכָה, קִבְּלָה וּמוֹסֵר. נֶפְטַר בְּאִיטַלְיָה, אֶךְ ב־1960 הוֹעֵלוּ עֲצָמוֹתָיו לְקַבּוּרָה בְּהַר הַמְּנוּחוֹת בִּירוּשָׁלַיִם.

שמגר [בן ענת] (המאה ה־12 לפנה"ס) (5) ד 2
 מן השופטים* בתנ"ך. המידע עליו מועט: אחרי שאהוד* בן גרא הרג את עגלון מלך מואב שלחץ את שבטי ישראל ממזרח, מסופר על שמגר – "ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר ויושע גם הוא את ישראל" (שופטים, ג). נראה כי העניק רווחה זמנית מן האויב במערב, ואפשר למצוא דמיון מסוים לסיפור שמשון שהרג בלחי החמור אלף פלשתים. יתר על כן, שמגר לא היה במעמד של השופטים שמשלו בישראל, כי הפרק הבא פותח ברוע מעלליהם ומוסיף: "ואהוד מת" – כלומר, שמגר פעל בימיו של אהוד.

שמואל בן עדיה (המאה ה־6) (27) ג 2
 משורר יהודי שכתב ערבית. היה מיהודי חצי האי ערב בדור שקדם להופעתו של מוחמד. נראה שהיה מעורב במלחמות הקשות בין בני גסאן ובין בני חירה.

שמואל הנגיד (993-1056) (16) ב 2
 מנהיג יהודי ספרד המוסלמית, ראש השרים בממלכת גרנדה, משורר ותלמיד חכם. נולד בקורדובה, היה בקי בעברית ובערבית, במדעים ובשירה, בתנ"ך ובקוראן. התמנה לוויזיר – שר – בחצרו של חבוס מלך גרנדה, וב־1027 הוכתר לנגיד, ראש היהודים. נשאר על כנו גם כשהמלך מת ב־1036 ובנו עלה תחתיו ויצא בראש הצבא להשליט את מרות מלכו על דרום ספרד. את המלחמות תיאר בשירים שכתב לבנו, וכן שלח שירים לרב האי גאון בישיבת פומבדיתא, לרב חושיאל ולרב נסים בקירואן ולאחרים. היה פטרונם של משוררים ובהם אבן גבירול*. שמואל הנגיד כתב פירוש לתלמוד, שממנו נותר רק שמץ. לשמות קבצי השירה ששרדו זיקה לספרי התנ"ך שלפי המסורת נכתבו בידי דוד המלך* ושלמה המלך*: בן תהלים, בן משלי ובן קוהלת. הראשון כולל מגוון שירים, מענייני מלחמה עד שירי חשק; השני הוא ספר חכמה ומוסר; והשלישי דן בחיים ובמוות, בהצלחה ובכישלון.

שמואל ירחינאי (165-254 בערך) (26) ב 2
 מראשוני האמוראים*. נולד בנהרדעא, נחשב לגדול החכמים בדורו והוכר כסמכות עליונה בידי ממונות ובעיבור השנים. בנוסף על כך היה גם רופא (המציא משחת עיניים) ואסטרונום (ומכאן כינויו, ירחינאי, הנגזר מירח). קבע את דרך הלימוד בישיבת נהרדעא בעקבות דרך הלימוד שהנהיג רבי יהודה נשיא* בארץ־ישראל – בדומה לרב, בן זמנו, שעשה כן בסורא. מקובל שממנו החל המנהג של יהודים דתיים לברך לפני כל מצווה. משנת 226 ייצג את הקהילה היהודית בפני השלטון החדש, הפרסי. מייחסים לו את מטבע הלשון "דינא דמלכותא – דינא": כלומר, יש לציית לחוק שקבעה הרשות.

שמחה (19) ד 3
ההפך מעצב. מצב שבו נפש האדם מתרוננת. בסמוך רחובות. ששון ורני.

שמיר (7) ד 3
תחנת השידור של ההגנה* פתחה את שידוריה במלים "תלם, שמיר, בועז" – תש"ב בראשי תיבות, והיו שגרסו כי משמעותן "תחנת שידור במחתרת". בנוסף, שמיר היא אבן קשה, וגם צמח תבלין ועוד. שמיר הוא גם שמו של קיבוץ בעמק החולה, דרומית-מזרחית לקרית שמונה, שהוקם ב־1944 והדף התקפה של צבא סוריה במלחמת העצמאות.

שמעון בן גמליאל (המאה ה־1) ב 4 (22)
נשיא הסנהדרין בימי המרד הגדול וחורבן הבית השני. בנו של רבן גמליאל* שהיה נכדו של הלל*. נולד בירושלים, היה מראשי החכמים עוד לפני מינויו לנשיא, ונהרג כנראה בידי הרומאים. מדבריו השתמרה האמרה: "לא המדרש הוא העיקר, אלא המעשה; וכל המרבה דברים – מביא חטא" (מסכת אבות); לפי אחד הפירושים, הביע אי נחת מהדברנים שהסיתו את העם להצטרף לקנאים. בנו היה רבן גמליאל דיבנה, ובן בנו היה רבן שמעון בן גמליאל דיבנה, שהיה נשיא הסנהדרין אחרי מרד בר כוכבא* – אביו של רבי יהודה נשיא*.

שמעון בן זומא (המאה ה־2 לספירה) ב 4 (22)
תנא הנזכר בהגדה של פסח, וזכור בעיקר בשל קביעותיו: "איזהו חכם? הלומד מכל אדם [...] איזהו גיבור? הכובש את יצרו [...] איזהו עשיר? השמח בחלקו [...] איזהו מכובד? המכבד את הבריות" (מסכת אבות, ד). היה מארבעת החכמים ש"נכנסו לפרדס" – תורת המסתורין, אולי הקבלה הקדומה – ועליו נאמר ש"הציץ ונפגע": כלומר, מת צעיר.

שמעון בן סירא (המאה ה־3 לפנה"ס) ד 3 (11)
מחבר אמרות חכמה המכונות "משלים" בעברית. כתב את ספרו בירושלים בימי שמעון הצדיק*, דור לפני מרד החשמונאים*. ייתכן שכוונתו היתה לחנך ילדים למעשים טובים באמצעות דברי חכמה ומוסר. בספר מעין פתגמים נוסח ספר משלי בתנ"ך, מזמורי תפילה ותודה בסגנון תהלים, ועוד. המקור העברי אבד; אבל רובו התגלה בגניזה של קאהיר.

שמעון בן עזאי (המאה ה־2 לספירה) ב 4 (22)
תנא בן הדור השלישי. היה מתלמידיו של רבי יהושע ונחשב תלמיד־חבר של רבי עקיבא*. התפרסם בשקדנותו ובפרישותו. מדבריו: "שכר מצווה מצווה ושכר עבירה עבירה" וגם "אל תהא בז לכל אדם [...] כי אין לך אדם שאין

לו שעה" (מסכת אבות, ד). היה אחד מן הארבעה שנכנסו ל"פרדס" – תורת המסתורין, אולי הקבלה הקדומה – ולפי הכתוב, "הציץ ומת". לפי מסורת אחרת, היה מהרוגי מלכות*.

שמעון בן שטח (המאה ה־1 לפנה"ס) (22) ב 4
נשיא הסנהדרין בימי אלכסנדר ינאי* והמלכה שלומציון*, ונראה אף שהיה אחיה של המלכה. שמעון בן שטח היה מנהיג הפרושים והרבה להתעמת עם המלך ינאי. בן זוגו היה יהודה בן טבאי, אב בית דין, ושניהם היו תלמידיהם של יהושע בן פרחיה* ונתאי הארכלי. מדברי בן שטח השתמרה עצה לשופטים, "הווי מרבה לחקור את העדים, והווי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר" (מסכת אבות, א).

שמעון בר גיורא (המאה ה־1 לספירה) (16) ב 4
מראשי המרד היהודי הגדול נגד רומי (66–70 לספירה). נולד בעיר גרש, ממזרח לירדן, והשם בר גיורא מעיד כי אביו היה גר. הצטיין במאבק נגד הרומאים מראשיתו, היה עם אלעזר בן יאיר והסיקריקים במצדה*, ואחר כך הגן על העיר העליונה בירושלים בראש הגדול במחנות הלוחמים שהתגבשו בעיר (בראש המחנה האחר עמד יוחנן מגוש חלב). אף־על־פי שהיה מן הקנאים*, מצא שפה משותפת עם המתונים. לאחר שהחומות נפרצו והעיר נכבשה ברובה ובית המקדש עלה באש, סירב טיטוס להבטיח את חיי הלוחמים שייכנעו, והקרבות התחדשו. כחודש לאחר מכן נשרפה העיר העליונה, יוחנן מגוש חלב נכנע ושמעון בר גיורא ניסה להימלט, נתפס, הובל בתהלוכת הניצחון ברומא – והומת. על שמו ארגון השמירה בר גיורא שהוקם ב־1907.

שמעון בר יוחאי (המאה ה־2 לספירה) (21) ג 4
ממשמרי לימוד התורה בימי גזרות הדריאנוס. תנא בן הדור הרביעי, מגדולי תלמידיו של רבי עקיבא*, שאגדות שונות נקשרו בשמו. אמרו שישב שלוש־עשרה שנים במערה בפקיעין עם רבי אלעזר בנו, והשניים התפרנסו מהחרוב שצמח בפתחה וממעין שנבע בה. לאחר מכן היה מן הסנהדרין באושה* והשתתף בדיוני עיבור השנה. רבי יהודה נשיא* ורבי פנחס בן יאיר* היו מתלמידיו. לפי המסורת נקברו הוא ובנו במירון*, ומאז המאה ה־16 נקבע ל"ג בעומר כיום פטירתו שבו נערכת עלייה המונית לקברו. המקובלים ייחסו לו את כתיבת ספר הזוהר*.

שמעון בר יוחאי [סמטה] (21) ד 4

שמעון הבורסקי [סמטה] (23) ג 4
מן הנוצרים הראשונים, מעבד עורות במקצועו. בברית החדשה מסופר כי בביתו ביפו הצופה אל הים התגוררה

נערה צדקת, טביתא, שחלתה והרופאים לא יכלו לרפאה. אחד משליחיו הבולטים של ישו, שמעון בן יונה – כייפא, או פטרוס (סלע) – חזר על מעשי הנסים המיוחדים לרבו, אמר לנערה "טביתא קומי" והיא הבריאה מיד. רבים ביפו התנצרו לנוכח אותו נס. כאן אכל פטרוס מאכלים הנחשבים ללא כשרים ביהדות – ובכך מסמל המעשה את פרידת הנצרות מהיהדות – ומכאן יצא לרומא, שבה הקים את הקהילה הנוצרית הראשונה. סופו של פטרוס שאף הוא נצלב בשנת 68 לספירה.

שמעון הצדיק (המאה ה־3 לפנה"ס) (22) ב 4
ראשון הדוברים הנזכרים בשמם במסכת אבות. נאמר עליו שם שהיה "משיירי כנסת הגדולה" – כלומר, מהמעטים ששרדו בימיו והמשיכו להדריך את העם. לפי סברה אחת היה בנו של יוחנן הכהן הגדול, בן זמנו של שמעון בן סירא*. מדבריו: "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה [הקורבנות] ועל גמילות חסדים" (מסכת אבות, א): כלומר לימוד התורה, הבאת הקורבנות ומעשי החסד שגומלים בני האדם זה לזה. השפעת ההתייוונות איימה לפגוע בשלושת אלה, ולכן טרח להדגישם.

שמעון התרסי (המאה ה־2 לפנה"ס) (13) ג 4
בנו השני של מתתיהו*, כהן גדול ביהודה העצמאית (142–135 לפנה"ס). הגיע למעמדו אחרי מות שני אחיו שהיו מנהיגי העם לפניו, יהודה המכבי* ויונתן הוופסי* והניצחון על הסורים־סלווקים. הצליח להרחיב את גבולות ממלכת החשמונאים* ולייצב אותה. הבטיח את המוצא לים בכך שכבש את יפו, גירש את תושביה, הושיב יהודים במקומם ובנה צי חזק. שמעון נרצח בידי חותנו, ובנו יוחנן הורקנוס* היה לנשיא תחתיו.

שמעוני, דוד (1886–1956) (12) א 2
משורר עברי ומתרגם. נולד בברוקלין, עלה לארץ־ישראל ב־1909 ועבד כפועל. ברנר* וא"ד גורדון* השפיעו על יצירתו. נסע לגרמניה ולמד בלשונות באוניברסיטאותיה. במוסקבה היה חבר מערכת עיתון ותירגם להוצאת שטיבל* מיצירות הסופרים הרוסים הגדולים מן המאה ה־19 ומיצירות היינה*. ב־1921 בא שוב ארצה, ומ־1925 גר בתל־אביב ולימד בגימנסיה העברית הרצליה. היה פעיל באגודת הסופרים ונמנה עם הבולטים במשוררים בני דורם של ביאליק* וטשרניחובסקי*. בפואמות שחיבר תיאר את חיי הפועלים החלוצים.

שמעיה (המאה ה־1 לפנה"ס) (22) ב 4
נשיא הסנהדרין, בן זוגו של אבטליון* אב בית־הדין בזוג הרביעי מחכמי המשנה, תלמידיהם של שמעון בן שטח* ויהודה בן טבאי. שניהם היו בני גרים, ואף־על־פי־כן לא

נמנע מהם להגיע למעמדם החשוב. כמעט תמיד נמסרו ההכרעות בענייני הלכה בשם שניהם. הלל הזקן* למד מפיהם תורה, ונראה שנעשה נשיא הסנהדרין גם בזכות כך. שמעיה המליץ להעדיף מלאכת כפיים על עמדת שררה, ולהתרחק מעמדת השלטון ככל האפשר: "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, ואל תתוודע לרשות" (אבות, א).

שמרלינג, חיים שמואל (1826–1894) (22) א 3

מראשי העדה האשכנזית ביפו. נולד בחברון, בן למייסדי היישוב האשכנזי שם. עבר ליפו ב-1866 והקים את עמילות המכס הראשונה בארץ-ישראל. סייע ליהודים שביקשו רשיונות עלייה, והיה ממייסדי חברה בשם "עזרת ישראל" שעסקה באירוח יהודים נצרכים שהגיעו ליפו ושהקימה בשנת 1890 את בית-החולים היהודי הראשון ביפו, שער ציון*. פעל לליכוד העדות בעיר והיה היהודי הראשון שבנה את ביתו מחוץ לחומות יפו, ובזו התגורר עם משפחתו.

שמשון הגיבור (המאה ה-11 לפנה"ס) (16) ב 3

מן השופטים* שהושיעו את ישראל. היה בן שבט דן* ונולד משהתבשרה אמו, שהיתה עקרה, כי ייולד לה בן וכי עליו להיות "נזיר מבטן" – בעיקר להימנע משתיית אלכוהול. ייחודו בין השופטים שלא הוליד את השבטים למלחמה אלא ניהל אותה בעצמו. האויב בימיו היה העם הפלשתי. במהלך המאבק הסגירו אנשי שבט יהודה את שמשון לידי הפלשתים, וגם אז הכה בהם ונחלץ. לבסוף הביאה אשה למפלתו, ואף כשניקרו את עיניו והעמידו אותו במקדשם – נשען על העמודים והפיל את הבית על עצמו ועליהם. ז'בוטינסקי* שיחזר את סיפורו כדי לשנן את הלקח: להמליך מלך, ללמוד לצחוק ולאגור ברזל כדי להכין ממנו נשק.

שניאור, זלמן (1886–1959) (17) ג 4

משורר, סופר ומחזאי בן דור התחייה*. נולד בפּוֹרוֹס למשפחה מחסידי חב"ד*, והחל לכתוב שירה בנעוריו. ביאליק* טיפח אותו באודסה, שממנה עבר לווארשה ועבד בהוצאת תושייה*. היה עיתונאי בוילנה, נדד לשווייץ ולפריס ומקומות נוספים והתפרנס מכתביבה לעיתונים. ב-1925 עלה לארץ-ישראל, חזר לנדודיו ועלה ארצה שנית רק עם קום המדינה. חתן פרס ישראל לשנת תשט"ו-1955. בין שיריו הקלילים גם הסאטירה "בתל-אביב" שהלחין גבריאל גראד. בכל בית בשיר – מראה שאיפיון את העיר בראשיתה, בכלל זה סגירת רחוב מפני שאחד העם* צריך לישון, וגם: "ושם בית-כנסת נחמד כולו / – עד היום לא הושלם גגו; / כי המהנדס טעה קצת / בחשבון... אל תגידו בגת! / ואיש מזרחי פולט לעגו: / "מקום קדוש וראש מגולה בתל-אביב."

שניצלר, ארתור (1862-1931) (22) א 4
 מגדולי הסופרים והמחזאים במרכז אירופה. מיהודי וינה, אוסטריה, למד רפואה באוניברסיטה בעירו והיה רופא עצבים. עבד במקצועו, וב-1893 פירסם קובץ מחזות קצרים, הומוריסטיים וקלילים. בשנים שלאחר מכן כתב רומנים, נובלות ועוד. באחדות מיצירותיו מופיעות דמויות יהודיות הסובלות מן האנטישמיות ומקשיים חברתיים.

שניצר, שמואל (1918-1999) (8) ב 2
 העורך הראשי של עיתון הערב מעריב, עיתונאי, בעל טור ומתרגם. נולד בהולנד, עלה לארץ-ישראל ב-1939 ומאז ועד יום מותו גר בתל-אביב. נמנה עם מייסדי מעריב, ניכר בהבעתו הבהירה כפובליציסט ובניתוח מדוקדק של הבעיות שתקף. היה עורך קונטרס החדשות ועורך עמוד הדעות, ולבסוף עורכו הראשי של העיתון ב-1980-1985. בד בבד תירגם כשמונים ספרים מאנגלית, צרפתית, הולנדית וגרמנית, לימד עיתונות ותקשורת המונים בתל-אביב וכתב שני ספרים: הרפתקאות אפריקניות ואבני יסוד.

שניר (7) ג 3
 משמותיו של הר החרמון*: "צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו לו שניר" (דברים, ג), ואחד מיובלי הירדן* - החצבני - שהוא משלושת מקורות המים של נהר זה; כך נקרא קיבוץ שהוקם כהיאחזות ב-1967 למרגלות הגולן, לא הרחק מקיבוץ דן (אף הוא על שם יובל של הירדן).

שנקר, אריה (1877-1961) (22) ב 2
 תעשיין ונשיא התאחדות בעלי התעשייה. נולד באוקראינה, עסק בייצור טקסטיל ברוסיה ועלה לארץ-ישראל ב-1924. חי בתל-אביב מאז עלה ארצה, היה מחלוצי תעשיית הטקסטיל בעיר ואחרי שרכש את מפעל לודז'יה - הפך אותו לבית חרושת מצליח. היה ממייסדי בנק ארץ-ישראל לתעשייה וכן פעל וסייע להקים בתל-אביב מוסדות כלכליים ומוסדות תרבות. תרם את ביתו ברחוב ביאליק למטרות תרבות, והיום נמצאת בו הספרייה למוסיקה.

שער הגיא (20) א 2
 מהרחובות על שם מקומות הקשורים בתקומת ישראל ובמלחמת העצמאות. זהו פתחו של מעבר - ועמק - בין הרי יהודה, ראשית הדרך מהשפלה ומישור החוף אל ירושלים. תרגום שמו מערבית, באב אל-ואד. גם בימי קדם עברה כאן דרך מרכזית מהשפלה לירושלים: במקום התגלו שרידי דרך רומית. במלחמת העצמאות פגעו הערבים בשיירות שהיו בדרכן לירושלים כאשר העיר היתה במצור. חטיבת הראל* לחמה לאורך העמק. לאחר קרבות רבים הצליחו כוחות צה"ל לעקוף את המצור ב"דרך בורמה"*.
 *.

שער ציון (13) ד 4

כינוי זה ליפו, השער הימי של ארץ־ישראל במשך מאות שנים, דבק בבית החולים שהקים שמרלינג* בעיר זו ואחר כך בספרייה הציבורית הראשונה, שדנין* היה ממייסדיה, ובגלגוליה הבאים. גם שער הכניסה לנמל תל־אביב* נקרא כך עם פתיחתו ב־1936.

שערי ניקנור (27) ג 1

דלתות מפוארות למקדש השני בירושלים שתרם יהודי עשיר מאלכסנדריה שבמצרים. העשיר, ניקנור שמו, חי בימי שלומציון המלכה*, והדלתות נדבת כספו היו עשויות נחושת קורניתית. האגדה מספרת כי בשעה שניקנור הפליג מאלכסנדריה עם מטענו היקר, התחוללה סערה קשה, ולא היתה ברירה אלא להשליך את הדלתות הכבדות לים. אך כשהגיעה האנייה ליפו – צפו דלתות הנחושת והובאו לירושלים. ב־1903 התגלה קברו של ניקנור על הר הזיתים.

שערי תשובה (21) ד 3

ספרו של רבי יונה החסיד בן אברהם ה"זקן" גירונדי (1180–1263), שנולד ופעל בספרד. הספר מבאר מהי תשובה, מלמד דרכים להגיע אליה, מפרט את המצוות ואת העונשים על העבירות ומבדיל בין סוגים שונים של כפרה.

שפיה (7) ד 3

קיצור שמו של כפר נוער ובית ספר חקלאי בצלע הדרומית של הר הכרמל, נוכח זכרון יעקב*, הנקרא מאיר שפיה. אין זה שם של אדם אלא צירוף שמו של מאיר אנשל, אבי השושלת של בית רוטשילד, ושם כפר קדום. תחילה היתה זו אחת ממושבות הברון, שהוקמה ב־1892; ב־1903 הוקם מוסד חינוכי שקלט יתומים מפרעות קשינב, וב־1917 נשלחה אליו קבוצה גדולה מתלמידי הגימנסיה* העברית הרצליה עם פינוי תל־אביב. כפר הנוער נוסד רשמית ב־1923. מאז הגיעו למקום ילדי כל התפוצות, מיתומי מלחמת העולם הראשונה עד לילדי העלייה האתיופית והרוסית בשנות ה־90 של המאה ה־20. שם הרחוב הוענק לו ב־1948, במלאת חצי יובל לקיומו. בתל־אביב רחובות נוספים על שם מוסדות בעלי אופי דומה: מקוה ישראל, בן שמן, עיינות.

שְׁפִינֹזָה, ברוך (1632–1677) (16) ב 3

מגדולי הפילוסופים בעולם. נולד בהולנד למשפחת אנוסים ששבה ליהדות אחרי שעזבה את פורטוגל. למד בישיבה וקרא מגיל צעיר בספרי מתמטיקה ופיזיקה, למד לטינית ורכש השכלה כללית. עסק בליטוש עדשות, והראה את ספריו לחוג ידידיו, מגדולי החכמים בזמנו; הציעו לו משרת פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטת הידלברג, אך הוא סירב.

רוב כתביו נדפסו רק אחרי מותו; ואף על פי כן הוצא נגדו "כתב חרם" עוד כשהיה בן 24, וזאת עקב דעות, מעשים רעים ו"כפירות אימות". הוא כתב בלטינית, ואת אחד מספריו (מאמר קצר על אלוהים, אדם ואושרו) – בהולנדית. את ספרו העיקרי, תורת המידות, תירגם יעקב קלצקין*. ספר זה כתוב כאילו היה ספר בגיאומטריה: יש בו הגדרות, אקסיומות, משפטים והוכחות – כל משפט נשען על קודמיו – והוא אינו מדבר בו על מוסר בלבד אלא על תורת היש (מטפיזיקה) ותורת ההכרה, על הפסיכולוגיה האנושית ועל המבנה החברתי ועוד. נחשב לפילוסוף מודרני בעל השפעה רבה ביותר על הוגים ומשוררים בדורות שבאו אחריו.

שפירא, ישראל (המאה ה־17) (14) ב 4
 הרב של קאליש – מהחשובות בערים של ארבע ארצות* – במחצית השנייה של המאה ה־17. היה בנו של רבי נתן שפירא (מחבר הספר מגלה עמוקות) וכונה "רבי ישראל הדרשן". הקים ישיבה חשובה, והדיין בעיר היה בימיו ובימי יורשו אברהם אַבְּלִי הלוי גומבִּינר, מחברו של הספר מגן אברהם*.

שפירא, צבי הרמן (1840–1898) (16) ב 4
 אבי רעיון הקרן הקיימת לישראל*. נולד בליטא, למד בישיבה ושימש ברבנות, אחר כך התגורר בערים שונות ברוסיה, בגרמניה ועוד, למד שפות ומדעים, עסק במסחר, היה מרצה למתמטיקה באוניברסיטאות ברלין והידלברג, וכתוצאה מהפרעות האנטישמיות ברוסיה ב־1881 שב לדת וחיפש פתרון למצוקת היהודים. היה ממייסדי חיבת ציון, עם לילנבלום*, פינסקר* ומנדלשטם*, ציר מהקונגרס העולמי הראשון, ממנסחי תכנית באזל* וממריצי ההתיישבות בארץ־ישראל, הקמת הקק"ל שתבטיח את הבעלות של העם היהודי על קרקעות הארץ, וייסודה של אוניברסיטה עברית בה. ברחוב שנקרא על שמו ניצב בית הקק"ל.

שפע טל (15) ד 4
 שם ספר מתחום הקבלה שחיבר רבי שבתי שעפטיל בן עקיבא הלוי הורוביץ (1565–1619), רופא ומקובל מפראג. היה בן למשפחת רבנים מפורסמת שהידוע בבניה היה השל"ה*. הספר נכתב ברוחו של המקובל הגדול קורדובירו*, והוא פירוש על ספרו של אהרן אברהם בן ברוך הלוי, איגרת הטעמים. ספר שני שכתב, נשמת שבתי הלוי, דן בנשמה.

שפ"ר (22) א 1
 ראשי תיבות שמו של שאול פנחס רבינוביץ (1845–1910), סופר והיסטוריון. נולד בליטא, למד בישיבה והוסמך לרבנות,

אך נמשך להשכלה וכתב לעיתונים *הצפירה** *המליץ**. בעקבות הפרעות של 1881 שלח מידע על המתרחש ברוסיה למערב אירופה, סייע לפליטים שנמלטו לברודי וסבר שעל יהודי רוסיה להגר לאמריקה ושבתחומיה תקום מדינה יהודית. אחר כך הצטרף לחובבי ציון*, היה ממארגני ועידת קאטוביץ* וערך את קבצי *כנסת ישראל* (בטאון חיבת ציון). תירגם לעברית את ספר ההיסטוריה של גרץ* והוסיף הרבה משלו. כתב ספרים שעניינם תולדות עם ישראל ואישים ביהדות.

שפ"ר [סמטה] - ראו לעיל

שפרינצק, יוסף (1885-1959) (16) א 4
 יושב ראש הכנסת מייסודה ועד מותו. נולד ברוסיה, החל ללמוד רפואה אך חדל מכך בשל פעילות מפלגתית ועלה לארץ-ישראל ב-1910. היה ממייסדי ההסתדרות הכללית ואחד משלושת חברי המזכירות הראשונה. כן היה ראש מחלקה בהנהלה הציונית, וחבר מועצת עיריית תל-אביב. היה המזכיר הכללי של ההסתדרות ב-1945-1949, ומ-1946 עד מותו - יו"ר הוועד הפועל הציוני. היה חבר כנסת מקום המדינה וכיושב ראש הבית תרם לעיצוב דפוסי העבודה בכנסת. בנו, יאיר שפרינצק (1911-1999), היה פרופסור לכימיה, ממקימי התנועה למען ארץ-ישראל השלמה וחבר כנסת (1988-1992).

שפתי ישנים (16) א 4
 שם הספר הביבליוגרפי הראשון בעברית, שאותו חיבר שפתי בן יוסף בס (1641-1718). שמו בס או בסיסטה - כלומר, משורר - הוא כינוי שנגזר מקולו הנאה שבזכותו שימש ליד החזן. נולד בקליש, פולין, והוריו נרצחו בפרעות שהיו בעיר זו ב-1655. אחיו הבכור חילץ אותו, ויחד ברחו לפראג*. ספרו הוא רשימה בת כ-2,200 ספרים שנכתבו בנושאים הקשורים ביהדות ובעם ישראל בעברית אך גם בשפות אחרות. לצורך כך ביקר בערים שונות באירופה. אמיר גלבוץ קרא לאחד מספרי שיריו *רציתי לכתוב שפתי ישנים*.

ש"ץ, בוריס (1866-1932) (17) ג 2
 צייר, פסל ומייסד בית הספר לאמנות בצלאל בירושלים. נולד בליטא, למד בישיבה ובהיותו כבן 19 החל ללמוד אמנות בוילנה ובווארשה. בין היתר למד אצל אנטוקולסקי*. הוזמן לחצרו של הנסיך פרדיננד מבולגריה, יסד שם (1895-1906) אקדמיה מלכותית לאמנות ומשך לארץ זו אינטלקטואלים ויזמים יהודים מרוסיה. היה לציוני נלהב בעקבות היכרות עם הרצל*,

וב-1905 הציע להקים בית ספר לאמנות בירושלים שיגשר בין האמנות האירופית והמסורת היהודית מהמזרח. עלה לארץ-ישראל ב-1906 וייסד את בצלאל – ולצדו מוזיאון שהפך ברבות השנים לחלק ממוזיאון ישראל. רבים מהבתים של תל-אביב מעוטרים באריחי קרמיקה שיוצרו בבצלאל.

שץ, גרשון [גגה] (1906–1963) (15) ד 4
ממייסדי הסתדרות העובדים הלאומית. נולד בלטביה והיה מראשי תנועת בית"ר בארץ זו. עלה לארץ-ישראל ב-1926 והיה חבר בקבוצת העבודה הרביזיוניסטית הראשונה, "מנורה", קצין נציבות בית"ר בארץ ומאנשי לח"י בתקופת המחתרות. היה מיוזמי הקמתן של השכונות רמת טיומקין בנתניה ושכונת התקווה בתל-אביב.

שקד (25) ד 2
עץ פרי נשיר, שפרחיו ורודים או לבנים, והפרי שאוכלים בני האדם הוא הזרע או הגלעין הטמון בתוך קליפה כפולה: ה"פרי" החיצוני ירוק ובתוכו קליפה קשה. נזכר פעמים אחדות בתנ"ך. השקד המצוי פורח בחורף (שבט או אדר) ובדרך כלל לפני הבלוב של העלים החדשים, וצורת ה"פרי" כביצה פחוסה. בסמוך רחובות נוספים על שם צמחים, ובהם אפרסק ודקל.

שרון, אריה (1900–1984) (5) ד 3
אדריכל. נולד בפולין, עלה לארץ-ישראל ב-1920 והיה חבר קיבוץ גן שמואל. למד אדריכלות במכללת הבאוהאוס בגרמניה, ונמנה עם מחוללי אסכולת ה"באוהאוס" – ברוח הרעיונות שלמד ממוריו, ולטר גרופיוס, הנס מאייר, וסילי קנדינסקי ומוהולי נאג'י – שהותירה את רישומה גם בתל-אביב. ממשרדו בעיר העברית הראשונה תיכנן ופיקח על בנייני ציבור ומגורים ובהם, בשנות ה-30: בית ההסתדרות ביריד המזרח, מעונות עובדים א, ב, ג, בית חולים בילינסון (בפתח תקוה), תיאטרון אוהל; בשנות ה-40: בית חולים איכילוב והבניין המרכזי של בנק הפועלים (רוטשילד 50); שנות ה-60: בית הספר לרפואה באוניברסיטת תל-אביב, בית ישראל-אמריקה. ב-1941–1947 הרצה בפקולטה לאדריכלות בטכניון בחיפה, וב-1948–1953 עבד באגף התכנון במשרד ראש הממשלה והיה שותף לתכנון הערים החדשות בנגב (ערד) ובגליל (כרמיאל), היה יועץ מטעם האו"ם בבורמה (מיאנמר), סינגפור ואינדונזיה. בנה ברחבי הארץ את המרכז הרפואי סורוקה בבאר-שבע (שנות ה-40), בית חולים רמב"ם בחיפה ועוד. חתן פרס ישראל באדריכלות לשנת תשכ"ב–1962, יקיר תל-אביב לשנת תשמ"ג–1983. ב-1965 הצטרף אליו בנו אלדר.

שריד (26) **ב 2**
 עיר בנחלת שבט זבולון* הנזכרת בתנ"ך (יהושע, יט); היום קיבוץ סמוך למגדל העמק שהוקם ב-1926 ושימש - לפני קום המדינה - בסיס לאנשי ההגנה* והפלמ"ח*. משמות הרחובות שניתנו על שם יישובים עתיקים וחדשים.

שרירא גאון (המאה ה-10) (26) **א 1**
 ראש ישיבת פומבדיתא* (968-1006). נצר לבוסתנאי* ולירשיו שהתייחסו על בית דוד* וכוננו ריש גלותא*. בימיו של שרירא גאון עלתה הישיבה שבראשה עמד על ישיבת סורא. תשובתו לשאלה של רבי יעקב בן נסים מקירואן היא מהמקורות לידיעות בדבר סדר הכתיבה והעריכה של התורה שבעל פה - המשנה*, התוספתא* והתלמוד עד ימי הסבוראים* והגאונים. בנו הוא רב האי גאון*.

שרירא (המאה ה-10) [סמטה] (26) **א 1**
 ראו לעיל.

שרעבי, שלום מזרחי (1720-1777) (22) **א 2**
 מגדולי המקובלים שפעלו בתימן ובארץ-ישראל, שאליה עלה בגיל צעיר. הצטרף לישיבת המקובלים בית אל בירושלים. מסופר שהיה שמש אלמוני עד שהתגלה כצדיק וגדול בתורה. עם מותו של מייסד הישיבה, רבי גדליה חיון (עמד בראשה ב-1737-1751), התמנה רבי שלום שרעבי תחתיו ונודע כבעל השראה - ממש כפי שהיה האר"י*, שבתורתו עסקו בישיבה מאז (ראו ויטל). כתב ספרים אחדים, וערך סידור תפילה. סיפרו עליו שריפא חולים אנושים ושזכה ל"גילוי אליהו". ביום מותו נהגו תלמידי הישיבה לקיים הילולה סמוך לקברו בהר הזיתים.

שרת, משה (1894-1965) (16) **א 2**
 ראש הממשלה השני של ישראל. נולד באוקראינה לאביו יעקב שהיה מראשוני ביל"ו* וממייסדי האגודה "ישיבת החרש" והמסגר*", חזר לרוסיה והיה מחובבי ציון* ועלה שוב ארצה ב-1906. ב-1908 היה האב מראשוני אחוזת בית*. הבן, משה, היה בוגר המחזור הראשון של גימנסיה הרצליה, למד משפטים באיסטנבול ושירת כקצין בצבא תורכיה במלחמת העולם הראשונה, מונה למתורגמן של מפקד גרמני שנשלח לארץ-ישראל. בשנות ה-20 היה מעורכי דבר, ובשנות ה-30 - סגנו של ארלוזורוב*; משנרצח, נבחר תחתיו: הוא היה ראש המחלקה המדינית עד קום המדינה, וכן מיוזמי "חומה ומגדל", הנוטרות והיחידות העבריות בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. היה חבר כנסת ושר החוץ של ישראל מהקמתה ועד 1956. עם פרישת בן גוריון* מהממשלה ב-1953 היה

לראש הממשלה. כהונתו נמשכה כשנתיים. לאחר פרישתו מן הממשלה עמד בראש הוצאת הספרים עם עובד וב-1961 נבחר לראשות ההנהלה הציונית.

ששון (19) ד 4
מלה נרדפת לשמחה* ולחדוה. בסמוך גם רחוב רני.

ששת הימים [שדרות] (18) ב 3
שמה של מלחמה שפרצה ביוני 1967 (אייר תשכ"ז). כרקע לה שימשו איומים חוזרים מצד מדינות ערב לפתוח "סיבוב שני" ולהכריע את ישראל, והסכם בין מצרים לבין סוריה שאליו הצטרפה גם ירדן. מצרים הכניסה צבא רב לחצי האי סיני, בניגוד להסכם שחתמה ב-1957 בעקבות מבצע קדש*, הורתה לאו"ם לסלק את כוח החרום שישב בסיני וברצועת עזה והודיעה על סגירת מצרי טיראן בפני ספינות של ישראל. נוכח ריכוזי צבא בגבולותיה גייסה ישראל את המילואים, והנחיתה מכת-מנע מקדימה על שדות התעופה הצבאיים של מצרים, סוריה, ירדן ועיראק. פרצה מלחמה כוללת בשלוש חזיתות, ועם סיומה ב-10 ביוני היו כל סיני, רצועת עזה, יהודה (כולל ירושלים), השומרון ורמת הגולן בידי ישראל. ההד העז של המלחמה, שנמשך עשרות שנים, נגרם עקב הניצחון שהושג בתוך 6 ימים על צבאותיהן של שלוש מדינות (שתוגברו בכוחות ממדינות נוספות), האפשרות שניתנה לישראלים לחזור ולפקוד שטחי מולדת שבהם עוצב העם היהודי בימי בית ראשון ושני – כלומר, השומרון, יהודה ובייחוד ירושלים העתיקה – וסילוק תחושת החנק ששררה במדינה בגלל הגבולות הארוכים והנתונים לאיום מתמיד. שלום עם מצרים הושג רק ב-1977, אחרי שתי מלחמות נוספות, עם ירדן ב-1994, ושניהם יציבים אך בעייתיים.

שתולים (19) ד 4
מושב במישור החוף, סמוך לאשדוד*, שהוקם ב-1950. השם תנ"כי, דימוי בני עם ישראל לעצים ששורשיהם נטועים באדמתם (תהלים, צב).

שתי האחיות (27) ג 3
מהרחובות ששמם קשור בארועים של טרם הקמת המדינה. לזכר שתי אחיות רחמניות שנרצחו במאורעות תרצ"ו*-1936. האחיות הרחמניות, נחמה צדק ומרתה פינק, היו בדרכן לבית החולים הממשלתי ביפו לצורך מילוי תפקידן, ונרצחו בידי ערבים.

ת

תבואות הארץ (5) ד 3

שם ספרו של יהוסף שוארץ (1804–1865), חלוץ היהודים חוקרי ארץ-ישראל בזמן החדש. נולד בגרמניה, למד בישיבה וקנה גם השכלה כללית רחבה, בכלל זה באוניברסיטת וירצבורג. ב-1829 פירסם מפה של ארץ-ישראל בעברית ובלועזית. עלה לארץ ב-1833 והתגורר בירושלים. ייסד ישיבה, עדות ביהוסף, ועמד בראשה. התפרסם בסגנון לבושו כיהודי המזרח, ועסק במחקר גיאוגרפי וגיאולוגי של הארץ שהתבסס על תצפיות וסיורים. ספרו מ-1845 דן בגבולות הארץ ובזיהוי אתרים הנזכרים בתנ"ך ועוד. לפני כן כתב ספר בשם **תבואות שמש**, שבו דן בשאלות כמו זמני עלות השחר והנץ החמה לתועלתם של המתפללים. כתב ספרים נוספים.

תבין, אלי [עזר יעקב] (1919–1994) (6) א 1

מפקד האצ"ל* באירופה. נולד בפולין, עלה לארץ-ישראל ב-1938 והצטרף לאצ"ל. נעצר בידי הבריטים, ומשוחרר – נחטף בידי ההגנה*. ב-1946 נשלח לארגן את סניפי האצ"ל באירופה ופעל גם בתחומי החינוך וההסברה. צייד את האנייה "אלטלנה" טרם הפלגתה ארצה. יקיר תל-אביב לשנת תשנ"ב-1992.

תג'ר, ציונה (1900–1988) (26) ב 1

מהציירות הבולטות בארץ-ישראל. נולדה ביפו למשפחה מיוצאי בולגריה. אמה ואביה, סולטנה ושמואל חזקיה טאג'יר, היו ממייסדי אחוזת בית*. למדה בתל-אביב ובירושלים, וכן בפריס. הציגה בתערוכות. ציירה את הנופים והאנשים בארץ ובתל-אביב בפרט. דיוקנאות ידועים משלה: שלונסקי*, רובינא* ואורי צבי גרינברג*. בשנים 1940–1942 שירתה בחיל הנשים בצבא הבריטי. ב-1958 עברה לצפת ויצרה שם. יקירת תל-אביב לשנת תשל"ז-1977.

תדהר, דוד (1897–1970) (20) א 3

מחבר **אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו** ב-19 כרכים. נולד בשכונת נוה שלום*, התנדב לגדוד העברי* והיה מראשוני ההגנה* (ומכבי*) בתל-אביב. התגייס למשטרה הבריטית ושירת כמפקח משטרה בעיר החדשה בירושלים ב-1921–1926, התקופה שבה נרצח ישראל דה האן בידי אנשי ההגנה. עם פרישתו היה לחוקר פרטי, ותקף במאמרים בעיתונות

את השלטון הבריטי. הפך את חוויותיו כחוקר לסדרת סיפורים בלשיים שראו אור בחוברות מ-1932 ונועדו לחנך את הנוער ולקרבו להגנת היישוב. פעילותו הציבורית היתה מגוונת, ובין היתר סייע לדיזנגוף במאמץ להקמת מוזיאון תל-אביב. במלחמת העולם השנייה התנדב לסייע לבריטים – ובזכות קשריו עם השלטונות סייע למחתרות ההגנה, האצ"ל* והלח"י*. את האנציקלופדיה פרי עטו, מכלי העזר החשובים גם לכתיבת מדריך זה, הוציא לאור מ-1946 עד מותו.

תובל (15) ג 4

מבני יפת*. "בני יפת גִּמְר וּמְגוּג וּמְדֵי וַיֵּן וַתְּבֵל וּמְשֶׁךְ וַתִּירָס" (בראשית, י); צאצאי תובל ישבו באסיה הקטנה, תורכיה של היום. בנם של למך וצלה היה תובל קין, "לְטֹטֵשׁ כָּל חֶרֶשׁ נַחֲשֵׁת וּבְרַזְל" (בראשית, ד). משמות הרחובות בשכונות שבהן היו צפויים שינויים ניכרים בעקבות תכנית בניין ערים. בסמוך נמצא רחוב האומנים*, והרי כל בעל מלאכה משקיע מידה של יצירתיות בעבודתו.

תוספתא (11) ד 3

קובץ של משניות שלא מצאו את מקומן אף באחד מששת סדרי המשנה*, ונודעו בשם ברייתות – כלומר, "משניות חיצוניות". משניות אלה מסודרות במתכונת של חלוקת הסדרים במשנה, אם גם סדרם של הפרקים שונה. כמעט לכל מסכת במשנה יש תוספתא, ובאלה מהן הנדונות בתלמוד מובאת התוספתא לעתים קרובות בסוף המסכת.

תוצרת הארץ (15) ג 3

מטבע לשון שנוצקה בתקופות שבהן נדרשו הקונים להעדיף את התמיכה בתוצר המקומי, ובייחוד זה הנעשה בידי יהודים. הרחוב הנקרא בשם זה היה למשכנן של חברות סחר, שהיו אמורות לספק לשוק מוצרים שמקורם בארץ-ישראל, אבל רובן עוסקות דווקא ביבוא.

תושיה (20) ב 1

מהוצאות הספרים העבריות הראשונות; הוקמה בווארשה בסוף המאה ה-19. (זהו גם שמו של מבצע שנערך בימי המלחמה הקרויה מבצע קדש*. במהלך מבצע תושייה חילצו חיילי צה"ל את יהודי פורט סעיד ב-4 בנובמבר 1956 והעלו אותם ארצה.)

תות (26) ב 2

עץ גדול, נשיר, שפריו חמצמצץ ומעליו אוכלים זחלים של טוואי המשי – החרק שמפקעותיו הפיקו בסין את המשי עוד בימי קדם. השם תות שדה ניתן לצמח קטן בשל הדמיון החיצוני לפרי העץ.

תחכמוני (22) א 2

ספר מסעות בצורת המקאמה שכתב רבי יהודה אלחריזי*, מגדולי הרוח ביהדות ספרד. הספר נכתב בעקבות מסעות במצרים, בארץ-ישראל ובפרס (אירן). הדמות הראשית ביצירה הוא הימן האזרחי*, ממשוררי תהילים. בשם יצירתו נקראה רשת בתי ספר יהודיים.

תחכמוני [סמטה]

ראו לעיל.

תירוש (5) ד 3

מושב בחבל לכיש שהוקם ב-1955. שמו הוא אחת המלים המשמשות לתיאור יין בתנ"ך: "ויין ותירוש יקח לב" (הושע, ד).

תל ברוך (7) ג 3

משכונותיה הצפוניות של תל-אביב. השכונה והרחוב, שרבים מתושביהם הראשונים היו עולים מבולגריה, נקראו על שמו של מרדכי (מרקו) יוסף ברוך (1872-1899), משורר, מורה ועיתונאי. נולד בתורכיה, ערך עיתונים בבולגריה ובמדינות אחרות. היה מחובבי ציון* והציע להקים צבא יהודי שיכבוש את הארץ. ממייסדי מכבי*. דעותיו השפיעו על הרצל*. בשכונה רחובות על שם יהודי בולגריה שנטלו חלק בתנועת התחייה של עם ישראל, הציונות, ובהם מרדכי (מרקו) רומנו, קרל הרבסט, שאול מיזאן ושלמה רוזנס.

תל גיבורים (25) ג 2

מהרחובות ששמם קשור בתקומת ישראל ובמלחמת העצמאות. מנציח את גיבורי המלחמה שמצאו בה את מותם. בשם זה נקראת שכונה בחולון הסמוכה לתל-אביב, המנציחה את הנופלים בקרב על תל א-ריש, היום בתחום עיר זו.

תל חי (16) ב 3

יישוב בצפון הארץ שבו נהרגו טרומפלדור* וחבריו. שמו הפך סמל לעמידת גבורה. הברון רוטשילד* רכש את אדמות המקום, בצפון "אצבע" הגליל, ב-1893; ניסיונות להתיישב בו נעשו ב-1905 וב-1918. ערבים תקפו אותו בתחילת 1920, והרגו שניים ממגניו; ב-יא באדר תר"פ הופיעו בשער היישוב, התפתח קרב ונהרגו שישה - בהם שתי נשים. המפורסם בנופלים באותו יום היה טרומפלדור. לזכרו ולזכר הנופלים האחרים הקים הפסל אברהם מלניקוב את אנדרטת "האריה השואג" בבית העלמין הסמוך שבו נקברו. החווה משמשת היום מוזיאון, ובסמוך הוקמה מכללה אקדמית המשרתת את הגליל העליון.

תלמוד בבלי - ראו בבלי

תמוז (19) ד 4
 החודש הרביעי בלוח השנה העברי העתיק והעשירי בלוח בן מינו. אורכו 29 יום ובו מתחיל הקיץ. שמו קשור לפולחן קדום של אל פרוון שומרי-אכדי; בני זמנו האמינו כי היה רועה קדום שהתקוטט עם אֶנְפִּימְדוּ מעבד הקרקע, ואחר כך ירד לשאול – אך הוא קם לתחייה בכל שנה מחדש (באביב). בתנ"ך מסופר שהנשים היו "מבכות את התמוז" (יחזקאל, ח; בחודש שלאחריו, אב). מזלו סרטן. ביז בתמוז חל יום צום כי בו הובקעה חומת ירושלים – בית המקדש חרב שלושה שבועות לאחר מכן, ב־ט באב, והתקופה הזאת בשנה נקראת "בין המצרים" ומקובל שלא לקיים בה שמחות כחתונות; בנוסף, ב־ז בתמוז שבר משה רבנו את הלוחות הראשונים, בוטל קורבן התמיד בימי בית שני ועוד.

תמיר, שמואל (1923–1987) (8) ב 4
 חבר כנסת ושר בממשלת ישראל. נולד בירושלים, הצטרף בנעוריו לאצ"ל, היה סגן מפקד הארגון בירושלים ב־1946 ומגולי קניה* ב־1947. הוסמך כעורך דין והתפרסם כסניגורו הנחרץ של מלכיאל גרינוולד – שנתבע על הוצאת דיבה ב"משפט קסטנר"; וכסניגורם של אנשי "שורת המתנדבים" – שתקפו שחיתויות במסד והועמדו לדין. בשני המשפטים וגם בהמשך דרכו קרא תיגר על מפלגת השלטון ועל נורמות פסולות בהתנהלות הציבורית. היה ח"כ ב־1965–1981 ושר המשפטים ב־1977–1980. עמד בראש המאמץ לשחרור שבויי צה"ל במלחמת של"ג בשנות ה־80.

תמנע (19) ד 2
 אתר מכרות קדום בדרום ארץ-ישראל ששמו כשם פילגשו של אליפז בכור בניו של עֶשָׂו ואמו של עמלק, וגם שמו של אחד מאלופי אדום (בראשית, לו). מדינת ישראל חידשה את כריית הנחושת באתר, המצוי צפונית לאילת, בחצי היובל הראשון לקיומה. חוקרים סבורים שהמכרות פעלו בימי קדם בשלטון מצרי, כנעני וישראלי, ואין להוציא מכלל חשבון כי כרו נחושת גם בימי שלמה* המלך, שבמפעליו מוזכרת הרבה הנחושת*, אך אין לכך ראיות.

תמריר (27) ג 2
 צמח המצוי בשדות ובערבות, בעל ציצית שעירה וחפי מעטפת ששוליהם לבנים. נמנה עם תת משפחת הלשוניים, שבה גם מרור ומררית, חסה, עולש, חוח, כתמה, אוזן הגדי, זקן הסב וזקן התיש ושן הארי.

תעוז [סמטה] (19) ד 2
 מושב הסמוך לכביש הגבורה, מערבית לשער הגיא. הוקם ב־1950 ושמו נגזר מן התנ"ך: "תעוז ידך..." (תהלים, פט).

תפוח (26) **ב 2**

פרי עסיסי, מתוק חמצמץ הגדל על עץ נשיר באזורים ממוזגים קרים – ועם זאת הסתגל גם לישראל והוא מוזכר בתנ"ך. ערים בארץ-ישראל נקראו עין תפוח ובית תפוח (יהושע, טו ויז). (היום נקרא בשם זה יישוב דרומית לשכם שהוקם ב-1978). בסמוך רחובות נוספים בשמות עצים וצמחים ובהם החרוב.

תקוע (18) **ב 3**

עיר בנחלת שבט יהודה, דרומית לבית לחם, הנזכרת בתנ"ך בעיקר כמקום מגוריהם או הולדתם של הנביא עמוס*, אחד מגיבורי דוד וכן אשה חכמה שבזכות דבריה סלח דוד לאבשלום על רצח אמנון (שמואל ב, יד). העיר הוקמה מחדש בימי בית שני, ותושביה נזכרים מימי נחמיה* ומלחמות החשמונאים* ועד מרד בר כוכבא* – וכן במקורות צלבניים, אלף שנים אחר כך. (היום נקרא בשם זה יישוב יהודי שהוקם ב-1978 לא הרחק משרידי העיר הקדומה).

תרדיון (19) **ד 4**

מרחובות שכונת התקווה שבהם החליטו חברי ועדת השמות לתת שמות כמ־תנ"כיים במקום הציון הסתמי באותיות.

תרמ"ב (22) **א 1**

מהרחובות ששמש קשור בארועים שהוליכו להקמת המדינה: בשנה זו לפי המניין היהודי (1882) הוקמו מחדש פתח תקווה וראש פינה*, הוקמו זכרון יעקב* וראשון לציון*, באו לארץ-ישראל קבוצה מעולי תימן – העלייה נקראה "אעלה בתמר", בתמר הוא שיכול אותיות של תרמ"ב – וכן קבוצה מאנשי ביל"ו*. בכך החלה אפוא העלייה הראשונה, והחל היישוב מחדש של ארץ-ישראל.

תרס"ט [שדרות] (16) **ב 4**

השנה שבה החל בניינה של תל-אביב לפי המניין היהודי, הלוא היא שנת 1909. ב-כ בניסן נערכה הגרלת המגרשים, ובסיוון הונחה אבן הפינה לבניין הראשון באחוזת בית*, ברחוב הרצל.

תרפ"א (24) **ב 1**

מהרחובות ששמש קשור בארועים שהוליכו להקמת המדינה: בשנה שקדמה לה היו מאורעות הדמים בירושלים, שבה היתה "טבילת האש" הראשונה של ההגנה*; ואילו בשנה זו, לראשונה לפי המניין היהודי (1921), פגעו הערבים ביהודי יפו. זכור בעיקר הטבח ב"בית העולים" ביפו ורצח הסופרים בבית יצקר* באבו כביר. (עוד באותו עשור פרצו מאורעות תרפ"ט-1929 שבמהלכם התחולל טבח מחריד בחברון* ובמוצא*; בעבר היה רחוב שנשא את שמה של שנה זו, תרפ"ט.)

תרצה (22) א 4
 מן המפורסמות בערים העתיקות בארץ-ישראל. העיר
 בנחלת שבט מנשה במזרח השומרון, כנראה סמוך לתל
 פרעה צפונית לשכם, נכבשה בימי יהושע ונחרבה. מאוחר
 יותר קבע בה ירבעם בן נבט את בירת ממלכת ישראל
 (מלכים א, יד), וכזו היתה גם בימי שושלת בעשא ובימי
 עמרי; ושוב זכתה למעמד של גדולה בימי ירבעם השני.
 נחרבה, כנראה, עם הכיבוש האשורי. שרידי בניינים
 מפוארים מהמאה ה־9 לפנה"ס שבנייתם לא נשלמה –
 שנחשפו בחפירות ארכיאולוגיות – מלמדים, אולי, על
 מימוש החלטתו של עמרי להעביר את הבירה לשומרון.

תרצ"ז (22) א 2
 מהרחובות ששםם קשור בארועים שהולכו להקמת
 המדינה: בשנה עברית זו (1936) חודשו ה"מאורעות",
 ובתקריות הרבות בתל־אביב היו נפגעים רבים. ה"מאורעות"
 התפתחו לכלל "המרד הערבי", שכוון להביא להפסקת
 העלייה וההתיישבות היהודית בארץ-ישראל – ובכך אכן
 הצליח: מעשי הטרור נפסקו רק משפירסמו הבריטים את
 "הספר הלבן" של 1940, הקשה מכולם, שמנע עלייה דווקא
 כשליהודי אירופה לא היה לאן לפנות.

תש"ח (16) א 2
 מהרחובות ששםם קשור בתקומת ישראל ובמלחמת
 העצמאות. בחורף שנה זו פרצה המלחמה עם ערביי הארץ
 (למחרת החלטת האו"ם על החלוקה, ב־כט בנובמבר 1947),
 ובאביב – עם הצבאות של מדינות ערב שפלו אליה יום
 לאחר שהבריטים יצאו מארץ-ישראל ומדינת ישראל החלה
 בחייה הריבוניים ב־הא באייר* (14 במאי 1948). המלחמה
 נמשכה עד אמצע תש"ט (מרס 1949).

תשבי (19) ד 4
 מכינויו של אליהו הנביא, העתיד לבשר את בוא הגאולה.
 בסמוך, ממערב, רחוב מבשר; ומצפון – רחוב מושיע.

תשרי (19) ד 4
 החודש הראשון בלוח השנה העברי בימינו, והשביעי – בלוח
 הקדום המתחיל בניסן. אורכו תמיד 30 יום, ובין היתר
 מחשבים את שאר החודשים כך שלא יתחיל בימים ראשון,
 רביעי או שישי. שמו נגזר מהמלה הארמית שרא שפירושה
 להתחיל, ובתנ"ך – כשהיה השביעי בחודשים – נקרא ירח
 איתנים. מזלו מאזניים. הוא מתחיל בשני ימי ראש השנה –
 חג היחיד שאורכו יומיים גם בארץ-ישראל – וביומו
 העשירי חל יום הכיפורים, הקדוש בימי השנה העברית.
 הימים מראש השנה (א תשרי) עד יום הכיפורים (י תשרי)
 נקראים עשרת ימי תשובה. חג הסוכות חל בימים טו־כא בו,

כא נקרא הושענא רבה, וכב - שמיני עצרת וגם (בארץ-
ישראל) שמחת תורה (החל בגלויות למחרת, ב־כג). ובנוסף,
מיד לאחר ראש השנה חל יום זיכרון וצום על גדליהו בן
אחיקם*.

מלון "פלטין", בשנות העשרים - נחלת בנימין פינת אחד העם

כנסיית סנט פיטר ביפו

הכנסייה על שם פטרוס הקדוש ביפו בולטת בצריחה ובצבעיה למרחוק. לפי המסורת הוקמה הכנסייה לזכר שהותו של פטרוס הקדוש ביפו, והמופת שעשה בביתו של שמעון הבורסקי המוזכר ב"ברית החדשה": נס החייאתה של טביתא. באותו בית התגלה לפניו מלאך והגיש לו מזון שאינו כשר; בכך החלה פרידת הנצרות מהיהדות. פטרוס היה אחד משנים-עשר השליחים של ישו, ולאחר מות רבו עמד בראש הקהילה הנוצרית בירושלים ואחר כך ברומא.

הכנסייה על שם פטרוס הקדוש (ובה גם המנזר הפרנציסקני) הוקמה על שרידי מצודה צלבנית עתיקה, שהיתה חלק מביצורי העיר. המסדר הפרנציסקני נקרא על שם מייסדו, פרנציסקוס הקדוש. הנזירים הפרנציסקנים הראשונים הגיעו לארץ-ישראל בשנים 1181–1226 והתיישבו ליד מקומות הקדושים לנצרות בארץ ישראל, על מנת להבטיח לצליינים נוצרים גישה בטוחה. במאה ה־14 מינה אותם האפיפיור קלמנס השישי לטפל בענייני הקתולים בארץ. הפרנציסקנים המתינו אפוא לצליינים בחוף יפו, ומאוחר יותר התקינו חדרים כדי לאפשר לבאים מנוחה ומחסה לפני צאתם לדרך הארוכה לירושלים. יורשיהם התיישבו ביפו, והקימו כאן אכסנייה במאה ה־17. ישיבת הקבע של נזירים אלה ביפו מסמלת צעד חשוב בשיקומה של העיר. בעקבות הנזירים הפרנציסקנים הוקמו עוד אכסניות והוקמו המנזר היווני אורתודוקסי והמנזר הארמני.

בחצר הכנסייה ניצב פסלו של לואי התשיעי מלך צרפת, שהתקדש במסורת הנוצרית בשל חלקו במסע הצלב. על פי מסורת המנזר התאכסן במבנה המצביא הצרפתי נפוליאון בעת מסע הכיבוש שלו בארץ ישראל בשנת 1799.

הכנסייה המפוארת והגדולה הוקמה בשנת 1888 בסגנון הבארוק על ידי האח סראפין מפרמו והאח ברנדין מרומא. היא נחנכה בשנת 1891. היא בנויה כאולם מאורך, והתקרה המעוגלת נישאת על עמודים מסיביים. דוכן הדרשות מעוטר בגילופי עץ נאים. היתה זו הכנסייה המרכזית של העדה הקתולית ביפו עד הקמתה של כנסיית סנט אנטוני בשנת 1932. היום היא משמשת גם את העובדים הזרים החיים בישראל.

ראשי העירייה

(שנות כהונתם)

1925 - 1921
1936 - 1929

מאיר דיזנגוף

1928 - 1926

דוד בלוך

1952 - 1936

ישראל רוקח

1959 - 1953

חיים לבנון

1969 - 1960

מרדכי נמיר

1974 - 1969

יהושע רבינוביץ

1993 - 1974

שלמה להט

1998 - 1993

רוני מילוא

- 1998

רון חולדאי

רְחוּבוֹת תֵּל־אָבִיב

המילים: יעקב שבתאי
המנגינה: אלכסנדר ארגוב

הוּ דִּיצָה
לִילָה טוֹב, דִּיצָה
דִּיצָה, לוּרִיא, מִנְדִּלְשֵׁטֶאם,
טְרוּמְפֶלְדוֹר הוֹלֶךְ לַיִם.
וּמֵאֵנָה, רוֹפִינְ, הֵס וְרוֹת,
וְגַם סִמְטַת אֶלוּף בְּצִלוֹת,
וְטוּרְצ'ינֶר וְגוֹטְמֶכֶר....

בְּרָחוֹב אֶסְפֶּרְגוּס פִּנַּת קִיקִיוֹן
בְּשָׁנִים בְּמֶרֶס הַתְּמוּטֵט הַבֶּלְקוֹן.
מֵה יָפִים הַלִּילוֹת תַּחַת עֵץ תְּאֵנָה
בְּמִגְרֵשׁ הַגְּדוֹל שֶׁבְּרָחוֹב לַעֲנָה.
הוּ, מְלֶצֶט,
שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם, מְלֶצֶט,
מְלֶצֶט, מֵאִפּוּ, אִמְסֶטְרֶדֶם,
אִידֶלְסוֹן הוֹלֶךְ לַיִם.

וּפִינֶס, גּוֹרְדוֹן, פֶּלוֹרְנֵטִין,
וּמִי זֹכֵר אֶת רֵין־טִין־טִין,
וְטוּרְצ'ינֶר וְגוֹטְמֶכֶר....

בְּרָחוֹב הַמְּרַכֶּלֶת הַחֲמִין
וְאַחֲרָיו בְּעֵרָה כָּל שְׂכוּנַת פֶּלוֹרְנֵטִין,
וְהִיתָה שָׁם שְׂמֻחָה וְהִיתָה הַלּוּלָה
מֵהַגְּדוּד הָעֵבְרִי עַד מְאוּר הַגּוּלָה.
הוּ, פֶּרֶץ,
אִיפָה אֶתָּה, פֶּרֶץ,
פֶּרֶץ, וּוּלְפֶסוֹן הַחֶת"ם,
לֹא הוֹלְכִים הַיּוֹם לַיִם.

וְאַנְגֵּל, חֶלֶץ, אִיתִיֶּאל,
וְהִי קְדִימָה הַפּוֹעֵל,
וְטוּרְצ'ינֶר וְגוֹטְמֶכֶר....

בְּפִנַּת עֲבוּדָה-יוֹחֲנָן הַסַּנְדֵּלֶר
גַּר חֵיט לְגַבְרִים שֶׁהִפֵּךְ לְזֶמֶר,
שְׁקוּלוֹ הַזְּדֶמֶר בְּסוֹפְרָאנוֹ טְנוֹר
מִרְחוֹב הַמְּקָצִיעַ עַד רְחוֹב הַמְּשׁוֹר....
הוּ צְוּוּיֶפֶל,
בֶּקֶר טוֹב צְוּוּיֶפֶל,
צְוּוּיֶפֶל, צוּנְזֶר, 'חַד הָעֵם
מִנְדִּלְי הוֹלֶךְ לַיִם....

וְלֶסֶנְג, לֶסְקֶר, הַתְּמָר,
וְז'בוֹטִינְסְקִי רֵאשׁ בֵּית"ר,
וְטוּרְצ'ינֶר וְגוֹטְמֶכֶר,
מוֹהֵלִיבֶר וְקֵלִישֶׁר,
וְדִינְגוֹף עִם זִמְנָהוּף,
גְּלִיצֶנְשֵׁטִין וְאַנְגֶּלְשֵׁטִין,
מוֹסִינְזוֹן וְצִירְלֶסוֹן,
וְסֶרְמֶן עִם חִיּוֹתְמוֹן,
לִיבְרֶמֶן עִם הוֹבְרֶמֶן,
וּפִיֶרְבֶּרְג לֶאָן.

לֶסְמֶטָה אֶלְמוֹנִית יֵשׁ סִמְטָה פֶּלְמוֹנִית,
לְאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָה אֵין כְּנִיסָה יִמְנִית,
בְּמִשְׁפּוּלָה הַסַּבָּא אָבֵד לִי סַנְדֵּל
בְּשֵׁד"ל יֵשׁ אַחַת שְׂיֹצְאָת מִן הַכָּל...
הוּ, בְּרוּרִיָה,
זְכַרְיָי בְּרוּרִיָה,
בְּרוּרִיָה, בְּרַנֶּר, הַרְמֶב"ם,
בוֹגְרֶשׁוֹב הוֹלֶךְ לַיִם.

וְהַרְצֵל, מִזָּא"ה, נְבִיאִים,
וּבְנֵי־אֵלִיק עַל פֶּרֶשֶׁת דָּרְכִים,
וְטוּרְצ'ינֶר וְגוֹטְמֶכֶר....

בְּתוֹצֵרֶת הָאָרֶץ הִיתָה חֲתוּלָה
שֶׁהָיָה לָהּ חֶבֶר בֵּין־מְצוּלָה
שֶׁהָיָה לוֹ בְּבִיל"ו בְּיַד־דָּוִד מְאֹהֵב
בְּגִבְרַת סִיאָמִית מְשִׁבִּיל־הַחֶבֶב